

Jonna Vanhatalo

ARVOSTUSMENETELMÄT JA KÄYVÄT ARVOT IFRS-STANDARDEISSA: TILIN- TARKASTUKSEN NÄKÖKULMA

Johtamisen ja talouden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Syyskuu 2021

TIIVISTELMÄ

Jonna Vanhatalo: Arvostusmenetelmät ja käyvät arvot IFRS-standardeissa: tilintarkastuksen näkökulma
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Tilintarkastuksen ja arvioinnin maisteriohjelma, yrityksen laskentatoimi
Ohjaaja: Timo Hyvönen
Syyskuu 2021

Tämän tutkielman tavoite on tarkastella käytettyjä arvostusmenetelmiä ja IFRS-standardeissa esiintyvää käypiin arvoihin arvostusta tilintarkastuksen näkökulmasta. Tavoitteena on ymmärtää tilinpäätöserän arvostuksessa käytetyn menetelmän vaikutuksia tilintarkastuksen toteuttamiseen tilintarkastajan näkökulmasta. Arvostusmenetelmistä on tehty jonkin verran tutkimusta erityisesti 2000-luvulla, mutta myös viime vuosina. Käypien arvojen ja historiallisten kustannusten välillä on tehty vertailua erityisesti taloudellisen informaation arvorelevanttiuden näkökulmasta. Käypään arvoon arvostus on lisääntynyt IFRS-standardeissa ja sen myötä tilinpäätöksissä maailmanlaajuisesti, mikä on myös osaltaan lisännyt tutkimusta arvostusmenetelmistä. Aikaisemmissa tutkimuksissa on painottunut sijoittajien näkökulma, ja he ovatkin yksi taloudellisen informaation keskeisimmistä käyttäjäryhmistä.

Tutkielman teoreettisen viitekehyksen tavoitteena on luoda perusta tutkittavalle aiheelle ja sen vuoksi mahdollisimman monipuolinen katsaus aiheeseen. Teoreettisessa viitekehyksessä käsitellään käypiä arvoja ja historiallisia kustannuksia yleisellä tasolla ja tehdään vertailua niiden välillä aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen nojaten. Tämän lisäksi tutkielman teoreettiseen viitekehykseen sisältyy katsaus tilinpäätöksen ja tilintarkastuksen tavoitteisiin ja tarkoitukseen, sekä alaluku, jossa esitellään tämän tutkielman kannalta keskeiset neljä IFRS-standardia, joissa käypään arvoon arvostusta esiintyy. Tutkielman empiirinen osa on toteutettu kvalitatiivisen eli laadullisen lähestymistavan mukaisesti. Laadullisen tutkimuksen tavoitteina pidetään sekä todellisen elämän kuvaamista että ymmärryksen lisäämistä. Kuten tavallisesti kvalitatiivisissa tutkimuksissa, myös tässä tutkielmassa tiedonlähteenä käytettiin ihmisiä, ja tutkielman empiirisen aineiston keräämiseksi tehtiin viisi tilintarkastajiin kohdistuvaa teemahaastattelua. Yleisesti haastattelua voidaan pitää kvalitatiivisen tutkimuksen päämenetelmänä, ja se on muihin aineistonkeruumenetelmiin nähden melko joustava. Teemahaastattelu puolestaan on haastattelumenetelmänä puolistrukturoitu, mikä mahdollistaa muun muassa tarkentavien kysymysten esittämisen haastattelujen aikana.

Koska tutkielman empiiriset tulokset perustuvat vain harvojen yksittäisten tilintarkastajien kokemuksiin ja mielipiteisiin, tutkielman empiiriset tulokset eivät ole sellaisenaan yleistettävissä koskemaan suurta joukkoa. Tämän tutkielman empiiriset tulokset osoittavat, että käypien arvojen ja historiallisten kustannusten tilintarkastus tavallisesti eroavat toisistaan, ja pääsääntöisesti käypään arvoon arvostus aiheuttaa tilintarkastajan näkökulmasta lisätyötä sen mukaan, miten paljon arvo sisältää arvionvaraisuutta eli johdon tekemiä arvioita muun muassa tulevaisuuden kassavirroista ja niiden ajallisesta toteutumisesta. Käypään arvoon arvostettavaan erään sisältyvän arvionvaraisuuden määrä kuitenkin riippuu muun muassa kyseessä olevasta tilinpäätöserästä, sillä tutkielmassa käsitellyistä tilinpäätöseristä liikearvoon sisältyy empiiristen tulosten mukaan melko paljon johdon omia arvioita ja arvionvaraisuutta, kun taas rahoitusinstrumenttien kohdalla arvostukseen voidaan usein saada kolmannen osapuolen vahvistus, mikä alentaa erään sisältyvää arvionvaraisuutta. Tutkielman tavoitteena on lisätä ymmärrystä tilinpäätöserän arvostuksessa käytetyn arvostusmenetelmän vaikutuksista tilintarkastukseen. Lisäksi tutkielman empiirisistä tuloksista on tunnistettavissa aiheita mahdolliselle tarkemmalle tarkastelulle ja jatkotutkimukselle.

Avainsanat: *käypä arvo, historiallinen kustannus, IFRS-standardit, tilintarkastus*

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO.....	4
1.1	Aiheen tausta ja merkitys.....	4
1.2	Tutkimuksen keskeiset rajaukset ja tavoitteet	5
1.3	Tutkimusmetodologia	8
1.4	Tutkielman rakenne	10
2	TUTKIELMAN TEOREETTINEN VIITEKEHYS	11
2.1	Arvostusmenetelmät	11
2.1.1	Historialliset kustannukset arvostusmenetelmänä.....	12
2.1.2	Käyvät arvot arvostusmenetelmänä.....	15
2.1.3	Keskustelua eri menetelmistä	19
2.2	Tilinpäätös ja tilintarkastus	27
2.2.1	Tilinpäätöksen tarkoitus	27
2.2.2	IFRS-tilinpäätöksen laatiminen	30
2.2.3	Tilintarkastuksen tavoitteet ja tarkoitus.....	31
2.3	Käyvät arvot IFRS-standardeissa.....	34
2.3.1	IFRS 3.....	37
2.3.2	IFRS 9.....	38
2.3.3	IFRS 13.....	40
2.3.4	IFRS 16.....	41
2.4	Yhteenveto teoreettisesta viitekehystä	43
3	TUTKIELMAN TOTEUTUS	48
3.1	Tutkimusmenetelmät	48
3.1.1	Teemahaastattelu	48
3.1.2	Aineistolähtöinen temaattinen analyysi.....	50
3.1.3	Tutkimuksen luotettavuus	50
3.2	Empiirisen aineiston esittely	53
4	TUTKIELMAN EMPIIRISET TULOKSET	55
4.1	Historialliset kustannukset ja tilintarkastus	56
4.2	Käyvät arvot ja tilintarkastus	59
4.2.1	IFRS 3 ja tilintarkastus	65
4.2.2	IFRS 9 ja tilintarkastus	69
4.2.3	IFRS 16 ja tilintarkastus	73
4.3	Arvostusmenetelmät ja tilintarkastus yleisesti.....	77
5	JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO.....	80
	LÄHDELUETTELO	87
	LIITTEET	92
	Liite 1. Tutkielman teemahaastattelujen haastattelurunko	92

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen tausta ja merkitys

Arvostusmenetelmät ovat yksi keskeisistä osa-alueista laskentatoimen tutkimuksessa. Historiallisiin kustannuksiin perustuvaa arvostusmenetelmää on monesti pidetty perinteisenä arvostusmenetelmänä (ks. esim. Biondi, 2011), ja sen vaihtoehtona puolestaan käypään arvoon arvostusta. Käyvät arvot ovat kasvattaneet osuuttaan erityisesti kansainvälisissä tilinpäätösstandardeissa viimeisten vuosien aikana, mutta myös eri valtioiden kansallisen lainsäädännön tasolla esimerkiksi maissa, joissa IFRS-standardit vaikuttavat voimakkaasti paikalliseen sääntelyyn (ks. esim. Giner & Pardo, 2018; Hussey & Ong, 2005). IFRS-standardien voidaankin todeta vievän kirjanpitoa ja taloudellista raportointia yhä enemmän käypien arvojen mukaiseen suuntaan. Näin ollen aihealue on laskentatoimen tutkimuksessa myös hyvin ajankohtainen.

Aiheesta tehdyissä tutkimuksissa keskitytään tavallisesti vertailemaan edellä mainittuja arvostusmenetelmiä keskenään muun muassa niiden tarjoaman informaation arvorelevanttiuden näkökulmasta. Tällöin aihetta lähestytään pääasiassa sijoittajan perspektiivistä, sillä arvorelevantti informaatio on pääsääntöisesti käyttökelpoista markkinoilla tehtävässä päätöksenteossa. Barth, Beaver ja Landsmanin (2001, 80) mukaan informaation voidaan todeta olevan arvorelevanttia, jos se pystyy selittämään osakkeen hintaa markkinoilla, ja vain arvorelevantilla informaatiolla voi olla vaikutusta sijoittajien käytöseen osakemarkkinoilla. Informaatio on kuitenkin arvorelevanttia vain, jos se heijastaa sijoittajille olennaista informaatiota yrityksen arvostuksen kannalta ja jos se on luotettavasti mitattua.

Nykyisessä globalisoituneessa maailmassa kansainvälinen yritysten vertailtavuuden merkitys on korostunut, ja IFRS-standardit pyrkivät osaltaan yhdenmukaistamaan eri kirjanpitovelvollisten taloudellista raportointia ympäri maailman paremman vertailtavuuden saavuttamiseksi (Hussey & Ong, 2005, 4). Kansainvälisen sääntelyn tavoite on

vähentää niin ikään eroja eri maiden kansallisten sääntelyjen välillä sekä helpottaa kansainvälisten yhtiöiden taloudellisen raportoinnin analysointia ja madaltaa sen kustannuksia. IFRS-standardien katsotaan tarjoavan yksittäiselle kirjanpitovelvolliselle monipuolisemmin mahdollisuuksia esimerkiksi valita arvostusmenetelmä joidenkin tilinpäätöserien kohdalla, mikä lisää joustavuutta ja ottaa osaltaan huomioon kirjanpitovelvollisten välisen moninaisuuden ja erilaisuuden. (Hadiyanto, Puspitasari & Ghani, 2018, 1401.) Toisaalta IFRS-standardit ovat saaneet osakseen myös kritiikkiä johtuen niiden päinvastaisuudesta historiallisesti kehitettyihin säännöksiin verraten (Braun, 2019, 6–7). Suomessa tilinpäätöksensä IFRS-standardien mukaisesti ovat velvollisia laatimaan kirjanpitovelvolliset, joiden arvopaperit ovat kaupankäynnin kohteena säännellyillä markkinoilla (KPL 71:2 §).

Koska tilinpäätösinformaatiota käyttävät ja tarkastelevat myös monet muut sidosryhmät kuin sijoittajat, kuten esimerkiksi luotonantajat, veroviranomaiset, analyytikot, tavarantai palveluntoimittajat, asiakkaat ja tilintarkastajat, arvostusmenetelmiä ja niiden vaikutuksia tilinpäätökseen on hyödyllistä tarkastella myös muista näkökulmista. Tilintarkastajan tehtävä on tarkastaa kirjanpitovelvollisen tilinpäätöksen ja tilikauden kirjanpidon lainmukaisuus sekä varmistaa taloudellisen informaation ja sitä kuvaavien tietojen oikeellisuus (Aho & Vänskä, 1996, 1–2). Tilintarkastuksen kohteena on yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös ja hallinto (Tilintarkastuslaki 3:1 §). Koska tilintarkastaja ottaa kantaa kirjanpitovelvollisen tilinpäätösinformaatioon, jonka avulla informaation käyttäjät tekevät arvioita menneisyydestä ja ennusteita tulevaisuudesta, oikeellisuuteen, myös tilintarkastuksella on informointitehtävä, vaikkakin vain välillinen (Aho & Vänskä, 1996, 1–2).

1.2 Tutkimuksen keskeiset rajaukset ja tavoitteet

Tässä tutkielmassa tarkastellaan käypien arvojen ja historiallisten kustannusten mukaisen arvostusmenetelmän välisiä keskeisiä eroja sekä yleisesti, että tutkielman empiirisessä osassa erityisesti tilintarkastuksen näkökulmasta. Tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä käsitellään edellä mainittuja vastakkaisia arvostusmenetelmiä ja niiden väli-

siä eroavaisuuksia, tarkemmin niiden havaittuja vahvuuksia ja heikkouksia, aikaisemman tutkimuskirjallisuuden pohjalta. Teoreettisen viitekehyksen on tarkoitus tarjota lyhyt katsaus arvostusmenetelmien lisäksi myös tilinpäätöksen ja tilintarkastuksen merkitykseen ja tarkoitukseen, sekä keskeisiin IFRS-standardeihin, joissa sovelletaan käyvän arvon arvostusmenetelmää. Tutkielman empiirisen osuuden myötä aihetta lähestytään myös tilintarkastuksen näkökulmasta; miten arvostusmenetelmän valinta mahdollisesti vaikuttaa kirjanpidon ja tilinpäätöksen tilintarkastukseen, ja millaisia hyviä puolia ja ongelmakohtia arvostusmenetelmistä löytyy tilintarkastuksen ja tilintarkastajien näkökulmasta.

Tutkielmassa esitetyt tutkimuskysymykset ovat:

1. Millaisia vaikutuksia historiallisiin kustannuksiin ja käypiin arvoihin perustuvilla arvostusmenetelmillä on tilintarkastukseen tilintarkastajan näkökulmasta?
2. Millaisia vaikutuksia IFRS-standardeista johtuvalla käypään arvoon arvostamisella on tilintarkastukseen tilintarkastajan näkökulmasta?

Tutkielman empiirisessä osassa tutkitaan, millaisia vaikutuksia eri arvostusmenetelmät aiheuttavat tilintarkastuksen näkökulmasta, sekä eroaako tilintarkastus riippuen siitä, mitä arvostusmenetelmää tilinpäätöserän kohdalla on käytetty. Tämän lisäksi tarkastellaan sitä, miten IFRS-standardien kehitys käyvän arvon suuntaan vaikuttaa tilintarkastukseen, ja vaativatko käyvät arvot sekä niiden lisääntynyt soveltaminen esimerkiksi erityisiä tarkastuskeinoja ja -menetelmiä. On myös huomioitava, että jotkut käyvät arvot sisältävät väistämättä arvionvaraisuutta, mikä puolestaan tilintarkastuksen näkökulmasta voi kasvattaa tilintarkastusriskiä, joten tutkielman empiirisessä osassa käsitellään myös sitä, miten tällaista arvionvaraisuudesta mahdollisesti aiheutuvaa virheellisyyden riskiä pyritään hallitsemaan ja epävarmuutta sisältäviä eriä tarkastamaan.

Tutkimusta on rajattu siten, että toisessa tutkimuskysymyksessä otetaan huomioon vain joitakin keskeisiä IFRS-standardeja, jotka mahdollistavat tai edellyttävät käypään arvoon arvostamista, vaikka myös kansallisesta sääntelystä löytyy käypään arvoon arvostamisen mahdollistavia säännöksiä. Tutkielmassa keskitytään siis tiettyihin IFRS-standardeihin sekä tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä että empiirisessä osuudes-

sa. Lisäksi käypiä arvoja ja historiallisia kustannuksia käsitellään tutkielmassa vastakaisina arvostusmenetelminä yleisellä tasolla, eikä tutkielmassa perehdytä tarkasti siihen, millaisia erilaisia käytännön menetelmiä arvostusmenetelmät sisältävät. IFRS-standardien kehityksestä ja käypään arvoon arvostuksen lisääntymisestä johtuen tutkielman painopiste on käyvissä arvoissa ja historiallisten kustannusten mukaista hankintamenopohjaista arvostusta käytetään pääasiassa vertailukohtana käyville arvoille. Myös tilintarkastuksen valinta tutkielman näkökulmaksi rajaa tutkimusta, sillä arvostusmenetelmän valinnalla voi olla erilaisia vaikutuksia useisiin kirjanpitovelvollisen sidosryhmiin.

Tutkielman kannalta keskeistä on tuoda esille, mitä käyvillä arvoilla ja historiallisten kustannusten mukaisella arvostuksella tarkoitetaan. Myös IFRS-standardit ja ISA-tilintarkastusstandardit ovat tutkielman kannalta keskeisessä roolissa. Käypään arvoon arvostamisessa tavoitteena on arvostaa kirjanpitovelvollisen taseen varat ja velat mahdollisimman lähellä niiden markkina-arvoa, ja näin ollen käypään arvoon arvostamisen seurauksena tuloksessa realisoituu usein sellaisia tuottoja ja kuluja, jotka eivät ole vielä todellisuudessa toteutuneet. IFRS 13:n mukaan käyvällä arvolla tarkoitetaan hintaa, joka omaisuuden myymisestä markkinoilla saataisiin tai velan siirtämisestä tulisi maksettavaksi kyseisenä ajan hetkenä (IFRS Foundation, 2021, C). Markkina-arvon heijastamisen saavuttamiseksi on käytettävissä erilaisia menetelmiä, kuten tulevaisuuden kassavirtojen arvostaminen niiden nykyarvoon, arvostaminen markkina-arvoon ja arvostaminen siihen arvoon, millä kyseinen kirjanpidon erä olisi korvattavissa. Käypä arvo ei siis välttämättä aina ole suoraan saatavilla markkinoilta. (Valentin, 2018, 843). Lisäksi hyvin usein käypään arvoon arvostaminen edellyttää johdolta arviointia.

Historiallisten kustannusten mukaisella arvostusmenetelmällä tarkoitetaan sitä, että tilinpäätöksen erät raportoidaan niiden hankintahinnan perusteella ja esimerkiksi aktivoitavat varallisuuserät poistetaan poistosuunnitelman mukaan (Biondi, 2011, 15–16). Tällöin vuosittainen kulu perustuu siihen arvoon, jolla erä on ensimmäisen kerran kirjattu kirjanpitoon, ja omaisuuserän arvo taseessa alenee suunnitelmanmukaisten poistojen kautta jaksotettuna hankintamenona (KPL 5:5 §). Historiallisten kustannusten mukainen arvostusmenetelmä edustaa myös meno-tuloteorian mukaista kirjanpitoa ja taloudellista

raportointia, jossa menot ja tulot esitetään tilikauden kuluina ja tuottoina vasta niiden realisoiduttua (Alhola, Koivikko, Rätty & Tuominen, 1999, 20).

IFRS-standardit (*International Financial Reporting Standards*) ovat IASB:n (*International Accounting Standards Board*) asettamia kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja, joiden tavoitteena on harmonisoida kirjanpitovelvollisten taloudellista raportointia maailmanlaajuisella tasolla. Vuonna 2001 kansainvälisten tilinpäätösstandardien asettaminen siirtyi IASB:n tehtäväksi edeltäjältään IASC:lta (*International Accounting Standards Committee*). Tilinpäätösstandardien kansainvälistyminen on tapahtunut hitaasti, mutta siitä huolimatta sillä on havaittu olevan huomattavia vaikutuksia. (Hussey & Ong, 2005, 4.) Alkaen vuodesta 2005, monet julkiset yhtiöt ovat olleet velvollisia laatimaan tilinpäätöksensä IFRS-standardien mukaisesti sekä Euroopassa että sen ulkopuolella (Barth, Landsman & Lang, 2008, 471). Myös Suomessa kirjanpitovelvollinen, jonka arvopaperit ovat säännellyllä markkinalla kaupankäynnin kohteena, on velvollinen laatimaan konsernitilinpäätöksensä tai vastaavasti oman tilinpäätöksensä IFRS-standardeja noudattaen (KPL 7a:2 §).

ISA-tilintarkastusstandardit (*International Standards on Auditing*) ovat IAASB:n (*International Auditing and Assurance Standards Board*) laatima tilintarkastuksen kannalta tärkein IFAC:n (*International Federation of Accountants*) standardiryhmä, jota sovelletaan lakisääteiseen tilintarkastukseen (Horsmanheimo & Steiner, 2017, 86). Myös tilintarkastuslain 3:3 §:n mukaan lakisääteisessä tilintarkastuksessa on noudatettava tilintarkastusdirektiivin 2006/43/EY 26 artiklassa tarkoitettuja, Euroopan unionissa sovellettavaksi hyväksytyjä, kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja.

1.3 Tutkimusmetodologia

Tutkimusmetodologioita voidaan luokitella monin eri tavoin. Suomalaisessa liiketaloustieteessä on yleisesti hyväksytty Neilimon ja Näsin (1980) neljän tutkimusotteen luokitus. Nämä neljä tutkimusotetta ovat nomoteettinen, käsiteanalyttinen, päätöksentekometodologinen ja toiminta-analyttinen tutkimusote. Tähän luokitukseen Kasanen,

Lukka ja Siitonen (1993) ovat myöhemmin lisänneet viidenneksi luokaksi konstruktiiivisen tutkimusotteen. Tästä tutkielmasta voidaan havaita toiminta-analyyttisen tutkimusotteen piirteitä, sillä tutkielman tavoitteena on eritellä ja ymmärtää eri arvostusmenetelmien välillä tehtyjen valintojen vaikutuksia tilintarkastuksen näkökulmasta. Toiminta-analyttisessä tutkimuksessa tavoitteena on niin ikään ymmärtää ja tulkita tutkimuksen kohteena olevia asioita tai ilmiöitä, sekä vastata kysymyksiin ”miten” ja ”miksi”. Toiminta-analyttisessä tutkimuksessa empiria koostuu usein vain yhden tai muutaman kohdeyksikön tarkastelusta, ja aineisto on usein laadullinen. (Kihn & Näsi, 2011, 65.) Myös tässä tutkielmassa haastateltavien joukko on määrältään pieni.

Erilaiset tutkimusstrategiat ja tutkimuksen lähestymistavat voidaan jakaa kvantitatiivisiin, kvalitatiivisiin ja monimenetelmästrategioihin (Creswell & Creswell, 2018, 5). Tämä tutkielma toteutetaan kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena. Laadullista tutkimusta voidaan kuvata ymmärtäväksi tutkimukseksi, sillä tietämisen tavan mukaan ilmiöitä voi joko selittää tai ymmärtää (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen ja moninaisen elämän kuvaaminen ja keskeisenä tavoitteena ymmärryksen lisääminen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa suositaan tyypillisesti ihmisiä tiedonlähteinä, eikä tarkoituksena ole teorioiden tai hypoteesien testaus, vaan sen sijaan kerätyn aineiston monipuolinen ja yksityiskohtainen tarkastelu. Laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelminä suositaan sellaisia, jotka mahdollistavat tutkittavien näkökulmien havainnoinnin. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2009, 161–164.) Kvalitatiivisen tutkimuksen aineistoa analysoidaan induktiivisesti muodostaen yksittäisistä tutkimustuloksista laajempia teemoja tutkijan tekemien tulkintojen myötä (Creswell & Creswell, 2018, 4). Tämän tutkielman aineistonkeruu- ja analyysimenetelmät esitellään myöhemmin kolmannessa luvussa.

Kirjallisuuskatsauksen tavoite on kvalitatiivisessa tutkimuksessa yhdenmukainen kvalitatiivisen tutkimuksen yleisen tavoitteen kanssa. Näin ollen kirjallisuuskatsauksen ei ole tarkoitus määrätä tutkimuskysymyksiä, vaan edesauttaa tutkittavan kohteen ymmärtämistä. Kirjallisuuskatsauksessa esitellään aiempia tutkittavaan aiheeseen liittyviä tutkimustuloksia ja se tarjoaa pohjan myös tutkimuksen tärkeyden perustelulle. (Creswell & Creswell, 2018, 26–27.) Kirjallisuuskatsauksista voidaan erottaa kolme perustyyppiä; kuvaileva kirjallisuuskatsaus, systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja meta-analyysi (Sal-

minen, 2011, 6). Myös tässä tutkielmassa empiiristä osuutta edeltää kirjallisuuskatsaus, joka muodostaa tutkielman empiirisen viitekehysten. Tutkielman kirjallisuuskatsausta voidaan luonnehtia kuvailevaksi, sillä tavoitteena on luoda yleiskatsaus tutkittavaan aiheeseen. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on kuvata tutkittavaa ilmiötä moniulotteisesti, mutta ilman tarkkoja sääntöjä. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus voidaan jakaa edelleen kahteen hieman erilaiseen suuntaukseen; narratiiviseen ja integroivaan kirjallisuuskatsaukseen. Tämän tutkielman kirjallisuuskatsauksesta voidaan selkeästi havaita narratiivisia piirteitä, sillä narratiivisen kirjallisuuskatsauksen avulla pyritään muodostamaan laaja kuva tutkittavasta aiheesta tai sen historiasta ja kehityksestä. (Salminen, 2011, 6–7.)

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielma etenee johdantoluvun jälkeen siten, että tutkielman toisessa luvussa muodostetaan teoreettinen viitekehys, joka muodostaa pohjan tutkielman aiheelle sekä analysoitavalle empiiriselle aineistolle. Toisen luvun ensimmäisessä alaluvussa käsitellään eri arvostusmenetelmiä, historiallisia kustannuksia ja käypiä arvoja, omina kokonaisuuksinaan, sekä tehdään vertailua näiden kahden arvostusmenetelmän välillä aiempaan tutkimuskirjallisuuteen nojaten. Toisen luvun toisessa alaluvussa tarkastellaan yleisellä tasolla niin kirjanpidon ja tilinpäätöksen kuin tilintarkastuksen tavoitteita ja merkitystä, ja kolmannessa alaluvussa puolestaan esitellään lyhyesti IFRS-standardeja, jotka sisältävät sääntelyä käypään arvoon arvostuksesta ja ovat tutkielman kannalta olennaisia. Toinen luku päättyy lyhyeen yhteenvetoon tutkielman kirjallisuuskatsauksesta. Empiirisen viitekehysten jälkeen tutkielman kolmas luku sisältää katsauksen tutkielmassa käytettyihin aineistonkeruu- ja analysointimenetelmiin, sekä tutkielman luotettavuuden arviointiin. Tämän lisäksi kolmannessa luvussa esitellään tutkielman empiirinen aineisto. Tutkielman neljäs luku puolestaan sisältää empiirisen aineiston tulokset ja niistä muodostetun analyysin. Viimeisessä luvussa muodostetaan johtopäätökset ja kootaan yhteenveto tutkielmasta, sekä esitellään joitain jatkotutkimusehdotuksia.

2 TUTKIELMAN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Arvostusmenetelmät

Historiallisiin kustannuksiin perustuva arvostus kirjanpidossa on ympäri maailman ollut pitkään vallitseva arvostustapa. Tilanne vaikuttaa kuitenkin olevan hieman muuttumassa, kun monet yritykset siirtyvät kirjanpidossaan ja raportoinnissaan kansainvälisten tilinpäätösstandardien (IFRS) noudattamiseen, minkä seurauksena monesti kansallista sääntelyä useammat kirjanpidon erät voidaan arvostaa käypään arvoon. (Rodríguez-Pérez, Slof, Solà, Torrent & Vilardell, 2011, 61.) Myös Ball, Li ja Shivakumar (2015, 916) mukaan kansainvälisten tilinpäätösstandardien käyttöönotto vie tilinpäätöksiä voimakkaasti käyvän arvon kirjanpidon suuntaan, kun monia taseen omaisuus- ja velkaeriä kirjataan käypään arvoon historiallisten kustannusten mukaisten arvojen sijaan.

Keskustelu käyvistä arvoista ja historiallisista kustannuksista on tutkimuskirjallisuudessa usein keskittynyt näiden tuottaman informaation luotettavuuden ja arvorelevanttiuden (*value relevance*) arvioimiseen ja vertailuun sekä näin ollen siihen, kumpi tarjoaa käyttökelpoisempaa informaatiota päätöksenteon kannalta (*decision usefulness tai decision relevance*), sillä mitä arvorelevantimpaa taloudellinen informaatio on, sitä parempi on tavallisesti myös kyseisen informaation käyttökelpoisuus päätöksenteossa. On kuitenkin huomioitava, että informaation arvorelevanttius ja relevanttius päätöksenteossa eivät toteudu aina samanaikaisesti, sillä informaatio voi olla arvorelevanttia, mutta ei niinkään olennaista päätöksenteon kannalta, jos saatavilla on oikea-aikaisempaa tietoa (Barth ym., 2001, 80). Eri arvostusmenetelmiä on tutkittu muun muassa sijoittajien näkökulmasta, sillä he ovat erityisesti kiinnostuneita yritysten arvosta. Toisaalta luotettava informaatio on tärkeää esimerkiksi luotonantajille, jotta he voivat tehdä oikeaan informaatioon perustuvia luottopäätöksiä. Käyttökelpoisuutta päätöksenteossa voidaan tarkastella esimerkiksi informaationäkökulmasta (*information perspective*) tai toisaalta mittaussnäkökulmasta (*measurement perspective*).

Williamsin ja Ravenscroftin (2015, 783–784) tutkimuksen mukaan käyttökelpoisuus päätöksenteossa on jo lähes puolivuosisadan ajan ollut tekijä, joka on ajanut taloudellisen raportoinnin sääntelyä tiettyyn suuntaan, ja joka on toiminut perusteluna valitulle sääntelylle. Nykyäänkin tahot, joissa taloudellista raportointia säännellään, määrittävät vaikutuksen päätöksentekoon tekijäksi, joka puoltaa tietynlaisen säännöksen asettamista. Kun otetaan huomioon ihmisten päätöksenteosta suoritettu huomattava määrä erilaisia tutkimuksia sekä globaalin talouden kaltaiset monimutkaiset ja ennalta-arvaamattomat järjestelmät, on lähes mahdotonta tunnistaa sellaista yksittäistä päätöksentekoon vaikuttavaa tekijää, joka varmuudella puoltaisi tietyn säännöksen asettamista toisen sijasta. Jos otetaan satunnainen otos ihmisiä, mikä tahansa informaatio voi joillekin heistä olla käyttökelpoista päätöksenteon kannalta.

Tutkielman toisessa luvussa luodaan tutkielmalle teoreettinen viitekehys, jossa pyritään tuomaan esille historiallisiin kustannuksiin perustuvan kirjanpidon ja käyvän arvon kirjanpidon välisiä keskeisiä eroja. Luvussa 2.1.1 syvennytään historiallisiin kustannuksiin, ja niihin pohjautuvan kirjanpidon vahvuuksiin ja mahdollisiin ongelma-kohtiin. Luvussa 2.1.2 käsitellään tilinpäätöserien arvostamista käypään arvoon, sekä sen hyviä ja huonoja puolia. Luvussa 2.1.3 vertaillaan edellä mainittuja erilaisia arvostusmenetelmiä, ja pyritään aiheesta tehtyjen tieteellisten tutkimusten avulla selittämään kansainvälisten standardien painopisteen siirtymistä käypien arvojen kirjanpitoon.

2.1.1 Historialliset kustannukset arvostusmenetelmänä

Tietotalouden (*information economics*) mukaan hyödyllinen tieto määritellään abstraktiin tapaan signaaleina, jotka pystyvät muuttamaan a priori odotuksia a posteriori odotuksiksi, mikä aiheuttaa parannuksia päätöksiin. Tällöin tietojärjestelmässä on informaatioarvoa. Jos paremman päätöksenteon hyödyt ylittävät informaation tuottamisen kustannukset, tietojärjestelmässä on myös informaatioarvoa. Informaatioperspektiivin (*information perspective*) mukaan taloudelliset raportit edustavat vain yhtä tietojärjestelmää, joka kilpailee muiden tietojärjestelmien ja tiedonlähteiden kanssa. Koska tieto on ainoastaan relevanttia, jos se pystyy korjaamaan odotuksia, tiedon esitysmuodolla ei ole

informaatioperspektiivin mukaan merkitystä. Tämän myötä taseen, liitetietojen sekä varojen ja velkojen luokittelun esitystavat ovat periaatteessa merkityksettömiä. (Hitz, 2007, 333–334.)

Informaationäkökulmasta käypien arvojen merkitystä ja käyttökelpoisuutta päätöksenteossa ei arvioida sen mukaan, onko niiden mukainen arvo yhtenevä yrityksen nettonykyarvon kanssa. Sen sijaan informaationäkökulman mukaan tarkastellaan sitä, onko käyvillä arvoilla kykyä muuttaa odotuksia ja siten korjata päätöksiä tai tuottaa tehokkaasti arvorelevanttia informaatiota sijoittajille. Kun käyvät arvot johdetaan suoraan markkinoilta, niiden ei voida odottaa yksin korjaavan sijoittajien odotuksia, minkä vuoksi informaationäkökulman mukaan käypään arvoon arvostaminen ei tarjoa yrityksen arvoon vaikuttavaa lisäinformaatiota. (Hitz, 2007, 338–339.) Informaationäkökulman mukaan informaatio käyvistä arvoista on siis jo valmiiksi sijoittajien saatavilla markkinoilla eli sijoittajat pystyvät hakemaan tarvittavat tiedot käypään arvoon arvostukseen markkinoilta, jolloin itse tilinpäätösinformaation esittäminen käyvissä arvoissa ei tarjoa lisäarvoa sijoittajille.

Toisaalta, jos käypää arvoa ei voida johtaa markkinoilta, vaan se on laskettu esimerkiksi sisäisten mallien mukaan, käypä arvo sisältää tällöin sisäisiä arvioita ja oletuksia eli johdon informaatiota, mikä johtaa tulokseen, että käyvällä arvolla on informaatiota lisäävä vaikutus vain, jos käypä arvo ei ole johdettavissa markkinoilta. (Hitz, 2007, 338–339.) Taloudellisen raportoinnin osalta käyvät arvot voidaan siten informaatioperspektiivin mukaan esittää esimerkiksi liitetiedoissa, eikä niiden sisällyttämiselle tulokseen ja taseeseen nähdä tarvetta, jolloin historiallisten kustannusten mukainen arvostus on päätöksenteon käyttökelpoisuuden ja arvorelevanttiuden puolesta riittävää.

Historiallisten kustannusten mukainen kirjanpito ja tilinpäätös edustavat näin ollen informaatioperspektiivin mukaista ajattelua, jossa tulos ja tase eivät oikeastaan sisällä käyviä arvoja, vaan ne raportoidaan tarvittaessa esimerkiksi tilinpäätöksen liitetiedoissa. Myös Hommel ja Schmitz (2013, 331) toteavat, että dynaaminen tuloslaskelmalähtöinen ajattelu, jossa tuotot ja kulut ovat keskiössä, edustaa historiallisten kustannusten mukaista arvostusta, jossa omaisuuden poistot ja arvonalenemiset toteutuvat ajan myötä (Baker, 2019, 7). Historiallisiin kustannuksiin arvostettua kirjanpitoa on perinteisesti

pidetty objektiivisempänä ja luotettavampana tapana raportoida yrityksen taloudellista tilannetta kuin käypiin arvoihin perustuvaa kirjanpitoa (Rodríguez-Pérez ym., 2011, 61).

Voidaan päätellä, että historiallisten kustannusten mukaisen kirjanpidon oletettu luotettavuus perustuu siihen, että kirjanpidon erät sisältävät vähemmän arvionvaraisuutta ja epävarmuutta silloin, kun erät on arvostettu niiden historiallisten kustannusten mukaan, sillä historialliset kustannukset ovat teoriassa helpommin todennettavissa ja tarkastettavissa erilaisten tositteiden avulla, kuin arviot esimerkiksi omaisuuserien tai velkojen käyvistä arvoista. Myös historiallisten arvojen objektiivisuudelle on olemassa perusteet, sillä ne perustuvat toteutuneisiin transaktioihin, joista on evidenssinä tapahtumaa ja arvoa tukevat tositteet, siinä missä arviot erien käyvistä arvoista perustuvat monesti vähintään osittain johdon esittämiin arvioihin.

Ball ja Brown (1968) ovat empiirisessä tutkimuksessaan tarkastelleet, miten laajasti vuosittaisten tilinpäätösten ja taloudellisten raporttien sisältö sekä julkaisun ajankohta heijastuu arvopaperin hintaan markkinoilla. Tutkimus perustui tehokkaiden markkinoiden hypoteesiin (*efficient market hypothesis*) ja markkinoiden malliin (*market model*), ja tutkimuksessa tarkasteltiin kolmea eri empiiristä dataa; tilinpäätöksen tulos 261 yrityksessä, vuosittaisten taloudellisten raporttien julkistuspäivä ja osakkeen hinta New Yorkin pörssissä (*New York Stock Exchange*). Tutkimuksen tulokset ovat merkittäviä laskeutustoimen teorian kannalta, sillä Ball ja Brownin (1968) tutkimus on ensimmäinen, jossa on kerätty informaatiota historiallisten kustannusten mukaisen arvostuksen tuloksen käyttökelpoisuudesta päätöksenteossa (*decision usefulness*). (Rahmawati, 2016, 116.)

Ball ja Brownin (1968) tutkimustuloksista on havaittavissa kolme merkittävää löydöstä. Markkinoiden huomattiin tutkimuksessa reagoivan samaan suuntaan kuin todellinen tulos eroaa odotetusta tuloksesta. Jos siis todellinen tulos erosi odotetusta tuloksesta positiivisesti, myös markkinat reagoivat tulokseen positiivisesti, ja päinvastoin. Toiseksi havaittiin, että markkinat osasivat odottaa suurinta osaa vuosittaisen raportoinnin informaatiosta ennen sen julkaisua. Kolmantena tärkeänä tuloksena Ball ja Brown (1968) havaitsivat, että osakkeen hinta muuttuu vielä taloudellisen informaation julkaisun jälkeen. Tätä kutsutaan tuloksen jälkeiseksi anomaliaksi (*post earning announcement*

drift). (Rahmawati, 2016, 116.) Tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että historiallisten kustannusten arvostusmenetelmän mukainen tilinpäätöksen tulos sisältää sellaista relevanttia informaatiota, jolla on vaikutusta sijoittajien päätöksentekoon ja siten osakkeen hintaan markkinoilla. Jos historiallisten kustannusten mukainen tulos ei sisältäisi ollenkaan päätöksenteon kannalta käyttökelpoista informaatiota, tällaista tuloksen julkistuksen jälkeistä vaikutusta olisi tuskin havaittavissa.

Käytännössä historiallisten kustannusten mukainen arvostus tarkoittaa sitä, että tilinpäätöksen erät raportoidaan niiden hankintahinnan perusteella ja esimerkiksi aktivoitavat erät poistetaan poistosuunnitelman mukaan, jolloin vuosittainen kulu perustuu siihen arvoon, jolla erä on ensimmäisen kerran kirjattu kirjanpitoon. Historiallisten kustannusten mukainen arvostusmenetelmä edustaa myös suurilta osin meno-tuloteorian mukaista ajattelua sekä kirjanpitoa ja taloudellista raportointia, jossa menot ja tulot esitetään tilikauden kuluina ja tuottoina vasta niiden realisoituttua. (Alhola ym., 1999, 20.)

Munteanu ja Zucan (2017, 79) näkemyksen mukaan käypään arvoon arvostamisen suositajat ovat kritisoineen historiallisten kustannusten mukaista arvostusta sen vuoksi, että he kokevat historiallisten kustannusten antavan vääristyneen kuvan todellisuudesta, sillä muun muassa taseen eri osat ovat aliarvostettuja, kun taas käyvät arvot oletetusti parantavat tilinpäätöksen laatua ja pyrkivät tarjoamaan luotettavaa ja relevanttia informaatiota kaikille tilinpäätösinformaation käyttäjille. He toteavat kuitenkin tutkimuksessaan, jossa ovat käsitelleet historiallisten kustannusten hyviä ja huonoja piirteitä, että historiallisten kustannusten suosio perustuu usein juuri siihen, että se on ainut arvostusmenetelmä ja kustannus, joka perustuu dokumentoituihin todisteisiin ja objektiivisiin markkinatapahumiin, ja on siten vahvistettavissa.

2.1.2 Käyvät arvot arvostusmenetelmänä

Niin kutsuttu mittausperspektiivi (*measurement perspective*) edustaa perinteistä näkökulmaa taloudellisen raportoinnin ja kirjanpidon tiedonantotavoitteesta. Mittausperspektiivin keskeinen taustaoletus on, että kirjanpidon tulisi suoraan mitata ja raportoida si-

joittajien vaatimusten mukaisia perustietoja, kuten yrityksen arvoa, tai ainakin osaa siitä. Näin ollen yrityksen arvostus on annettu yrityksen raportoivan elimen tehtäväksi. Mittausperspektiivin mukaan varat, velat ja oma pääoma sekä tulos ovat hyvin määritellyjä ja heijastavat yrityksen arvoa. Ideaaleissa olosuhteissa täydellisillä markkinoilla varojen ja velkojen esittäminen niiden markkina-arvoissa edustaa suoraan yrityksen arvoa ja siten sijoittajien tarvitsemaa informaatiota, ja tuotto on yhtä suuri kuin taloudellinen tulos. (Hitz 2007, 332–333.) Käypään arvoon arvostamisessa tase onkin keskeisessä asemassa, toisin kuin historiallisten kustannusten mukainen arvostustapa korostaa tuloslaskelman merkitystä (Hommel & Schmitz, 2013, 331; ks. Baker, 2019, 7).

Koska markkinat eivät todellisuudessa ole täydelliset, todellisessa maailmassa epätäydellisillä markkinoilla mittausperspektiivi edellyttää sijoittajien yhtenevää käsitettä arvosta. Vain jos arvo on yhteisesti määritetty ja yksittäisillä mieltymyksillä ja uskomuksilla ei ole merkitystä, voidaan arvostustehtävä delegoida taloudelliselle raportoinnille. Yksimielisyys arvosta vallitsee kuitenkin vain, jos käyttö- ja sijoituspäätökset voidaan erottaa toisistaan, jolloin sijoittajat perustavat päätöksensä ainoastaan kassavirtojen nykyarvoon, eikä informaatiolle kassavirtojen ajoituksesta, epävarmuudesta tai määrästä ole tarvetta, kun sijoittajat vahvistavat haluamansa kassavirran käymällä kauppaa pääomamarkkinoilla. (Hitz 2007, 336–339.)

Käypään arvoon arvostaminen, kun on kyse markkina-arvosta, ei kuitenkaan tavallisesti johda Hitzin (2007, 336–229) mukaan netto nykyarvon (*value-in-use*) mukaiseen yrityksen arvoon. Monille omaisuuserille, kuten aineettomille hyödykkeille, jotka sisältävät kilpailuetua, ei välttämättä ole olemassa toimivia markkinoita. Vaikka yrityksen arvo käsitteellisesti on yhtä suuri kuin kaikkien tunnistettavien varojen ja velkojen netto nykyarvojen summa, niiden vastaaviin käypiin markkina-arvoihin arvostaminen reaali maailman olosuhteissa johtaa systemaattisesti yrityksen arvon aliarvostamiseen. Tämä johtuu siitä, että toisin kuin omaisuus- tai velkaerän markkina-arvo, sen netto nykyarvo sisältää kaksi komponenttia; kyseisen omaisuus- tai velkaerän arvon, sekä lisäksi pienen osan aineettoman omaisuuden kuten johtamistaidon arvosta. Yrityksen kokonaisarvon tasolla tällaisten erottamattomien aineettomien omaisuuserien summa on yhtä suuri kuin yrityksen liikearvo, joka erottaa yrityksen arvon omaisuus- ja velkaerien markkina-arvojen summasta.

Tarve mitata ja arvostaa eriä käypään arvoon tilinpäätöksessä johtui alun perin pääasiassa siitä, että sijoittajat etsivät parempaa johtoa ja hallintaa osakepääomalleen. Sijoittajien perspektiivistä arvoa syntyy, kun yhtiö ja sen johto pyrkivä tuoton maksimointiin. Tällaisen näkökulman mukaan johto on halukas kasvattamaan osakkeiden markkina-arvoa kasvattamalla koko yrityksen arvoa ja osinkojen määrää, minkä vuoksi johto valitsee usein sellaisen arvostusmenetelmän, joka esittää yrityksen omaisuuserät paremmassa valossa. (Valentin, 2018, 843.) Tämä voi kuitenkin herättää kysymyksiä siitä, onko käypään arvoon arvostamisella aina todellisuudessa tarkoitus välittää mahdollisimman läpinäkyvää ja luotettavaa informaatiota, vai mahdollistaako se joissain tapauksissa johdolle keinon manipuloida tulosta siten, että se täyttäisi sijoittajien odotukset. Toisaalta myös esimerkiksi inflaation ollessa korkealla nousee ajatus historiallisten kustannusten riittämättömyydestä, sillä historiallisten kustannusten mukainen raportointi voi tällöin johtaa jopa huomattavaan tilinpäätöksen yliarvostukseen, jolloin tilinpäätösinformaatio on väistämättä harhaanjohtavaa (Frank, 2019).

Käypään arvoon arvostamisen pääajatus on se, että yrityksen varat ja velat esitetään taseessa mahdollisimman lähellä niiden markkina-arvoa. Tase onkin keskeisessä asemassa tilinpäätöksessä, johon on sovellettu käyvän arvon menetelmiä. Eri menetelmiä arvostaa käypään arvoon ovat muun muassa tulevaisuuden kassavirtojen arvostaminen niiden nykyarvoon, arvostaminen markkina-arvoon ja arvostaminen siihen arvoon, millä kyseinen kirjanpidon erä olisi korvattavissa. Käypä arvo voi siis olla myös muuta, kuin kohteen käypä arvo markkinoilla, vaikka usein hyödykkeen ja kirjanpidon erän käyväksi arvoksi mielletäänkin juuri sen hetkinen arvo markkinoilla. (Valentin, 2018, 843.) Käypään arvoon arvostaminen sisällyttää siis monella tapaa informaatiota nykyhetkestä sekä tulevaisuudesta tilinpäätökseen, mikä myös vähentää informaation epäsymmetriaa yrityksen johdon ja esimerkiksi sijoittajien välillä.

Käypään arvoon arvostuksessa on tarkoituksena tuottaa mahdollisimman arvorelevanttia tilinpäätösinformaatiota eli informaatiota, joka vaikuttaa sijoittajien käytökseen ja sitä myötä yrityksen arvoon osakemarkkinoilla. Kuitenkin esimerkiksi epävakailta markkinoilla käypien arvojen käyttäminen tilinpäätöksessä voi olla ongelmallista tai yrityksen näkökulmasta epäedullista, sillä käypänä arvona käytetään usein omaisuuserän markkinahintaa. Toisaalta jotkut asiantuntijat puoltavat käypien arvojen käyttöä myös heikossa

markkinatilanteessa, sillä he argumentoivat olevan luotettavampaa, että tilinpäätöksen erät ovat suoraan yhteydessä todellisuuteen heijastamalla todellista markkinoiden tilaa, kuin että arvostuksessa käytettäisiin muita arvostuskeinoja, kuten historiallisiin kustannuksiin perustuvaa arvostustapaa, jolloin arvostettavan erän arvo ei antaisi sijoittajille läpinäkyvää tai oikeaa kuvaa markkinatilanteen aiheuttamasta todellisuudesta. (Socoliuc, 2018, 1–2.)

Vaikka johdon sisäinen informaatio odotetuista kassavirroista voi olla hyödyllistä monille, ellei jopa kaikille tilinpäätöstiedon käyttäjille, laskelmat omaisuuserien käyvistä arvoista, jotka perustuvat johdon kassavirtaennusteisiin, voivat olla vähemmän käyttökelpoisia sopimusnäkökulmasta. Kun sopimus perustuu vähintään jollain tapaa toisen sopijaosapuolen ilmoittamaan sisäiseen informaatioon, jota on lähes mahdotonta arvioida tai tarkastaa, moraalisen hasardin riski kasvaa, mitä sopimustilanteissa pyritään aina mahdollisuuksien mukaan välttämään. Tästä yhtenä esimerkkinä voidaan käyttää IFRS-standardien tuomaa mahdollisuutta arvostaa yrityksen omat vastuut käypään arvoon; informaatio on tällöin todennäköisesti arvorelevantimpaa oman pääoman sijoittajille, mutta esimerkiksi luotonantajille hyödyllisempää on todennäköisesti, jos tase heijastaisi yrityksen sopimuksellista maksettavaa velkaa. (Ball ym., 2015, 917.)

Siinä, missä historiallisten kustannusten mukainen arvostus noudattaa pitkälti menotuloteorian mukaista kirjanpitoa, jossa tulot ja menot huomioidaan kirjanpidossa vasta niiden realisoiduttua, käypään arvoon arvostaminen johtaa myös realisoitumattomien tulojen ja menojen tunnistamiseen kirjanpidossa, kun käypään arvoon arvostamisesta syntyvä ero eli tuotto tai kulu kirjataan tulokseen (Cordazzo & Rossi, 2020, 429). Realisoitumattomien tuottojen kirjaaminen vaikeuttaa esimerkiksi mahdollisten ongelmien peittelyä, mikä mahdollistaa pankkien reagoinnin ennen vakavampia ongelmia (Laux & Luez, 2009, 832). Yhä lisääntyvä realisoitumattomien tuottojen ja kulujen huomioiminen kirjanpidossa voi kuitenkin johtaa esimerkiksi Suomessa kirjanpidon tuloksen ja verotettavan tuloksen, joka perustuu vahvasti meno-tuloteorian mukaiseen tuloksen muodostukseen, kasvavaan eriytymiseen. Myös Biondi (2011, 19) nostaa tutkimuksessaan esille käyvän arvon kirjanpidon mahdolliset vaikutukset ja haasteet joidenkin lakisääteisten seikkojen näkökulmasta. Käypään arvoon arvostaminen voi eriyttää kirjanpidon ja tilinpäätöksen muun muassa osingonlaskennasta, pääoman ylläpidosta ja vero-

tuksesta. Yhä suuremmat erot edellä mainittujen tulosten ja laskentaperusteiden välillä johtavat kustannusten nousuun yrityksessä, sillä vaadittaisiin eri kirjanpitojärjestelmät eri luvuille ja eri tarpeisiin. Monien lukujen seuraaminen ja erilainen arvostus eri tilanteissa voi sekoittaa myös ymmärrystä yrityksen taloudellisesta menestyksestä ja asemasta.

2.1.3 Keskustelua eri menetelmistä

Schmalenbachin (1919) mukaan (ks. Braun, 2019, 6) perinteisesti kirjanpidon säännökset ovat kehittyneet siten, että ne edesauttaisivat kirjanpitovelvollisen tuloksen mittaamista. Hänen mukaansa historiallisten kustannusten mukaisen kirjanpidon keskeinen tehtävä on määrittää yrityksen menestystä vertaamalla kertyneitä kuluja kerättyihin tuottoihin, jolloin tuloslaskelma on taloudellisten raporttien tärkein dokumentti ja tase on vain lisätietoja antavassa asemassa. Myös taseen raportointi nähtiin kuitenkin jo sata vuotta sitten tarpeellisena, sillä erityisesti teollisen vallankumouksen jälkeen yhä useampi yhtiö menestyi myös pitkällä aikavälillä, eikä jokaisen konkurssi ollut ennakoitavissa. Koska pitkällä aikavälillä toimiva osakeyhtiö maksaa myös tasaisesti osinkoja osakkeenomistajilleen, on tärkeää pitää tuloslaskelmasta erossa sellaiset tapahtumat, jotka eivät ole vielä toteutuneet, sisältäen keskeisesti kustannukset, joiden odotetaan tuottavan tuloja vasta tulevaisuudessa. Tätä perinteistä näkemystä kirjanpidosta Schmalenbach (1919) kutsuu dynaamiseksi lähestymistavaksi (*dynamic approach*). Braun (2019, 6) puolestaan viittaa samaiseen näkemykseen tuotto-kulu-lähtöisenä näkökulmana (*revenue-expense approach*).

Tilinpäätösstandardilautakunta (*FASB, Financial Accounting Standards Board*) sekä kansainvälisten tilinpäätösstandardien lautakunta, aiemmin komitea, (*IASB, International Accounting Standards Board*) ovat 1970-luvun alusta lähtien pyrkinet kehittämään ja toimeenpanemaan tilinpäätösstandardeja, jotka ovat vahvasti päinvastaisia verraten historiallisesti kehitettyihin säännöksiin ja standardeihin, mikä on saanut osakseen vahvaakin kritiikkiä (Braun, 2019, 6–7). Schmalenbach (1919) nimittää tällaisten standardien edustamaa näkemystä staattiseksi lähestymistavaksi (*static approach*) (ks.

Braun, 2019, 7), mutta tänä päivänä siihen viitataan esimerkiksi taselähtöisenä näkökulmana (*balance-sheet approach tai asset-liability approach*). Kyseisen näkemyksen mukaan kirjanpidon ja taloudellisen raportoinnin perimmäinen tarkoitus on tarjota käyttökelpoista ja relevanttia informaatiota osakemarkkinoille eli nykyisille ja mahdollisille tuleville sijoittajille. Tällöin tase on standardien asettajien mukaan erityisen tärkeässä asemassa ja sen tulisi ihannetilanteessa heijastaa kaikkien varallisuus- ja velkaerien käypä arvo. (Braun, 2019, 7.) Myös Hitz (2007, 328) nostaa esille käyvän arvon kirjanpidon ja taselähtöisen näkökulman yhteyden.

Historiallisten kustannusten ja käypien arvojen välistä eroa voidaan yksinkertaisesti kuvailla muassa siten, että historiallinen kustannus on käytännössä hankintahetken käypä arvo, kun taas käypä arvo on kirjanpidon näkökulmasta arvio erän käyvästä arvosta kyseisellä hetkellä. Biondi (2011, 15–16) on tutkimuksessaan verrannut käypien arvojen ja historiallisten kustannusten mukaisia arvostusmenetelmiä tarkemmin keskenään ja havainnut useita muita eroavaisuuksia menetelmien välillä. Käypä arvo keskittyy mittaamaan varallisuutta (*wealth*), kun taas historiallisten kustannusten mukainen arvostus, johon Biondi (2011) viittaa tutkimuksessaan myös perinteisenä arvostusmenetelmänä, painottaa tuloksen (*income*) tärkeyttä. Menetelmät eroavat toisistaan myös konseptitehtaan, sillä käyvät arvot perustuvat markkinoihin, kun taas historialliset kustannukset pohjautuvat yksittäisen yrityksen prosesseihin. Käypään arvoon arvostuksella pyritään mittaamaan yrityksen arvoa, ja perinteinen historiallisten kustannusten mukainen arvostus seuraa yrityksen tuottoja ja kuluja.

Epistemologisesta näkökulmasta käypään arvoon arvostus on individualistinen menetelmä, sillä sen voidaan katsoa perustuvan yksittäisten omaisuus- ja velkaerien käypään arvoon. Jokainen erä arvostetaan siis erillään toisesta. Sen sijaan historialliset kustannukset voidaan nähdä epistemologisesta näkökulmasta kokonaisvaltaisempaan menetelmänä, sillä omaisuus- ja velkaeriä tarkastellaan kokonaisuutena. Luonnollisesti arvostusmenetelmät eroavat toisistaan myös metodeiltaan, sillä käypään arvoon arvostus perustuu esimerkiksi diskontattuun nykyarvoon tai markkina-arvoon, kun taas historiallinen kustannus perustuu hankintahetken arvoon ja siitä tehtäviin poistoihin. Voidaan siis huomata, että käypien arvojen mukainen arvostus ja lähestymistapa poikkeaa monilta osin perinteisestä arvostusmenetelmästä. (Biondi, 2011, 15–16.)

Tangin (2017, 1–2) mukaan keskeistä valinnassa käypien arvojen ja historiallisten kustannusten välillä on se, mitä tarkoitusta taloudellisen informaation odotetaan palvelevan. Jos kirjanpidon tehtävänä nähdään kausittaisen informaation tarjoaminen yhtiön arvostamiseksi, käypien arvojen koetaan tuottavan tähän hyödyllisintä informaatiota. Mikäli kirjanpidon pääasiallinen tehtävä taas on turvata yhtiön omaisuususeriä tai tuottaa informaatiota yhtiön ja johdon suoriutumisen arvioimiseksi, historiallisten kustannusten mukainen arvostus nähdään parhaana menetelmänä.

Rodríguez-Pérezin ym. (2011, 62) mukaan suuri osa empiirisistä tutkimuksista, joissa verrataan kahta edellä esitettyä arvostustapaa keskenään, keskittyvät määrittämään johtaako toinen arvostustapa parempaan ymmärrykseen yritysten markkina-arvosta ja tuotavuudesta. Heidän mukaansa monissa tutkimuksissa on havaittu käypien arvojen tarjoavan relevantimpaa informaatiota yrityksestä sekä sijoittajille että luotonantajille, vaikka historiallisiin kustannuksiin perustuvaa kirjanpitoa ja tilinpäätöstä pidetään pääsääntöisesti objektiivisempina informaationlähteinä kuin käypiin arvoihin perustuvaa kirjanpitoa. On kuitenkin tärkeää huomata, että tutkimustulokset rajoittuvat pääasiassa vain arvopaperimarkkinoilla noteerattuihin yrityksiin, mikä jättää epäselväksi, voiko tuloksia yleistää koskemaan myös pienempiä yrityksiä.

Rodríguez-Pérez ym. (2011, 80–81) havaitsivat kuitenkin empiirisessä tutkimuksessaan, että arvostusmenetelmällä on merkittävä vaikutus omaisuuden kirjanpidolliseen arvoon, mutta erot historiallisten kustannusten ja käypien arvojen välillä vaihtelevat huomattavasti eri yhtiöiden ja omaisuususerien välillä. He eivät kuitenkaan tutkimuksessaan päätyneet ottamaan kantaa siihen, kumpi eri arvostusmenetelmistä olisi toista parempi, mutta he havaitsivat, että historiallisiin kustannuksiin perustuva informaatio eroaa käypien arvojen tuottamasta informaatiosta. Heidän tutkimustulostensa mukaan ero on kuitenkin merkittävä vain suhteellisen harvoissa tilanteissa. He päättelivät eron aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen nähden johtuvan siitä, että havainnot ja johtopäätökset edeltävässä kirjallisuudessa ovat perustuneet otosten keskiarvoihin, jolloin yritykset, joissa käypä arvo oli arvostusmenetelmänä ylivoimaisesti informatiivisempi kuin historiallisiin kustannuksiin perustuva arvostus, vaikuttivat merkittävästi tuloksen keskiarvoon.

Myös McInnis, Yu ja Yust (2018, 275) ovat tutkimuksessaan tarkastelleet rahoitusinstrumenttien arvostamista käypään arvoon, ja tutkineet, antaako käypään arvoon arvostaminen todella relevantimpaa informaatiota kuin historiallisten kustannusten mukainen arvostus. Tutkimuksessaan he ovat tarkastelleet pankkeja, sillä rahoitusinstrumentit muodostavat merkittävän osan niiden taseesta, mikä helpottaa vertailua käyvän arvon ja historiallisten kustannusten välillä. Tutkimuksessaan he havaitsivat, että sekä oman pääoman että tuloksen kirjanpidollinen arvo on vähemmän arvorelevantti käypiä arvoja käytettäessä kuin historiallisiin kustannuksiin perustuvassa kirjanpidossa. Tuloksen osalta he havaitsivat, että edellä mainittu johtuu osaltaan siitä, että käyvän arvon kirjanpitoon sisällytetään tilapäisiä realisoitumattomia tuottoja ja kuluja. Oman pääoman alhaisempi arvorelevanttius käyvän arvon kirjanpidossa johtui heidän mukaansa eroavaisuuksista käypien arvojen eli tässä tapauksessa irtautumishintojen (*exit price*) ja osakkeiden nettohyötyarvon (*value-in-use*) välillä sekä mittausvirheestä käypien arvojen arvioinnissa.

Arvostusmenetelmistä tehdyssä aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa vallitsevana teemanä toistuu eri menetelmien tuottaman informaation relevanttiuden arvioinnin lisäksi sen luotettavuuden tarkastelu. Socoliuc (2018, 3–4) nostaa tutkimuksessaan esille informaation luotettavuuden ja sen täyttymisen kriteerit. Informaation tulee ollakseen luotettavaa esittää tapahtumat ja niiden vaikutukset niiden oikeassa valossa, eikä se saa sisältää huomattavia virheitä tai vinoumia. Kun nämä kriteerit täyttyvät, tiedon käyttäjät voivat luottaa annettuun informaatioon riittävällä varmuudella. Se, että historiallisiin kustannuksiin arvostamisesta on vähitellen siirrytty yhä enenevässä määrin arvostamaan eriä käypään arvoon, kertoo historiallisten kustannusten ja niiden tarjoaman informaation kyseenalaistamisesta ja siitä, että kyseiselle arvostusmenetelmälle on pyritty etsimään korvaavia vaihtoehtoja, jotka tarjoaisivat relevantimpaa ja luotettavampaa informaatiota kaikille sen käyttäjille.

Munteanu ja Zuca (2017, 79–80) ovat tutkimuksessaan vertailleet historiallisia kustannuksia ja käypiä arvoja sekä listanneet niin ikään käypien arvojen hyviä ja huonoja puolia. Yleisesti käypään arvoon arvostamisen voidaan katsoa saavan enemmän kannatusta osakseen erityisesti maissa, joissa talous on keskittynyt pääomamarkkinoiden ympärille. Munteanu ja Zuca (2017) esittävät tutkimuksessaan, että käypään arvoon arvostamisen

avulla voidaan tuottaa luotettavampia ja objektiivisempia tilinpäätöksiä kuin historiallisiin kustannuksiin arvostamalla, sillä käypään arvoon arvostaminen ei jätä ylimääräistä tilaa johdon arvioille tai mahdolliselle manipulaatiolle, kun taas historiallisiin kustannuksiin katsotaan liittyvän paljon subjektiivisuutta, mikä ilmenee esimerkiksi poistosuunnitelman määrittämisessä tai mahdollisessa korjauksessa.

Toisaalta historiallisia kustannuksia on tavallisesti kuvailtu luotettavina ja monesti myös luotettavampina kuin käypiä arvoja, sillä myös käypiin arvoihin nähdään joissain tilanteissa liittyvän arvionvaraisuutta. Myös Munteanu ja Zuca (2017, 79–80) tunnistavat tutkimuksessaan, että käyvät arvot eivät aina tarjoa luotettavinta informaatiota, vaikka he ovat myös listanneet luotettavuuden käypien arvojen eduksi. Esimerkiksi nykyarvon määrittämiseksi on arvioitava omaisuuden käyttöaika yrityksessä, sen jäännösarvo, sen tuottamat kassavirrat omaisuuden elinkaaren aikana sekä kassavirtojen diskonttokorko. Erilaisten arvioiden keskeinen ominaisuus on niiden subjektiivisuus, mikä tarkoittaa, että myöskään käyvät arvot eivät kaikissa tilanteissa ole täysin objektiivisia tai luotettavia. Myös Socoliuc (2018, 4) toteaa tutkimuksessaan käypien arvojen ja historiallisten kustannusten välisestä vertailusta, että käypien arvojen käyttö voi parantaa tilinpäätösinformaatiota merkittävästi, mutta toisaalta informaatio voi tällöin olla myös subjektiivista arvionvaraisuuden vuoksi. Käypään arvoon arvostamisen perimmäinen tarkoitus ja tehtävä tulisi siis olla markkina-arvojen heijastaminen.

Muina käypien arvojen hyvinä puolina Munteanu ja Zuca (2017, 79–80) mainitsevat esimerkiksi sen, että käyvät arvot tarjoavat parempaa informaatiota yrityksen nykyhetken ja tulevaisuuden suorituskyvystä, mikä parantaa myös suorituskyvyn vertailtavuutta eri hetkien välillä. Tilinpäätöksen erät arvostetaan käypien arvojen kautta heijastamaan erien todellista nykyarvoa, jolloin arvoon sisältyy myös arvojen väistämätön vaihtelu markkinoilla. Nykyhetken suorituskykyä on siis helpompi arvioida, kun tilinpäätöserät kertovat todella nykyhetkestä toisin kuin historiallisiin kustannuksiin arvostaminen. Myös tulevaisuuden suorituskykyä on helpompi arvioida nykyhetken lukujen valossa. Lisäksi käyvät arvot minimoivat eron listatun yhtiön kirjanpitoarvon ja markkina-arvon välillä, sillä täydellisillä markkinoilla yhtiön nettonykyarvo ja kirjanpitoarvo ovat yhtä suuret. Toisaalta käyvät arvot auttavat määrittämään, kuinka suuri osa yrityksen mark-

kina-arvosta johtuu sen kyvystä tuottaa tulevaisuudessa korkeampaa tuottoa pääomalle, ja mikä osuus arvosta johtuu yksin omaisuuden arvosta.

Vaikka sijoittajien näkökulmasta nykyhetken ja tulevaisuuden suorituskykyä olisi helpompi arvioida, kun tilinpäätöserät on arvostettu niiden käypään arvoon, Rahmawati (2016, 115) toteaa tutkimuksessaan, että historiallisten kustannusten mukainen arvostus tarjoaa puolestaan relevanttia informaatiota taloudellisten päätösten teossa. Yritysjohto tarvitsee informaatiota menneistä päätöksistä ja niiden onnistumisesta tehdessään päätöksiä tulevaisuudesta. Historiallisten kustannusten katsotaan olevan käyttökelpoisempia aiempien päätösten arvioinnissa, sillä historiallisten kustannusten mukaisessa arvostuksessa kirjanpitoon tallentuu todellinen transaktio, ja sen myötä myös tilinpäätöksen lukuja tukeva tapahtuma ja kirjaus on saatavilla. Historialliset kustannukset voivat siis tämän tutkimustuloksen perusteella johdon näkökulmasta olla joissain tilanteissa käyttökelpoisempia kuin käyvät arvot. Myös Braunin (2019, 3) mukaan historialliset kustannukset tuottavat informaatiota menneiden päätösten positiivisista ja negatiivisista seurauksista, ja niiden suuruudesta, vaikka kyse onkin uponneista kustannuksista.

Braunin (2019, 3) mukaan historiallisten kustannusten mukainen arvostus ei myöskään välttämättä johda tuloksen maksimointiin, mutta se voi puolestaan mahdollistaa hankalista vaiheista selviämisen. Samaan johtopäätökseen voidaan päätyä, kun ajatellaan käypään arvoon arvostamista heikossa ja epävakaassa taloudellisessa tilanteessa, jolloin edellä mainitun mukainen arvostus johtaa mahdollisesti heikompaan taseen arvoon kuin hyvässä taloudellisessa tilanteessa, kun yksittäisen omaisuuserän markkina-arvo on todennäköisesti korkeampi. Esimerkiksi Socoliuc (2018, 2) tuo tutkimuksessaan esille yleisen taloudellisen tilanteen vaikutuksen kirjanpitoon ja tilinpäätöksiin käypää arvoa sovellettaessa. Historiallisiin kustannuksiin arvostaminen puolestaan mahdollistaa sen, että vuosittainen omaisuuden arvonaleneminen pysyy samalla tasolla poistojen kautta, mikä tarkoittaa, että talouden tilapäisellä tilalla ei välttämättä ole samankaltaista suoraa vaikutusta omaisuuden arvoon.

Toisaalta Frank (2019, 48–49) on tutkinut diskonttokoron avulla nykyarvoon arvostettuja tilinpäätöksiä ja vertaillut niitä puhtaasti historiallisiin kustannuksiin perustuviin tilinpäätöksiin talouden korkean volatiliteetin ja inflaation alueella. Tutkimuksen empiiri-

set havainnot osoittavat, että kun historiallisiin kustannuksiin perustuva tuloslaskelma muokataan heijastamaan erien nykyarvoa, tulos on selkeästi alkuperäistä historiallisten kustannusten mukaista tulosta pienempi, mikä saattaa myös tarkoittaa, että yhtiö tekee todellisuudessa tietämättään tappiota tuloksen ollessa historiallisten kustannusten mukaan positiivinen. Ero tuloksessa johtuu tutkimustulosten mukaan erityisesti eroista poistojen suuruuden välillä, sillä historiallisten arvojen käyttäminen johtaa alhaisempiin poistoihin kuin nykyarvojen käyttö. Tutkimuksen mukaan valitulla arvostusmenetelmällä on siis ainakin epävakaa ja korkean inflaation taloudellisessa ympäristössä suuri vaikutus raportoituun tulokseen, ja tutkimuksessa todetaankin, että inflaatio on yksi syistä, joka osoittaa, ettei historiallisten kustannusten mukainen arvostus olisi riittävää.

Biondi (2011, 16) on tutkimuksessaan esittänyt kritiikkiä käyvän arvon mukaiselle arvostukselle. Hän on verrannut havaitsemiaan arvostusmenetelmien välisiä eroja keskenään ja puolustanut perinteistä historiallisten kustannusten mukaista arvostusta. Koska käypään arvoon arvostaminen tarkoittaa omaisuus- ja velkaerien yksittäistä ja erillistä arvostusta nykyarvoihin, käypään arvoon arvostaminen ei välttämättä anna kokonaisvaltaista kuvaa jatkuvan yrityksen taloudesta. Historiallisten kustannusten mukainen kulu- ja tuottojen mittaaminen puolestaan keskittyy todelliseen tuloksen muodostamiseen, ja tuloihin, jotka voidaan allokoida eri sidosryhmille, mukaan lukien osakkeenomistajille. Tällöin kirjanpito ja arvostus eivät tule ulkoisilta markkinoilta, vaan koko yrityksen toiminnan taloudellisesta ja rahallisesta prosessista, ja tällöin sekä tuotot että kulut muodostuvat todellisista menneisyyden ja tulevaisuuden rahallisista transaktioista. Markkina-arvot tulevat historiallisten kustannusten mukaisessa arvostuksessa huomioituksi, kun rahavirtoja syntyy ajan myötä todellisista transaktioista kuten omaisuuden myynnistä, jolloin rahavirrat huomioidaan yrityksen tuloksessa täsmäytysten avulla sen sijaan, että erät arvostettaisiin nykyisiin markkina-arvoihin.

Monet tutkimukset kuitenkin suosivat käypien arvojen käyttöä. Hadiyanto ym. (2018, 1410) havaitsivat tutkimuksessaan arvostusmenetelmien vertailusta maatalousalalla, että käytettäessä historiallisia kustannuksia arvostusmenetelmänä kyky ennakoita informaatiota on heikompi kuin käypään arvoon arvostettaessa. Tulos viittaa siihen, että käypä arvo tuottaa relevantimpaa informaatiota kuin historialliset kustannukset. Informaation ennakoiminen puolestaan on hyödyllistä sijoittajille, jotka tekevät tällaisiin ennustuksiin

perustuen sijoituspäätöksiä. Myös muun muassa Lauxin ja Luezin (2009, 832) mukaan käypien arvojen kannatus perustuu siihen, että käyvät arvot tarjoavat hyödyllisempää ja läpinäkyvämpää informaatiota kuin historialliset kustannukset markkina-arvojen oikea-aikaisen heijastamisen vuoksi. Laux ja Luez (2009, 832) korostavat kuitenkin, että standardien asettajat joutuvat joka tilanteessa arvioimaan, mikä ominaisuus tai seuraus vaakakupissa painaa eniten, ja kuvaavat valintaa käypien arvojen ja historiallisten kustannusten välillä niin ikään luotettavuuden ja relevanttiuden väliseksi kaupaksi.

Sen sijaan Tangin (2017, 1–2) mukaan taloudellisten vaikutusten näkökulmasta ei olisi merkitystä, käytetäänkö arvostuksessa historiallisia kustannuksia vai käypiä arvoja, jos kaikki yhtiöt noudattaisivat samoja standardeja ajasta toiseen vertailtavuuden ja johdonmukaisuuden turvaamiseksi. Hän kuitenkin lisää myös, että valinnan ollakseen yhdenmukainen arvostusmenetelmien välillä, asetetuilla tilinpäätösstandardeilla ei saa olla vaikutusta yhtiön tai johdon toimintaan, ja pääomamarkkinoiden on ymmärrettävä kirjanpitoikäntäjä ja haasteita yhtiön suoriutumisen mittaamisessa. Näistä ehdoista jälkimmäisen voitaisiin myös olettaa toteutuvan tehokkailla markkinoilla, mutta todellisuudessa olettamuksen voidaan nähdä rikkoutuvan monissa erilaisissa tilanteissa.

Vaihtoehtoisesti esimerkiksi Frank (2019, 49) esittää tutkimuksessaan ehdotuksen siitä, että yritykset tuottaisivat kaksi tilinpäätöstä, joista toinen olisi arvostettu nykyarvoon ja toinen historiallisten kustannusten mukaisiin arvoihin. Tämä mahdollistaisi molempien arvostusmenetelmien mukaisen informaation tarjoamisen eri sidosryhmille, mutta samalla kahden tilinpäätöksen laatiminen kuitenkin luonnollisesti aiheuttaisi yrityksille lisäkustannuksia (ks. esim. Biondi, 2011, 19), sillä kirjanpitovelvollisten olisi todennäköisesti ylläpidettävä omia kirjanpitojärjestelmiä molemmille arvostusmenetelmille, ja kahden eri arvostusmenetelmän mukainen samanaikainen raportointi voisi aiheuttaa lisätyön ja -resurssien tarpeen lisäksi mahdollisesti joitain ongelmia. On siis mietittävä, olisivatko kahden eri tilinpäätöksen laatimisen hyödyt suuremmat kuin tällaisen menetelyn aiheuttamat kustannukset.

2.2 Tilinpäätös ja tilintarkastus

Tutkielman empiirinen viitekehys jatkuu arvostusmenetelmien esittelyn jälkeen tilinpäätöksen tarkoituksen tarkastelulla ja IFRS-standardien mukaisen tilinpäätöksen laatimisvelvollisuuden esittelyllä. Edellä mainittujen aiheiden käsittely on oleellinen osa tutkielman teoreettista viitekehystä, sillä tilinpäätöksen tarkoitus toimii lähtökohtaisesti keskeisenä perusteluna sille, minkä vuoksi tilinpäätösten arvorelevanttiutta on tarpeellista tutkia. IFRS-tilinpäätöksen laatimisvelvollisuus puolestaan tarjoaa lisäinformaatiota siitä, millaisia yrityksiä IFRS-standardit pääosin koskettavat. Koska tutkielman empiirisessä osuudessa eri arvostusmenetelmiä ja käypiä arvoja IFRS-standardeissa tarkastellaan tilintarkastuksen näkökulmasta, myös tilintarkastuksen tavoitteiden ja tarkoituksen esittelyä voidaan pitää perusteltuna. Luku 2.2 etenee siten, että luvussa 2.2.1 perehdytään siihen, mikä on tilinpäätöksen tarkoitus yleisesti, ja luvussa 2.2.2 tarkastellaan muun muassa IFRS-tilinpäätöksen laatimisvelvollisuutta erityisesti Suomessa. Luvussa 2.2.3 käsitellään tilintarkastuksen merkitystä ja tavoitteita.

2.2.1 Tilinpäätöksen tarkoitus

Kirjanpito ja tilinpäätös ovat keskeisiä työkaluja yhteisön taloudellista tilannetta arvioitaessa. Kirjanpidon teoriat ja painopisteet ovat vuosien saatossa myös luonnollisesti muuttuneet. Davis, Menon ja Morgan (1982) ovat esittäneet kirjanpidon teorioista ja ajatusmalleista luokituksen (ks. Artto & Koskela, 1988, 21–23), jonka mukaan teorioista voidaan eritellä neljä erilaista ajatusmallia; kirjanpito historiankirjoituksena, kirjanpito kuvauksena yrityksen taloudesta, kirjanpito informaatiojärjestelmänä sekä kirjanpito ja sen tuotos taloudellisena hyödykkeenä.

Kirjanpidon ajattelu historiankirjoituksena on vanha kirjanpidon malli, jonka mukaan kirjanpito on lähinnä yrityksen vaurastumisen tai köyhtymisen dokumentoinnin keino. Kirjanpito kuvauksena yrityksen taloudesta korostaa taloudellisen informaation merkitystä päätöksenteossa. Tällainen näkökulma vallitsi vielä 1970-luvulla kirjanpidon kansainvälisessä teoriassa. Kolmannen näkökulman mukaan kirjanpito nähdään informaatio-

tiojärjestelmänä, joka täyttää yrityksen sidosryhmien informaatiotarpeet. Tässä näkökulmassa myös itse yritys nähdään eri osapuolten taloudellisten sitoumusten yhdistelmänä, eikä yrityksellä itsellään ole tavoitteita, vaan eri sopijaosapuolet pyrkivät yrityksen avulla maksimoimaan hyötyään. Neljännen ja viimeisen ajatusmallin mukaan kirjanpidon tuotosta kuvataan taloudellisena hyödykkeenä. Sen mukaan kirjanpidon tarjoama informaatio ei itsessään ole käyttökelpoista tai arvokasta, vaan sitä on tarkasteltava myös hyötyjen ja kustannusten näkökulmasta. (Artto & Koskela, 1988, 21–23.)

Kirjanpidon teoreettiset ratkaisumallit voidaan jakaa staattisiin teorioihin eli taseyhtälöteorioihin ja dynaamisiin teorioihin. Taseyhtälöteoriat nimensä mukaan korostavat taseen merkitystä kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä. Tuloslaskelmalla on toissijainen asema, ja tärkeintä on määrittää omaisuuden ja pääomien oikeat arvot. Teorian mukaan tulos syntyy arvostamalla, sillä kun arvostettujen varojen kokonaismäärästä vähennetään yhteisön velat, erotuksena saadaan selville yhteisön oma pääoma, ja jos oma pääoma on edellisestä mittauksesta kasvanut, on kertynyt voittoa. Kirjanpidon näkökulmasta tilikauden tapahtumat ovat joko omaisuuden tai pääoman lisäyksiä tai vähennyksiä. (Alhola ym., 1999, 18–19.)

Erilaisten dynaamisten kirjanpitoteorioiden mukaan tuloslaskelma on tilinpäätöksen keskiössä ja kirjanpidon ensisijainen tehtävä on määrittää yhteisön tulos tilikaudelta. Taseen rooli kirjanpidossa on olla apuvälineenä tuloslaskelman laatimisessa sekä toimia tilinpäätössaldojen säilytyspaikkana. Dynaamisen kirjanpitoteorian mukainen tilinpäätös ja sen myötä laadittu tase eivät kuvaa omaisuus- ja velkaerien käypiä arvoja, vaan taseeseen sisällytetään hankintahintaisina sellaiset menot, jotka eivät kuulu päätettävälle tilikaudelle, vaan joista odotetaan tuloja myöhempien tilikausien aikana. Esimerkiksi meno-tuloteoria edustaa dynaamisia kirjanpitoteorioita, ja sen mukaan liiketapahtumat ovat joko menoja, tuloja tai rahoitustapahtumia. Meno-tuloteorian ensisijainen periaate on ”meno tulon kohdalle” -periaate, jonka mukaan tilikauden tulosta määritettäessä on tärkeää kohdistaa tulot ja menot tuotoiksi ja kuluiksi oikeille tilikausille niiden realisoinnin perusteella. (Ahola ym., 1999, 19–20.)

Käypään arvoon arvostaminen edustaa näin ollen staattisia taseyhtälöteorioita, sillä omaisuus- ja velkaerien käyvän arvon määrittämisessä tavoitteena on arvostaa taseen

erät mahdollisimman lähelle niiden sen hetkistä todellista arvoa. Tämän seurauksena tuloslaskelma voi sisältää myös realisoitumattomia tuottoja ja kuluja, mikä puolestaan eroaa dynaamisten kirjanpitoteorioiden tavoitteista. Sen sijaan historiallisten kustannusten mukaisessa arvostuksessa tuloslaskelman merkitys korostuu, kun tulos määritetään realisoituneiden ja tilikaudelle kuuluvien tulojen ja menojen avulla dynaamisen kirjanpitoteorian mukaisesti, eikä omaisuus- ja velkaerien oikeiden käypien arvojen esittäminen ole yhtä tärkeässä asemassa. (Braun, 2019, 6–7.) Staattisten ja dynaamisten teorioiden erilaisia painotuksia on havaittavissa eri säännöksistä, ja esimerkiksi IFRS-standardit korostaessaan tällä hetkellä vahvasti käypään arvoon arvostamista edustavat monilta osin staattisia kirjanpitoteorioita. Sen sijaan Suomessa verotettavan tuloksen laskenta nojaa ennemminkin dynaamiseen meno-tuloteoriaan.

Myös nykyään kirjanpidon ja tilinpäätöksen yksi merkittävimmistä tarkoituksista on tuottaa arvorelevanttia informaatiota yhteisön taloudellisesta tilanteesta sidosryhmille. Kirjanpito ja tilinpäätös ovat myös keskeisessä asemassa verotuksellisesta näkökulmasta, sillä yhteisön verotettava tulo perustuu suurilta osin tilinpäätöksessä raportoituun informaatioon. Lisäksi tilinpäätöksen mukainen voitto toimii lähtökohtana yhteisön voitonjaon laskennalle. Koska kirjanpito ja tilinpäätös toimivat näin pohjana myös monelle muulle toiminnalle, on tärkeää, että kirjanpito kuvastaa kirjanpitovelvollisen taloudellista tilannetta ja tilikauden tulosta oikealla tavalla. Kirjanpitolain mukaan yhteisön onkin tilinpäätöksessään annettava oikea ja riittävä kuva varoista ja veloista, taloudellisesta asemasta sekä voitosta tai tappiosta (KPL 3:2 §). Myös hyvä kirjanpitotapa ohjaa kirjanpitovelvollista samaan tavoitteeseen oikeista ja riittävästä tiedoista (Alhola ym., 1999, 17). Kirjanpidon ja tuloksen laskennan eri tarkoituksista säädetään kuitenkin eri säännöksissä ja yhä enenevässä määrin eri tavoin, mikä voi johtaa haasteisiin tai kasviin kustannuksiin kirjanpidossa. Tästä hyvänä esimerkkinä Suomessa ovat esimerkiksi IFRS-standardien mukainen tulos ja verotettava tulos, jotka eriytyvät toisistaan, jos yhden laskennassa noudatetaan jatkossa yhä enemmän taselähtöistä ja toisen laskennassa taas tuloslähtöistä ajattelutapaa.

2.2.2 IFRS-tilinpäätöksen laatiminen

Jokaisella valtiolla on oma kirjanpitoa koskeva sääntely, joka on mukautettu valtion ja sen kirjanpitovelvollisten tarpeisiin. Jotta tilinpäätöksiä voitaisiin maailmanlaajuisesti vertailla paremmin ja jotta tilinpäätösten laatua voitaisiin parantaa kaikkialla maailmassa, IASB on kehittänyt ja asettanut kansainväliset tilinpäätösstandardit. Kansainvälisellä sääntelyllä on tarkoitus vähentää eroja kansallisten sääntelyjen välillä sekä vähentää kansainvälisten yhtiöiden taloudellisen raportoinnin ja sen analysoinnin kustannuksia. IFRS-standardien katsotaan perustuvan ennemminkin yksittäisen kirjanpitovelvollisen tarpeiden huomioimiseen kuin ehdottomiin sääntöihin, mikä antaa joustavuutta siten, että kirjanpitovelvollinen voi esimerkiksi itse valita ja määrittää joillekin kirjanpidon erille arvostusmenetelmän, joka sille soveltuu parhaiten. (Hadiyanto ym., 2018, 1401)

Blecher (2018, 63) on tutkimuksessaan tutkinut epävarmuuden vaikutusta taloudellisen raportoinnin sääntelyyn ja erityisesti arvostustavan valintaan. Tutkimustulosten mukaan varmuuden vallitsemassa ympäristössä lainsäätäjät ja muiden standardien asettajat valitsevat käypien arvojen mukaisen arvostusmenetelmän, ja yritykset, sekä hyvät että huonot, raportoivat taloudellisesta tilanteestaan totuudenmukaisesti, sillä tuloksen manipulaatio on varmuuden vallitessa liian kallista aiheuttaakseen riittävää hyötyä. Myös keskimääräisen epävarmuuden vallitessa standardien ja säännösten asettajat valitsevat niin ikään käyvän arvon kirjanpidon. Kuitenkin kohtalaisen epävarmuuden ympäristössä hyvän johdon on manipuloitava omaa taloudellista raportointiaan välttääkseen huonon johdon jäljittelyn. Säännösten ja standardien asettajien näkökulmasta tällaisen seurauksen syntyminen ja hyvän johdon signaali on edullisempaa kuin arvostusteknologian soveltaminen, jolloin nykyarvoon arvostaminen tapahtuisi esimerkiksi analyytikkojen avulla. Lopuksi korkean epävarmuuden vallitessa standardien ja säännösten asettajat päätyvät valitsemaan historiallisten kustannusten mukaisen arvostusmenetelmän, sillä tällaisessa tilanteessa analyytikkojen arvostusteknologian soveltaminen on edullisempaa ja tehokkaampaa kuin hyvän johdon signaaloinnin vaikutukset.

Vuodesta 2005 lähtien lähes kaikki julkiset yhtiöt Euroopassa ja myös monissa Euroopan ulkopuolisissa maissa ovat olleet velvollisia laatimaan tilinpäätöksensä IFRS-standardeja noudattaen. Kansainvälisten standardien tarkoitus on toimia maailmanlaajuisesti.

juisesti hyväksytyinä korkean tason tilinpäätösstandardeina. Tarkoituksena on siis tilinpäätösten vertailukelpoisuuden parantamisen lisäksi kasvattaa kirjanpidon ja tilinpäätösten laatua. (Barth ym., 2008, 471.) Kirjanpitolain mukaan Suomessa kirjanpitovelvollinen, jonka arvopaperit ovat kaupankäynnin kohteena säännellyllä markkinalla, on velvollinen laatimaan konsernitilinpäätöksensä kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja noudattaen. Jos tällainen kirjanpitovelvollinen ei ole velvoitettu laatimaan konsernitilinpäätöstä, niin sen tulee laatia oma tilinpäätöksensä kansainvälisten tilinpäätösstandardien mukaisesti. (KPL 7a:2 §.) Suomessa kirjanpitovelvollisella on kuitenkin myös mahdollisuus IFRS-standardien vapaaehtoiseen soveltamiseen tilinpäätöksessään tai konsernitilinpäätöksessään, jos kirjanpitovelvollisen kirjanpito, tilinpäätös, toimintakertomus ja hallinto tarkastetaan tilintarkastuslain mukaisesti (KPL 7a:3.2 §).

2.2.3 Tilintarkastuksen tavoitteet ja tarkoitus

Tilintarkastus voidaan määritellä esimerkiksi siten, että se on tarkastuksen kohteena olevan yhteisön taloudellista asemaa ja siihen vaikuttavia seikkoja kuvaavan tiedon oikeellisuuden varmistamista. Tilintarkastuksen suorittaa ammattitaitoinen ja luottamusta nauttiva ulkoinen tarkastaja. Tilintarkastukseen liittyvät keskeisesti käsitteet kuten riippumattomuus, objektiivisuus, pätevyys ja luotettavuus. Tilintarkastus kytkeytyy myös läheisesti kirjanpidosta ja tilinpäätöksestä asetettuun sääntelyyn, sillä lakisääteisessä tilintarkastuksessa tarkastetaan tilinpäätöksen ja tilikauden kirjanpidon normiston mukaisuus eli tilintarkastaja valvoo, että tilinpäätösinformaatio on laadittu voimassa olevien normien edellyttämällä tavalla. Koska itse tilinpäätösinformaation tehtävänä on kuvata yhteisön taloudellista asemaa ja siten mahdollistaa menneisyyden arviointia ja tulevaisuuden ennakkointia, tilintarkastuksella on vain välillinen informointitehtävä. (Aho & Vänskä, 1996, 1–2.)

Tilintarkastuslain 3:1 §:n mukaan tarkastuksen kohteena on yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös sekä hallinto. Tilintarkastajan on tilintarkastuslain 3:5 §:n mukaan annettava kultakin tilikaudelta päivätty ja allekirjoitettu tilintarkastuskertomus. Tilintarkastuskertomuksen tulee sisältää lausunto siitä, antaako tilinpäätös noudatetun

tilinpäätössäännösten mukaisesti oikean ja riittävän kuvan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, täyttääkö tilinpäätös lakisääteiset vaatimukset, onko toimintakertomuksen laatimisessa noudatettu sovellettavia säännöksiä, ja ovatko tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tiedot yhdenmukaisia. Tilintarkastusta voidaan siis luonnehtia laillisuustarkastukseksi (Aho & Vänskä, 1996, 65).

Tilintarkastus onkin syntynyt ja kehittynyt yritystoiminnan kehityksen myötä, sillä kun yrittäjät olivat itse yrityksen ainoita omistajia ja johtajia, ei ollut tarvetta ulkopuolisille tilintarkastajille. Kuitenkin yritystoiminnan laajentumisen ja sen myötä väistämättömän omistuksen ja yritysjohton eriytymisen vuoksi syntyi tarve omistajien intressien valvonnalle, kun omistajilla ei enää itsellään ollut välitöntä mahdollisuutta valvoa omistuksiaan. (Aho & Vänskä, 1996, 1.) Näin ollen tilintarkastus pyrkii myös ratkaisemaan päämies-agenttiteorian mukaista ongelmaa, sillä omistajat saavat tilintarkastuksen myötä ulkoisen varmistuksen siitä, toimiiko yrityksen johto osakkeenomistajien näkökulmasta toivotulla tavalla ja voiko laaditun tilinpäätöksen oikeellisuuteen luottaa. Toisaalta yrityksen eri sidosryhmistä voidaan tunnistaa monia muitakin agenttisuhteita, joissa informaatio jakautuu epäsymmetrisesti, ja tilintarkastus voi näin antaa välillisesti tärkeää informaatiota myös esimerkiksi velkojille tai viranomaisille.

Päämies-agenttiteorian mukaan päämies palkkaa agentin toimimaan puolestaan epäsymmetrisen informaation vallitessa. Agenttisuhdetta voidaan kuvata erilaisten päämiesten ja agenttien välisten sopimussuhteiden avulla. Tällaisena sopimussuhteena voidaan pitää esimerkiksi johtajan ja tämän palkkaaman alaisen tai osakkeenomistajan ja johtajan välistä suhdetta. Jos informaatiota olisi saatavilla täydellisesti ilman kustannuksia, johtajalla olisi samat tiedot kuin alaisella ja johtaja näin ollen myös tietäisi, mitä alainen tekee, tai osakkeenomistaja voisi olla varma siitä, että johtaja toimii kuten toimisi omistaessaan itse yrityksen eli osakkeenomistajan intressien mukaisesti. Koska informaatio ei kuitenkaan voi olla täysin täydellistä ja symmetristä, ja päämiehen ja agentin intressit voivat erota toisistaan, sopimussuhteessa syntyy ongelma; millainen sopimus saa agentin toimimaan päämiehen näkökulmasta halutulla tavalla, vaikka kaikki agentin informaatio ja toiminta eivät ole päämiehen saatavilla, ja tosiasiaassa agentti saattaa hyötyä päämiehen edun vastaisesta toiminnasta. (Pratt & Zeckhauser, 1985, 2–3.)

Vuosittainen tilintarkastus on monille yrityksille pakollinen lainsäädännön myötä. Kuitenkin voidaan ajatella, että kun yritysjohto sallii yrityksen tulla tilintarkastetuksi, he päästävät kolmannen osapuolen tarkkailemaan yritystä, ja määrittämään, onko yrityksessä noudatettu asetettuja raportointisäännöksiä tilinpäätöksen laatimisessa. Tämä tarkoittaa myös sitä, että yritysjohto ja yritys pyrkivät välittämään luotettavuutta antamalla toimintansa sekä transaktionsa tarkasteltaviksi ja tarkistettaviksi. Pohjimmiltaan päätös tulla tilintarkastetuksi kertoo yritysjohtoon aikeista toimia rehellisesti. Ulkopuolisen tarkkailulla voi itse asiassa olla huomattavia positiivisia vaikutuksia tarkkailtavan käytökseen, sillä tarkkailun seurauksia on tutkittu myös muissa ympäristöissä kuin tilintarkastajan ja yrityksen välisessä vuorovaikutuksessa. Tästä seuraa myös, että mahdolliset sijoittajat saattavat luottaa yritysjohtoon ja sen rehellisyyteen enemmän kuin he luottaisivat yritysjohtoon, joka ei sallisi yritystä tilintarkastettavaksi. (Dickhaut, Basu, McCabe & Waymire, 2010, 247.)

Tilintarkastusta säätelevät IAASB:n (*International Auditing and Assurance Standards Board*) laatimat ISA-standardit (*International Standard on Auditing*). IAASB:n tavoitteena on parantaa tilintarkastuksen laatua ja sisältöä maailmanlaajuisesti. (IAASB, 2018, 2.) Suomessa myös tilintarkastuslaki velvoittaa noudattamaan kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja (Tilintarkastuslaki, 3:3 §.) ISA 540:ssä säädetään arvionvaraisten erien tarkastuksesta. Standardi käsittää siten myös ohjeita käypien arvojen tarkastuksesta (IAASB, 2018, 16–17). Standardissa todetaan, että käypien arvojen kohdalla tehdyt oletukset vaihtelevat sen mukaan, mitä käyvän arvon määrittämisen perusteena on käytetty eli heijastaako käypä arvo puhtaasti kohteen markkina-arvoa vai johdon arvioita siitä, mitä oletuksia markkinoiden osallistujat käyttäisivät varallisuus- tai velkaerän arvostuksessa. Ero näiden kahden määrittämistavan välillä ei kuitenkaan ole aina täysin selvä. Standardin mukaan tehdyt oletukset ovat merkittäviä, jos kohtalainen muutos oletuksessa vaikuttaisi merkittävästi mitattuun arvoon. (IAASB, 2018, 26.)

ISA 540:n mukaan markkinoiden ollessa epälikvidit, tilintarkastaja voi kiinnittää tehtyjen oletusten ja arvioiden osalta huomiota ainakin siihen, onko johto implementoinut sopivia käytäntöjä käytetyn metodin soveltamisen mukauttamiseksi tällaisissa olosuhteissa. Mukautuksella voidaan tarkoittaa olemassa olevan mallin muokkausta tai uuden mallin kehitystä. Tilintarkastaja voi myös arvioida, onko johdolla tarvittava osaaminen

muokata tai kehittää mallia sekä valita sopiva arvostusmenetelmä olosuhteisiin nähden. Voidaan myös perehtyä siihen, onko johdolla resursseja määrittää lopputulosten valikoimaa, tai keinoja arvioida miten mahdollisesti heikkenevä markkinatilanne vaikuttaa yhteisön toimintaan ja ympäristöön, ja onko johdolla riittävää ymmärrystä oletusten perusteena olevasta datasta. Tilintarkastajalla on myös käytössä erilaisia keinoja saadaakseen ymmärrystä käytetystä datasta, joihin arviot perustuvat. Voidaan tarkastella muun muassa datan lähdettä ja miten se on kerätty, datan tarkkuutta, datan prosessoinnissa käytettyjen järjestelmien monimutkaisuutta ja datan jatkuvuutta verrattuna edellisillä kausilla käytettyyn dataan. (IAASB, 2018, 26–27.)

2.3 Käyvät arvot IFRS-standardeissa

Kuten tutkielmassa edellä on todettu, IFRS-standardit ohjaavat tilinpäätöksiä käyvän arvon mukaisen arvostuksen suuntaan. IFRS-standardeista on siis selkeästi havaittavissa ja erotettavissa käypien arvojen painotus. Tilinpäätösinformaation arvorelevanttiuden kannalta puhtaasti markkinahintojen käyttö aiheuttaa kuitenkin huomattavia mittausrvirheitä odotettujen tuottojen mittaamisessa toteutuneiden tuottojen perusteella, ja vaikka tuotot selittävät käypään arvoon arvostettaessa saatua tilikauden liiketulosta hyvin, ne eivät välttämättä yksin pysty selittämään osakkeen hintaa markkinoilla, kun odotettuja tuottoja ei pystytä määrittämään kovin tarkasti. IFRS-standardien aiheuttama mittausrvirhe johtuu käypään arvoon arvostamisesta aiheutuvan osakekohtaisten tuottojen (*Earnings Per Share*) volatiliteetin kasvamisesta, mikä aiheuttaa osaltaan sen, että yrityksellä on vähemmän mahdollisuuksia tuottojen tasaamiseen eri tilikausien välillä. Toisin sanoen voidaan päätellä, että tuloksen pysyvyys on heikompaa käypään arvoon arvostettaessa. (Clarkson, Hanna, Richardson & Thompson, 2011, 2.)

IFRS-standardien vaikutusta taloudellisen informaation arvorelevanttiuteen on tutkittu paljon. Koska IFRS-standardit nojaavat vahvasti käypiin arvoihin historiallisten kustannusten sijaan ja käypien arvojen soveltamista arvostuksessa on yleisesti pidetty taloudellisen informaation arvorelevanttiutta lisäävänä tekijänä, myös IFRS-standardien käyttöönotto nostaa odotusarvoisesti tilinpäätösten arvorelevanttiutta. Esimerkiksi

Agostino, Drago ja Silipo (2011, 453) ovat tutkimustuloksistaan havainneet, että IFRS-standardien implementaatio taloudellisessa raportoinnissa on kasvattanut informaation arvorelevanttiutta kaikissa otoksensa yhtiöissä verrattuna aiempaan. Tutkimuksen kohdeyritykset ovat pankkeja, ja esimerkiksi IFRS-standardien mukainen rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostus vaikuttaa merkittävästi pankkialan yhtiöiden raportointiin. Arvorelevanttiuden kasvun määrä vaihtelee tutkimuksessa kuitenkin maantieteellisesti, sillä paikallisten kirjanpitolakien mukaisten tilinpäätösten laatu eroaa valtioiden välillä. Tutkimuksen kohdeyritykset sijaitsevat Euroopassa, ja suurinta arvorelevanttiuden kasvu on tutkimuksen mukaan ollut Manner-Euroopassa, ja vähäisintä Isossa Britanniassa.

IFRS-standardien soveltamisen vaikutuksia arvorelevanttiuteen on tutkittu myös aineettoman omaisuuden näkökulmasta. Esimerkiksi Italian GAAP eroaa IFRS-standardien mukaisesta aineettoman omaisuuden arvostuksesta siten, että IFRS-standardit mahdollistavat aineettomien omaisuuserien arvostamisen käypään arvoon toisin kuin Italian paikallinen kirjanpitolainsäädäntö. Tutkimustulosten mukaan informaation arvorelevanttiuden muutoksessa on eroja eri aineettomien omaisuuserien välillä, ja IFRS-standardien soveltamisen myötä liikearvon sekä tutkimus- ja kehittämismenojen arvorelevanttius kasvaa. Päinvastoin kuitenkin start up -menojen arvorelevanttius laskee IFRS-standardien implementoinnin jälkeen. Aineettomien oikeuksien ja muun aineettoman omaisuuden arvorelevanttiuteen kansainvälisten tilinpäätösstandardien mukaiseen raportointiin siirtymisellä ei ole havaittavissa vaikutusta. (Cordazzo & Rossi, 2020, 233.)

Ruotsissa Hamberg ja Beisland (2014, 71–72) ovat havainneet, että liikearvosta tehdyt arvonalentumiset menettivät arvorelevanttiutensa paikallisen lainsäädännön mukaisesta kirjanpidosta IFRS-kirjanpitoon siirtymisen jälkeen. Tulos on melko yllättävä, sillä jos liikearvon käypä arvo sisältäisi johdon arvioita hankitun liiketoimintayksikön tulevista kassavirroista, IFRS-standardien käyttöönoton jälkeisten vaikutusten olisi odotettavissa olevan päinvastaisia. Arvorelevanttiuden aleneminen voi kuitenkin johtua esimerkiksi siitä, että IFRS-standardien soveltamisen jälkeen liikearvo saatetaan nähdä yhtenä johdon keinona manipuloida tulosta, toisin kuin ennen liikearvon käypään arvoon arvostamista, kun liikearvo pysyi melko alhaisena siitä tehtyjen poistojen seurauksena.

Giner ja Pardo (2018, 506) ovat tutkineet leasingomaisuuden taseeseen sisällyttämisen arvorelevanttiutta. IFRS-standardien mukaan leasingomaisuus tulee sisällyttää taseeseen tulevien leasingmaksujen diskontatulla arvolla leasingomaisuutena ja -velkana. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että markkinoilla operatiivisista leasing sopimuksista kirjatut velat nähdään velkoina, eivätkä sijoittajat arvosta tällaisia laskennallisia velkoja eri tavalla kuin muita velkoja, kuten esimerkiksi pankkilainoja. Lisäksi tutkimuksessa on havaittu, että sijoittajat eivät kiinnitä huomiota ainoastaan kirjattuihin eriin, vaan myös muuhun annettuun informaatioon tai lisätietoihin. Tulokset antavat siis ymmärtää, että standardin soveltamisen aiheuttamilla muutoksilla taloudellisessa raportoinnissa ei ole erityistä vaikutusta sijoittajien käyttäytymiseen markkinoilla. Tutkimuksen mukaan on kuitenkin tärkeää huomioda, että leasingomaisuuden aktivoinnilla ja erityisesti leasingvelkojen kirjauksella voi olla vaikutuksia lainakovenanteihin. Lisäksi standardin vaikutuksia yksityisiin yhteisöihin ei pystytä vielä arvioimaan, mutta erityisesti maissa, joissa kansallista lainsäädäntöä päivitetään usein vastaamaan IFRS-standardeja, myös yksityisille yhtiöille voi aiheutua standardista joitain vaikutuksia. Lisäksi monissa Euroopan maissa myös muut kuin julkiset yhteisöt voivat vapaaehtoisesti soveltaa IFRS-standardeja tilinpäätöksissään.

Luvun 2.3 alaluvuissa käsitellään sellaisia käypään arvoon arvostamista sisältäviä kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja, jotka nousevat usein esille myös muussa keskustelussa käypien arvojen ja historiallisten kustannusten vertailusta. Tutkielman rajallisuuden vuoksi tutkielmassa ei käsitellä kattavasti kaikkia IFRS-standardeja, jotka mahdollistavat tai velvoittavat käypään arvoon arvostamista. Tässä tutkielmassa käsiteltävistä IFRS-standardeista vähiten tutkimuskirjallisuutta on olemassa IFRS 16:n osalta. Tämä johtunee siitä, että se otettiin käyttöön vasta vuoden 2019 alussa. IFRS 16:lla on kuitenkin merkittävä vaikutus yhtiöiden tilinpäätösraportointiin, ja se perustuu vuokravastuiden arvostamiseen taseessa niiden nykyarvossa. IFRS-standardit ovatkin olennainen osa käypiin arvoihin kohdistuvaa tutkimuskirjallisuutta, sillä IFRS-standardit ohjaavat kirjanpidon arvostusmenetelmiä käyvän arvon suuntaan perinteisen historiallisten kustannusten mukaisen arvostuksen sijasta. Luvussa 2.3.1 käsitellään standardia IFRS 3, luvussa 2.3.2 standardia IFRS 9, luvussa 2.3.3 standardia IFRS 13 ja lopuksi luvussa 2.3.4 standardia IFRS 16.

2.3.1 IFRS 3

IFRS 3, joka tuli sovellettavaksi vuonna 2004, säätelee vaatimukset sille, miten hankkiva osapuoli yritysten yhteen liittyessä tunnistaa ja mittaa tilinpäätöksessään hankitut varat ja velat. Lisäksi standardi säätelee sitä, miten hankittu liikearvo määritetään ja mitataan. Standardista selviää myös, mitä informaatiota on annettava, jotta tilinpäätöksen käyttäjät voivat arvioida yritysten yhteenliittymisen luonnetta ja taloudellisia vaikutuksia. IFRS 3:n vaikutus näkyy keskeisesti siinä, että hankkivan osapuolen on mitattava hankinnan kustannus käyvässä arvossa. Hankkija kohdistaa siis hankintahinnasta osuuden erotettavissa oleviin varoihin ja velkoihin niiden käyvän arvon perusteella ja kohdistaa loput kustannuksesta liikearvoon. Liikearvo esittää tällöin hankittujen varojen ja velkojen käyvän arvon ylittävää hintaa, joka kaupassa on maksettu. (IFRS Foundation, 2021, A.) Lisäksi standardissa säädetään, että poistojen sijaan liikearvon arvonalentuminen tulee testata vähintään kerran vuodessa, ja jos arvonalentumista todetaan, kirjanpitoon tehdään alaskirjaus, joka vaikuttaa tulokseen. Muutos liikearvon käsittelyssä parantaa kirjanpitovelvollisten tuloksia, sillä voi olla, että liikearvosta ei synny joinain vuosina ollenkaan tulosvaikutusta. (Pricewaterhouse Coopers, 2004, 4.)

IFRS 3:n myötä ostajaosapuolen on myös aktivoitava taseeseen liikearvosta erillisinä erinä hankitut aktivoitavat aineettomat hyödykkeet. Aineettoman hyödykkeen käypään arvoon arvostamiselle on kolme vaihtoehtoista arvonnäytymismenetelmää. Markkinaperusteinen lähestymistapa perustuu aktiivisilla markkinoilla vastaavien hyödykkeiden hintoihin. Tämä on luotettavin arvio aineettoman hyödykkeen arvosta. Tuottooperusteisen lähestymistavan mukaan lasketaan hyödykkeen avulla saavutettavien odotettujen tuottojen nykyarvo. Tämä aiheuttaa kuitenkin haasteita, sillä ongelmia voi ilmetä tulevien kassavirtojen ennustuksessa, käyttöiän arvioinnissa tai diskonttaustekijän arvioinnissa. Kustannusperusteinen lähestymistapa tarkoittaa, että käypä arvo määritetään sen perusteella, kuinka paljon samanarvoisen hyödyn tuottavan hyödykkeen valmistamisesta tai hankkimisesta koituisi kustannuksia. (Pricewaterhouse Coopers, 2004, 8.)

IFRS 3 asettaa vaatimukset sulautumisissa ja yrityshankinnoissa syntyvän liikearvon käsittelyyn, mutta standardi ei kuitenkaan sisällä tai erittele tarkennuksia siihen, kuinka konsernin sisäisissä transaktioissa liikearvoa tulisi käsitellä. Tällaiset yritysten yhdisty-

miset saman konsernin sisällä ovat kuitenkin yleisiä ympäri maailman, ja kansainväliseen sääntelyyn jääneen aukon vuoksi eri yritykset raportoivat vastaavia sisäisiä yrityshankintoja tai sulautumisia eri tavoin. Joissain tapauksissa yritykset käyttävät käypiä arvoja hankitun yrityksen arvostuksessa, ja joissain tapauksissa kirja-arvoja eli historiallisiin kustannuksiin perustuvia arvoja. Tämän takia sijoittajien on vaikea vertailla tai ymmärtää tapahtuneen transaktion vaikutuksia, kun yritykset käyttävät samankaltaisissa tilanteissa eri menetelmiä. (IFRS Foundation, 2020.)

Myös IAS 38 säätelee aineettoman omaisuuden mittaamista ja arvostusta sekä aineettomasta omaisuudesta esitettäviä tietoja. Aineettomalla omaisuudella standardissa tarkoitetaan tunnistettavaa, ei-rahallista omaisuutta, jolla ei ole fyysistä ominaisuutta. Sen täytyy olla myös selkeästi erotettavissa, tai se voi ilmetä sopimuksellisten tai muiden laillisten oikeuksien myötä. Tällaisia erotettavia omaisuseriä voidaan muun muassa myydä ja siirtää. Esimerkkejä aineettomasta omaisuudesta ovat esimerkiksi tietokoneohjelmat, lisenssit, patentit ja tavaramerkit. Myös IAS 38 säätelee liikearvoa, kun se on sisäisesti syntyntä. Sen sijaan yrityshankinnoissa tai sulautumisissa syntyvä liikearvo kuuluu IFRS 3:n sääntelyn piiriin. Sisäisesti syntyntä liikearvoa ei kuitenkaan tunnisteta omaisuseränä, sillä se ei ole yksilöitävä tai erotettava varallisuuserä. IAS 38:n mukaan aineettoman erän kustannus kirjataan kuluksi, jos se ei täytä aineettoman omaisuuden kriteereitä. Lisäksi taseeseen aktivoitavalla aineettomalla omaisuudella on oltava todennäköisiä tulevaisuuden hyötyjä, ja aineettoman omaisuuden kustannuksen tulee olla luotettavasti mitattavissa. Standardin mukaan yritykset voivat halutessaan arvostaa aktivoitavat aineettomat hyödykkeet käypään arvoon, jos se on luotettavasti mitattavissa markkinaperusteisesti. Lisäksi standardissa säädetään, että tutkimusmenot kirjataan kuluksi, mutta kehitysmenot voidaan tiettyjen kriteerien täytyessä aktivoida osana aineettoman hyödykkeen kustannusta. (IFRS Foundation, 2021, E.)

2.3.2 IFRS 9

Rahoitusinstrumenttien arvostusta säätelevä IFRS 9 tuli pakollisena voimaan vuoden 2018 alusta alkaen. Käytännössä IFRS 9 määrittelee, miten yrityksen tulisi mitata ja

luokitella rahoitusvaroja ja -velkoja, sekä joitain ei-taloudellisten erien osto- tai myyntisopimuksia. Kun rahoitusinstrumentti tunnistetaan yrityksen kirjanpidossa ensimmäisen kerran, se kirjataan käypään arvoon, ja rahoitusvarasta tai -velasta vähennetään tai siihen lisätään transaktiokustannukset, jotka ovat suoraan kohdistettavissa rahoitusinstrumentin hankkimiseen tai asettamiseen. Lisäksi, kun rahoitusvara tunnistetaan ensimmäistä kertaa, yhteisön on luokiteltava se perustuen sen liiketoimintamalliin käsitellä kyseistä rahoitusvaraa ja siitä syntyviä sopimuksellisia kassavirtoja. Rahoitusvaran luokka vaikuttaa sen arvostukseen alkuperäisen kirjauksen jälkeen. (IFRS Foundation, 2021, B.)

IFRS 9:n myötä yhteisön on siis arvioitava liiketoimintamallia, johon rahoitusvara kuuluu, ja rahoitusvaran sopimusperusteisiin kassavirtoihin liittyviä ominaisuuksia. Yhteisön on luokiteltava rahoitusvaransa kolmeen luokkaan. Rahoitusvara arvostetaan jaksotettuna hankintamenona, jos yrityksen liiketoimintamallina on pitää rahoitusvaroja sopimuksellisten kassavirtojen kerryttämiseksi ja jos rahoitusvarojen sopimusehdot synnyttävät määrättyinä päivänä rahavirtoja, jotka ovat ainoastaan pääoman ja jäljellä olevan koron maksuja. Toisena luokitteluvaihtoehtona rahoitusvaroilta on käypä arvo muiden laajan tuloksen erien kautta. Rahoitusvara luokitellaan tällaiseksi, jos yhteisön liiketoimintamalli on sekä kerätä sopimuksellisia rahavirtoja että myydä rahoitusvaroja. Kolmas luokka rahoitusvaroilta on käypä arvo tulosvaikutteisesti, joka kattaa kaikki sellaiset rahoitusvarat, joita ei pidetä kahden edellä mainitun liiketoimintamallin mukaisesti. Tällaiset rahoitusvarat kirjataan käypään arvoon tulosvaikutteisesti. Rahoitusvaran luokitusta on muutettava ainoastaan silloin, jos yhteisön liiketoimintamalli muuttuu siten, että sen myötä rahoitusvara kuuluu toiseen rahoitusvarojen luokkaan. (IFRS Foundation, 2021, B.)

Rahoitusvelat arvostetaan pääasiassa jaksotettuina hankintamenoina, mutta jotkin rahoitusvelat arvostetaan käypään arvoon tulosvaikutteisesti. Tällaisia rahoitusvelkoja ovat esimerkiksi jotkin johdannaiset, muut kaupankäyntiin tarkoitetut velat ja velat, jotka yhteisö on valinnut arvostaa käypään arvoon tulosvaikutteisesti käyvän arvon option vuoksi. Yhteisö voi siis rahoitusvaran tai -velan alkuperäisessä kirjauksessa peruuttamattomasti nimetä jonkin sellaisen varan tai velan, joka arvostettaisiin normaalisti jaksotettuna hankintamenona tai käypään arvoon muiden laajan tuloksen erien kautta, ar-

vostettavaksi käypään arvoon tulosvaikutteisesti, jos tällainen päätös merkittävästi vähentää tai poistaa kokonaan mittauksesta johtuvaa epä johdonmukaisuutta tai lisää taloudellisen informaation arvorelevanttiutta. Merkittävää IFRS 9 -standardissa on myös arvonalentumisten kirjaaminen odotettavissa olevien luottotappioiden perusteella. (IFRS Foundation, 2021, B.)

IFRS 9 korvasi aiemmin rahoitusvarojen ja -velkojen arvostusta säännelleen IAS 39 -standardin. IAS 39:n mukaan rahoitusinstrumentti tunnistetaan kirjanpidossa, kun yhteisö tulee osaksi rahoitusinstrumenttisopimusta. Sen mukaan yhteisö poistaa rahoitusvelan kirjanpidostaan, kun yhteisön vastuu on päättynyt, ja rahoitusvara poistetaan kirjanpidosta, kun yhteisön sopimukselliset oikeudet rahoitusvaran rahavirtoihin päättyvät, kun yhteisö on siirtänyt pois kokonaan tai osittain rahoitusvaran ja sen omistuksen tuottaman riskin ja oikeuden tuottoihin. Jäljelle jäävä riski ja oikeus tuottoihin tulee kuitenkin säilyttää taseessa. Rahoitusinstrumenttien arvostuksesta IAS 39:ssä säädetään, että rahoitusvarat ja -velat tulee alkuperäisessä kirjauksessa arvostaa käypään arvoon. Myöhempi mittausta ja arvostusta riippuu niin ikään rahoitusinstrumentin kategoriasta, ja jotkut kategoriat on arvostettava jaksotettuina hankintamenoina ja toiset taas käypään arvoon. (IFRS Foundation, F.)

2.3.3 IFRS 13

Käypien arvojen mittaamista säätelevä IFRS 13 astui voimaan vuoden 2013 alussa. Standardi määrittelee käyvän arvon, asettaa ohjeita käyvän arvon mittaamiselle ja vaatimuksia mittaamisen raportoinnille. IFRS 13 säätelee tilanteita, joissa toinen standardi vaatii tai mahdollistaa käypään arvoon arvostamisen. Joissain erityistilanteissa on kuitenkin mahdollista, että toinen standardi ohittaa IFRS 13:n, jolloin noudatetaan sitä kyseistä standardia. IFRS 13 ei esimerkiksi säätele vuokrasopimusten käypään arvoon arvostamista ja mittaamista. (IFRS Foundation, 2021, C.)

IFRS 13:n mukaan käyvällä arvolla tarkoitetaan hintaa, joka omaisuuden myymisestä markkinoilla saataisiin tai velan siirtämisestä tulisi maksettavaksi kyseisenä ajan hetke-

nä. Kyse on siis omaisuus- tai velkaerän irtautumisesta syntyvästä hinnasta (*exit price*). Käytännössä käyvän arvon mittaaminen tapahtuu siten, että yhteisö käyttää arvostuksessa samanlaisia oletuksia kuin markkinoilla toimivat mahdolliset ostajat käyttäisivät omaisuus- tai velkaerän hinnoitteluun silloisessa markkinatilanteessa. Käyvän arvon määrittämisessä on huomioitava myös markkinoiden riski. Kun omaisuus- tai velkaerän käypä arvo määritetään tällä tavalla markkinoihin peilaten, sillä, miten pitkään yhteisöllä on aikomus pitää omaisuuserää omistuksessaan tai miten yhteisön on tarkoitus täyttää velkaerästä seurannut vastuu, ei ole erän arvon kannalta merkitystä. (IFRS Foundation, 2021, C.)

2.3.4 IFRS 16

IFRS 16 korvasi vuoden 2019 alussa sitä edeltäneen IAS 17 -standardin. IFRS 16:n tavoite on tuottaa informaatiota, joka kuvastaa luotettavasti leasingtransaktioita ja joka mahdollistaa yhteisön leasing sopimuksista syntyvien rahavirtojen määrän, ajoituksen ja epävarmuuden arvioinnin. Standardi säätelee sekä vuokranantajan että vuokralaisen operatiivisia leasing sopimuksia ja rahoitusleasing sopimuksia koskevaa kirjanpitoa. Vuokralaisen tulee IFRS 16:n mukaan tunnistaa yli 12 kuukauden pituisista leasing sopimuksista syntyvät velka- ja omaisuuserät tilinpäätöksessään, jotta tavoite täytetään. Velvollisuus ei kuitenkaan koske vähäarvoisia leasing sopimuksia. (IFRS Foundation, 2021 D.) Tilinpäätösinformaation käyttäjille tällainen vuokrasopimukseen liittyvä raportointi on hyödyllistä, sillä monet yhteisöt vuokraavat esimerkiksi toimitiloja omistuksen sijaan. Standardin myötä leasing sopimusten nykyarvo voi muodostaa huomattavan osuuden taseesta, mikä vaikuttaa esimerkiksi tunnuslukujen suuruuteen verrattuna standardin implementointia edeltäneeseen aikaan.

IFRS 16:n mukainen leasing sopimusten omaisuuserä (*right-of-use asset*) kuvastaa vuokralaisen oikeutta käyttää vuokrattua omaisuutta, ja velkaerä eli leasingvelka heijastaa yhteisön velvollisuutta maksaa vuokratusta omaisuudesta vuokraa. Leasing omaisuudesta tehdään poistoja kuukausittain, joten leasing omaisuus kirjataan yhteisön kuluksi jaksotettuna hankintamenona. Vastaavasti yhteisö purkaa myös leasingvelkaa tuloslas-

kelman kautta korkoina. Leasingomaisuuden ja -velan alkuperäinen kirjaus tehdään kuitenkin käypään arvoon nykyarvomenetelmää käyttäen, jolloin tulevaisuuden leasingkulut diskontataan nykyhetkeen joko sopimuksen määräaikaiselta ajalta, tai tämän lisäksi myös ajalta, jolla yhteisö aikoo riittävällä varmuudella pidentää leasingsopimuksen voimassaoloa, tai ei aio käyttää oikeuttaan päättää sopimusta. Leasingomaisuus ja -velka ovat usein alkuperäisen kirjauksen hetkellä samanarvoiset. (IFRS Foundation, 2021, D.)

Yhteisön on siis arvioitava vuokra-aika vuokratulle omaisuudelle, sekä diskonttokorko, jolla leasingkulut diskontataan niiden nykyarvoon. Erilaisilla leasingsopimusten muutoksilla on luonnollisesti vaikutusta niin leasingomaisuuden ja velkaerän arvoihin kuin omaisuudesta tehtäviin poistoihin ja velasta kirjattaviin korkoihinkin. Tällaisia muutoksia ovat esimerkiksi leasingsopimusajan pidentäminen, leasingsopimuksen päättäminen ennen ennalta suunniteltua ajan hetkeä tai vuokran suuruuden muuttuminen. Esimerkiksi vuokran hinnan muutoksilla ja vuokra-ajan pidentämisellä on vaikutusta leasingomaisuuden ja -velan arvoon, kun taas esimerkiksi leasingsopimuksen ennaaikaisella päättämällä on vaikutusta omaisuudesta kirjattavien poistojen ja velasta kirjattavien korkojen suuruuteen.

IFRS 16 lisää huomattavasti vuokralaisen kirjanpitovaatimuksia verraten sitä vanhaan IAS 17 -standardiin. Vuokralaisen tulee kuitenkin myös edelleen luokitella leasingsopimukset operatiivisiin vuokrasopimuksiin ja rahoitusleasingsopimuksiin. (IFRS Foundation, 2021, D.). IAS 17:n mukaan rahoitusleasingsopimus on sellainen, joka siirtää vuokraajalle käytännössä kaiken leasingsopimuksen kohteena olevaan hyödykkeeseen liittyvän riskin ja tuoton, kun taas operatiivinen vuokrasopimus ei siirrä kaikkea riskiä ja tuottoa vuokraajalle. IAS 17 säätelee sekä vuokranantajan ja vuokralaisen leasingsopimukseen liittyvää raportointia, ja standardi kattoi sekä rahoitusleasingsopimukset että operatiiviset leasingsopimukset. (IFRS Foundation, 2021, G.)

Vanhan IAS 17:n mukaan operatiivisista leasingsopimuksista syntyvät leasingvuokrat kirjataan kuluksi vuokra-aikana. Sen sijaan rahoitusleasingsopimuksista vuokralainen kirjaa sopimuksen alkaessa taseeseen omaisuus- ja velkaerän, jotka heijastavat vuokratun omaisuuden käypää arvoa, tai tulevien leasingmaksujen nykyarvoa, jos se on alhai-

sempi. Lisäksi alkuperäisen kirjauksen arvoon lisätään kaikki vuokralaisen leasingso-
pimukseen liittyvät välittömät kustannukset. Syntyneestä omaisuuserästä tehdään pois-
toja jokaiselle kaudelle, ja velkaerää vähennetään leasingajan tuloslaskelman kautta.
Lisäksi todelliset leasingmaksut kohdistetaan kuluiksi oikeille kausille. Vuokranantajat
puolestaan käsittelevät operatiiviset leasing sopimukset siten, että vuokrattu omaisuus
esitetään omaisuuden mukaisessa erässä taseessa, ja omaisuuserä poistetaan IAS 16 ja
IAS 38 mukaisesti. Saatu vuokratulo kirjataan leasingjakson aikana tuotoksi oikeille
kausille. Rahoitusleasing sopimukset vuokranantaja sen sijaan esittää taseessaan saata-
vana. (IFRS Foundation, 2021, G.)

2.4 Yhteenveto teoreettisesta viitekehystä

Edellä toisessa luvussa on muodostettu kirjallisuuskatsaus arvostusmenetelmien ja tut-
kielman näkökulman ympärille osaltaan myös perusteluna tutkittavalle aiheelle. Tut-
kielman teoreettinen viitekehys rakentuu pohjimmiltaan kirjanpidon ja tilinpäätöksen
merkityksen ja tarkoituksen varaan. Arvostusmenetelmät ovat olennainen osa laskenta-
toimen tutkimusta muun muassa siitä syystä, että on tärkeää selvittää, millaisilla arvos-
tusmenetelmien valinnoilla tilinpäätöksen perimmäinen tarkoitus tuottaa käyttökelpoista
informaatiota sen käyttäjille saavutetaan parhaiten. Lainsäädännön ja standardien asetta-
jat joutuvat puolestaan tekemään valintoja sovellettavien arvostusmenetelmien välillä,
jolloin monipuolinen informaatio arvostusmenetelmien eri vaikutuksista on hyödyllistä
ja tarpeen, sillä lait ja standardit määrittävät sen, miten kirjanpitovelvolliset käytännössä
raportoivat informaatiota taloudellisesta tilastaan. Myös tilintarkastus palvelee yrityksen
johdon ja omistuksen eriytymisen myötä kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkoitusta, sillä
tilintarkastuksessa tarkastetaan edellä mainittujen lainmukaisuus, mikä osaltaan lisää
tilinpäätösinformaation luotettavuutta.

Arvostusmenetelmiä ja niiden välillä tehtäviä valintoja voidaan tarkastella esimerkiksi
informaatio- tai mittausperspektiivistä. Informaatioperspektiivin mukaan saatavilla ole-
va tieto on relevanttia, jos se korjaa informaation käyttäjän odotuksia. Tällöin sillä, mi-
ten informaatio on esitetty, ei ole merkitystä, eli myöskään tilinpäätösinformaation esi-

tysmuoto ei itsessään ole kriittistä. Informaationäkökulmasta suoraan markkinoilta johdettujen käypien arvojen ei voida yksin odottaa korjaavan markkinoille osallistuvien odotuksia, jolloin tällaiset käyvät arvot eivät suoranaisesti tarjoa arvorelevanttia informaatiota. Sen sijaan sellaisissa tilanteissa, joissa käypää arvoa ei ole johdettavissa suoraan markkinoilta, vaan sen laskemiseen on käytetty esimerkiksi joitain sisäisiä malleja, käypä arvo voi sisältää johdon sisäisiä arvioita ja odotuksia, mikä puolestaan voi tarjota sijoittajille relevanttia informaatiota. (Hitz, 2007, 338–339.)

Mittausperspektiivin olennainen taustaoletus puolestaan on, että kirjanpidon ja tilinpäätöksen tulisi suoraan välittää ja heijastaa sijoittajien vaatimia perustietoja eli muun muassa vähintään osaa yrityksen arvosta. Mittausperspektiivin mukaan yrityksen arvostus on siis ohjattu yrityksen taloudellisen raportoinnin tehtäväksi. Mittausperspektiivin mukaan varat, velat ja oma pääoma sekä tulos heijastavat yrityksen arvoa, kun ne ilmaisevat näiden erien käypiä markkina-arvoja. Täydellisillä markkinoilla tilinpäätöserät niiden markkina-arvoissa välittävätkin suoraan yrityksen arvon. Koska markkinat eivät todellisuudessa kuitenkaan ole täydelliset, epätäydellisillä markkinoilla mittausperspektiivi edellyttää sijoittajien yhtenevää käsitettä arvosta, ja vain jos yksittäisillä sijoittajien uskomuksilla ei ole merkitystä, voidaan yrityksen arvostus delegoida kokonaan taloudellisen raportoinnin tehtäväksi. (Hitz 2007, 332–339.)

Käypien arvojen mukainen arvostus edustaa kirjanpitoteorioiden näkökulmasta enemmänkin staattisten taseyhtälöteorioiden mukaista ajattelutapaa, joka korostaa taseen merkitystä tilinpäätöksessä, sillä taseen erien esittäminen mahdollisimman lähellä niiden todellista sen hetkistä arvoa on käypään arvoon arvostuksessa keskiössä (Alhola ym., 1999, 18–19). Toisaalta dynaamisten kirjanpitoteorioiden mukaan kirjanpidon ja tilinpäätöksen tärkein tehtävä on määrittää kuluneen tilikauden realisoituneiden tuottojen ja kulujen mukainen tulos (Alhola ym., 1999, 19–20). Näin ollen historiallisten kustannusten mukainen arvostus edustaa kirjanpidon dynaamisia teorioita, jotka painottavat tuloslaskelman tärkeyttä tilinpäätöksessä.

Käypien arvoista ja historiallisista kustannuksista on tehty monia tutkimuksia, ja tutkimustulokset ovat jonkin verran vaihtelevia keskenään. Jotkin tutkimukset puoltavat käypään arvoon arvostusta ja toiset taas historiallisia kustannuksia. Arvostusmenetel-

mien välillä on tehty myös vertailuja, joissa listataan molempien hyviä puolia ja heikkouksia. Esimerkiksi Biondi (2011, 15–16) on tutkimuksessaan listannut arvostusmenetelmien välisiä eroavaisuuksia. Siinä missä käyvät arvot keskittyvät esimerkiksi mittaamaan varallisuutta, historiallisten kustannusten mukainen arvostus korostaa tuloksen merkittävyyttä. Käyvät arvot pyrkivät myös mittaamaan yrityksen arvoa, mutta historialliset kustannukset painottavat yrityksen tuottojen ja kulujen seuraamista.

Historiallisia kustannuksia on monesti kuvailtu luotettavampina ja objektiivisempina kuin käypiä arvoja. Esimerkiksi Munteanu ja Zuca (2017, 79–80) listaavat luotettavuuden ja objektiivisuuden sekä käypien arvojen vahvuuksiksi, että heikkouksiksi. Heidän mukaansa käypään arvoon arvostamalla voidaan yhtäältä tuottaa luotettavampia tilinpäätöksiä kuin historiallisten kustannusten mukaisella arvostusmenetelmällä, sillä käypään arvoon arvostaminen ei sisällä samalla tavalla arvioita tai mahdollisuuksia johdon manipulaatiolle kuin historialliset kustannukset, joissa subjektiivisuutta voi esiintyä esimerkiksi poistosuunnitelman tekemisessä. Toisaalta myös käyvät arvot voivat sisältää johdon arvioita esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa nykyarvon määrittämiseksi on arvioitava omaisuuden käyttöaika yrityksessä, sen jäännösarvo, sen tuottamat kassavirrat omaisuuden elinkaaren aikana sekä kassavirtojen diskonttokorko. Tällöin myöskään käypää arvoa ei voida kuvailla täysin objektiiviseksi.

Rodríguez-Pérezin ym. (2011, 62) mukaan monissa tutkimuksissa on päädytty siihen tulokseen, että käyvät arvot tuottavat historiallisten kustannusten mukaista arvostusmenetelmää relevantimpaa informaatiota. Heidän omassa tutkimuksessaan he kuitenkin havaitsivat, että tuotettu informaatio eroaa riippuen siitä, kumpaa arvostusmenetelmää tilinpäätöksessä on käytetty, mutta eron merkittävyys vaihtelee huomattavasti yhtiöiden ja tilinpäätöserien välillä. Myös McInnis ym. (2018, 275) selvittivät tutkimuksessaan, tuottaako käypiin arvoihin arvostaminen relevantimpaa informaatiota kuin historialliset kustannukset. Tutkimustulokset osoittivat, että sekä tuloksen että oman pääoman arvo-relevanttius heikkenivät, kun arvostuksessa siirryttiin noudattamaan käypään arvoon arvostusta.

Vaikka tutkimustulokset vaihtelevat, yleistäen voidaan todeta, että käypien arvojen on tavallisesti nähty tuottavan arvorelevantimpaa ja informatiivisempaa tietoa yrityksen

taloudellisesta tilasta kuin historiallisten kustannusten, kun taas historiallisten kustannusten mukaisen arvostusmenetelmän on katsottu tarjoavan objektiivisempaa ja luotettavampaa informaatiota kuin käypien arvojen. Laux ja Luez (2009, 832) toteavatkin tutkimuksessaan osuvasti, että lopulta valintaa käypien arvojen ja historiallisten kustannusten välillä voidaan kuvailla luotettavuuden ja relevanttiuden väliseksi kaupaksi.

Viime vuosien aikana IASB ja FASB ovat lisänneet käypien arvojen painotusta standardien asetuksessa historiallisten kustannusten mukaisen arvostuksen sijaan. Käypään arvoon arvostamisen tavoitteena on lisätä tilinpäätösinformaation arvorelevanttiutta ja käyttökelpoisuutta päätöksenteossa. Tämän myötä myös ei-taloudellisia omaisuuseriä on alettu arvostaa käypään arvoon, ja tällaisten erien kohdalla käypä arvo perustuu usein johdon omiin arvioihin ja odotuksiin, kun käypää arvoa ei ole saatavilla suoraan markkinoilta. Johdon arvioiden voidaan kuitenkin katsoa lisäävän tilinpäätösinformaation käyttökelpoisuutta informaation käyttäjän päätöksenteossa, jos ne heijastavat sisäistä informaatiota tulevista kassavirroista ja niiden riskeistä. Toisaalta tällaisten arvioiden, joita ei voida todentaa samalla tavalla kuin markkina-arvoja, salliminen tilinpäätösinformaatioissa voi joissain tapauksissa kasvattaa johdon opportunistista käyttäytymistä ja siten tilinpäätösinformaation manipulaatiota. (Hamberg & Beisland, 2014, 71) Tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä on esitelty neljä eri IFRS-standardia, joissa käypiin arvoihin arvostamista esiintyy; IFRS 3, IFRS 9, IFRS 13 ja IFRS 16. Mainituista standardeista IFRS 13 sääntelee käypiin arvoihin arvostusta yleisesti. Kolmessa muussa tilinpäätösstandardissa käypään arvoon arvostus esiintyy hieman eri tavoin.

Suomessa kirjanpitovelvollisella, jonka arvopaperit ovat kaupankäynnin kohteena säännellyillä markkinoilla, on velvollisuus laatia konsernitilinpäätös kansainvälisten tilinpäätösstandardien mukaisesti. Jos kirjanpitovelvollinen ei ole velvollinen laatimaan konsernitilinpäätöstä, niin sen on laadittava oma tilinpäätöksensä kansainvälisten tilinpäätösstandardien mukaan. (KPL 7a:2 §.) Myös muilla kirjanpitovelvollisilla on mahdollisuus kansainvälisten tilinpäätösstandardien soveltamiseen, jos kirjanpitovelvollinen tarkastetaan tilintarkastuslain mukaan (KPL 7a:3.2 §).

Tutkielman tilintarkastusnäkökulman mukaisesti myös tilintarkastuksen tarkoitusta ja merkitystä on käsitelty teoreettisessa viitekehyksessä. Tilintarkastuksen voidaan määri-

tellä olevan muun muassa tarkastettavan kohteen laillisuustarkastusta (Aho & Vänskä, 1996, 65). Tilintarkastuslain mukaan tarkastuksen kohteena on yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös ja hallinto (Tilintarkastuslaki 3:1 §). Tilintarkastajan on myös annettava tilikaudelta tilintarkastuskertomus, joka sisältää lausunnon muun muassa siitä, antaako tarkastettava tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (Tilintarkastuslaki 3:5 §). Myös tilintarkastusta säännellään kansainvälisesti ISA-standardeilla, joita myös Suomen tilintarkastuslaki velvoittaa noudattamaan (Tilintarkastuslaki 3:3 §). ISA-standardeista ISA 540 sääntelee arvionvarais-ten erien tilintarkastusta. Koska arvostusmenetelmistä erityisesti käyvät arvot sisältävät arvionvaraisuutta ja johdon harkintaa, ISA 540 sisältää ohjeita myös käypien arvojen tarkastukseen (IAASB, 2018, 16–17).

3 TUTKIELMAN TOTEUTUS

3.1 Tutkimusmenetelmät

Tässä luvussa esitellään tutkielmaan valitut aineistonkeruu- ja analysointimenetelmät. Tutkielman aineistonkeruumenetelmäksi on valittu haastattelu, ja tarkemmin määriteltynä teemahaastattelu. Aineiston analyysimenetelmäksi tutkielmaan on valikoitunut aineistolähtöinen temaattinen analyysi. Tutkimusmenetelmien esittelyn jälkeen luvussa 3.1.3 käsitellään kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden arviointia yleisesti reliabiliteetin ja validiteetin käsitteiden avulla.

3.1.1 Teemahaastattelu

Kvalitatiivisen tutkimuksen päämenetelmänä voidaan pitää haastattelua. Haastattelun etuna muihin aineistonkeruumenetelmiin verrattuna voidaan pitää joustavuutta aineistonkeruun säätelyssä tilanteen mukaan. Haastateltavien vastauksia on myös luonnollisesti helpompi tulkita kuin postikyselyssä, sillä tilanteessa ovat mukana esimerkiksi erilaiset äänenpainotukset ja eleet. Myös haastattelumenetelmän valinta on tärkeää perustella kuten minkä tahansa muun tiedonkeruumenetelmän valitseminen. Tässä tutkielmassa haastattelu on valittu sen vuoksi, että se antaa enemmän mahdollisuuksia tutkijalle pyytää perusteluita vastauksille. Lisäksi tutkielman aiheen kannalta lisäkysymysten esittäminen voi olla aiheellista, sillä vastausten suunta ei ole etukäteen tiedossa. (Hirsjärvi ym., 2009, 205.) Haastattelussa tärkeintä onkin saada mahdollisimman paljon tietoa tutkittavasta aiheesta tai ilmiöstä (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 64).

Erilaiset haastattelut voidaan jakaa esimerkiksi kolmeen ryhmään seuraavasti; lomakehaastattelu, teemahaastattelu ja syvähaastattelu (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 65–66). Näistä haastattelutyypeistä tutkielman empiirisen aineiston keruumenetelmäksi on valittu teemahaastattelu. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä, joka on

kuitenkin lähempänä strukturoimatonta eli syvähaastattelua kuin strukturoitua lomakehaastattelua. Teemahaastattelussa haastattelu kohdennetaan ennalta valittuihin teemoihin, joista keskustellaan. Teemahaastattelussa aiheesta voidaan myös esittää tarkentavia kysymyksiä. Teemahaastattelun etuna on lisäksi se, että se ei ota kantaa haastattelukertojen määrään tai siihen, miten syvälle aiheen käsittelyssä haastattelun aikana mennään. Tämä on seurausta siitä, että teemahaastattelussa haastattelu etenee keskeisten teemojen varassa yksityiskohtaisten kysymysten sijaan. Tämä vapauttaakin haastattelun monilta osin tutkijan näkökulmasta ja tuo haastateltavien äänet yhä paremmin kuuluviin. (Hirsjärvi & Hurme 2014, 48.)

Teemahaastattelussa ei ole myöskään ennalta määritelty, pitääkö kaikille haastateltaville esittää samat kysymykset tai samassa järjestyksessä. Teemahaastattelu antaa näin vapautta kohdentaa erilaisia kysymyksiä esimerkiksi haastateltavien eri tehtävien tai aseimien mukaan. Teemahaastattelun avoimuus vaihtelee kuitenkin tapauskohtaisesti, eikä teemahaastattelussakaan voi sen strukturoimattomuudesta huolimatta kysyä aivan mitä tahansa, vaan on pyrittävä löytämään merkityksellisiä vastauksia tutkimuksen tarkoituksen mukaisesti tutkimusongelmiin ja -kysymyksiin. Valitut teemat perustuvat näin ollen tutkimuksessa asetettuun teoreettiseen viitekehykseen eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa usein siihen, mitä aiheesta jo tiedetään aiempien tutkimustulosten perusteella. Teemahaastattelun avoimuus sallii kuitenkin kokemukseräisiin havaintoihin syventymisen tarkentavien kysymysten avulla. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 65–66.)

Tässä tutkielmassa teemat ja esitettävät kysymykset pysyvät samoina eri haastatteluiden välillä, sillä kaikki haastateltavat ovat ammatiltaan tilintarkastajia, eikä tutkielmassa siten nähdä tarvetta kohdistaa haastateltaville erilaisia kysymyksiä. Lisäksi tavoitteena on saada samoihin kysymyksiin useampi vastaus tutkielman monitahoisuuden saavuttamiseksi. Haastatteluiden aikana voidaan kuitenkin esittää tarvittaessa lisäkysymyksiä ymmärryksen ja tulkinnan oikeellisuuden varmistamiseksi. Eri haastateltavilla voi olla myös erilaisia kokemuksiin perustuvia havaintoja, joihin tarkempi perehtyminen on tässä tutkielmassa toivottua, ja teemahaastattelun avulla myös mahdollista.

3.1.2 Aineistolähtöinen temaattinen analyysi

Tutkielman empiirisen aineiston analyysimenetelmänä käytettiin aineistolähtöistä temaattista analyysiä. Temaattinen analyysimenetelmä on havaittu jo 1970-luvulla. Siitä voidaan erottaa kaksi pääryhmää, joista ensimmäinen voidaan nähdä osana jotakin metodologista kokonaisuutta, kun taas toinen ryhmä käsittää kyseisen temaattisen analyysin melko vapaana menetelmänä. Toiminnaltaan temaattinen analyysi on hyvin paljon sisällönanalyysin kaltainen, mutta näiden välisistä eroista ja yhtäläisyyksistä on myös käyty keskustelua. Ne etenevät keskenään pitkälti samalla tavalla, mutta niiden väliltä löytyy myös eroja. Sisällönanalyysissä tavoitteena on muodostaa erilaisia ala- ja yläluokkia, ja lopulta myös jokin kokoava käsite. Temaattisessa analyysissä puolestaan aineistosta kerättyjen kiinnostavien seikkojen pelkistämisen jälkeen aineisto jaetaan potentiaalsiin teemoihin. Tämän lisäksi olennaista on määrittää esimerkiksi eri teemojen väliset suhteet ja mahdolliset eri teemojen tasot. Analyysistä pyritään myös muodostamaan temaattinen ”kartta”. Ennen tutkimusraportin kirjoittamista määritellään ja nimetään lopulliset teemat. (Tuomi & Sarajarvi, 2018, 103–106.)

Sisällönanalyysin tapaan temaattinen analyysi voidaan tehdä teoria- tai aineistolähtöisesti eli induktiivisesti tai deduktiivisesti. Sen sijaan teoriaohjaavaa eli abduktiivista temaattista analyysiä ei tunnisteta. Induktiivisessa analyysissä viitekehyksenä on kerätty aineisto, kun taas deduktiivisessa analyysissä viitekehyksenä käytetään esimerkiksi jotakin teoriaa tai tunnettua teoreettista rakennelmaa. (Tuomi & Sarajarvi, 2018, 103–106.) Tässä tutkielmassa analyysi toteutetaan aineistolähtöisesti, sillä analyysin viitekehyksenä toimivat auki kirjoitetut teemahaastattelut.

3.1.3 Tutkimuksen luotettavuus

Vaikka kaikessa tutkimuksessa pyritään välttämään virheitä, on tutkimusten välisessä luotettavuudessa eroja. Sen vuoksi tutkimuksen luotettavuutta on tärkeää arvioida ja käsitellä myös tutkimusraportissa. Arvioinnissa voidaan käyttää apukeinoina useita erilaisia mittaus- tai tutkimustapoja. (Hirsjärvi ym., 2009, 231.) Usein kvalitatiivisen tut-

kimuksen luotettavuutta arvioitaessa tarkastellaan tutkimusta reliabiliteetin ja validiteetin käsitteiden avulla. Nämä käsitteet ovat tärkeitä tutkimuksen laadun parantamiseen tähtääviä välineitä, ja sen vuoksi ne on hyvä tuntea. Reliabiliteetin ja validiteetin tarkastelun ohessa on kuitenkin syytä muistaa, että viime kädessä tutkimuksen oikeutus on sen tarjoama uusi tieto ja laadullisessa kirjallisuudessa myös reliabiliteetin ja validiteetin käsitteiden mielekkyyttä on epäilty. Koska reliabiliteetti ja validiteetti ovat kuitenkin vakiintuneita apuvälineitä kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa, tarkastellaan myös tätä tutkielmaa niiden avulla. (Koskinen, Alasuutari & Peltonen 2005, 253–256.)

Reliabiliteetilla tarkoitetaan mittaustulosten toistettavuutta eli esimerkiksi sitä, että tutkittaessa samaa henkilöä saadaan kahdella tutkimuskerralla sama tulos. Toisaalta se voidaan määritellä myös siten, että kaksi arvioitsijaa päätyy samassa tutkimuksessa samaan tulokseen. Tämä määritelmä voidaan nähdä hieman ongelmallisena, sillä jokainen yksilö tekee omien kokemustensa pohjalta tietystä kohteesta oman tulkintansa. Määritelmää voisikin mahdollisesti parantaa ajattelemalla esimerkiksi, että kaksi arvioijaa päätyvät keskustelemalla yksimielisyyteen. Kolmas tapa määritellä reliabiliteetti on se, että kahdella rinnakkaisella tutkimusmenetelmällä saadaan samasta kohteesta sama tulos. (Hirsjärvi & Hurme, 2014, 186.) Toisin sanoen voidaan todeta, että reliabiliteetin määrittelyn täyttymykseksi tutkimuksen tulokset eivät saa olla sattumanvaraisia (Hirsjärvi ym., 2009, 231).

Toinen tutkimuksen arviointiin liittyvä käsite on validius. Validiuden käsitteen avulla arvioidaan tutkimusmenetelmän tai mittarin kykyä mitata sitä, mitä on tarkoitus eli vastaako tutkimustulokset esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Toisinaan mittarit tai menetelmät eivät vastaa ajateltua todellisuutta, mikä voi johtua esimerkiksi tulkintavirheistä eri tutkimuksen vaiheissa. (Hirsjärvi ym., 2009, 231.) Validiteetin lajeina voidaan erottaa sisäinen, ulkoinen ja rakenteellinen validius. Tutkimuksen sisäisellä validiudella tarkoitetaan tehtyjen tulkintojen sisäistä loogisuutta. Ulkoinen validius puolestaan tarkoittaa tulkintojen yleistettävyyttä. Rakenteellinen validius merkitsee sitä, kuinka teoreettiset käsitteet yhdistetään tutkimuskohteesta havaittaviin ominaisuuksiin empiirissä aineistossa. (Kihn & Ihantola, 2008, 88–89.)

Liiketaloustieteissä tyypillisessä toiminta-analyttisessä tutkimuksessa sisäisen validiuden kriteerit pääasiassa täyttyvät, sillä empiirisestä tutkimuskohteesta saadaan siten syvällisempää ja moninaisempaa informaatiota kuin muilla tutkimusotteilla, mutta sen sijaan ulkoisen validiuden täytyminen koituu usein joissain määrin ongelmalliseksi. Tämä johtuu siitä, että harvoista tutkimuskohteista kerätyistä tutkimustuloksista ei ole usein tehtävissä laajoja yleistyksiä. Sen sijaan ulkoisen validiuden täyttymistä voidaan tarkastella esimerkiksi siitä näkökulmasta, että tuottavatko tutkimustulokset teorian kehityksen tai käytännön kannalta käyttökelpoista informaatiota. (Lukka, 1988; ks. Kihn & Ihantola, 2008, 89.)

Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuutta voidaan lisätä tutkimuksen toteutuksen tarkalla kuvailulla. Myös tutkimuksessa tehdyt tulkinnat on tärkeää perustella, sillä tehtyjen päätelmien on perustuttava johonkin. (Hirsjärvi ym., 2009, 232–233.) Tämä johtuu siitä, että kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija ja tutkimusprosessissa tehdyt toimenpiteet ovat luotettavuuden näkökulmasta tarkastelun keskiössä, kun taas kvantitatiivisessa tutkimuksessa luotettavuuden arvioinnin kohteena ovat muun muassa erilaiset mittarit (Kihn & Ihantola, 2008, 88.)

Tässä tutkielmassa reliabelius on pyritty varmistamaan osaltaan tutkimusmenetelmän valinnalla, sillä teemahaastattelu mahdollistaa tarkentavien kysymysten esittämisen, jolloin tulkinnasta aiheutuvat virheet ovat teoriassa paremmin vältettävissä kuin hyödynnettäessä sellaista menetelmää, jossa tähän ei ole mahdollisuutta. Lisäksi tutkimusraporttiin on lisätty suoria lainauksia haastatteluista, mikä lisää tutkimustulosten läpinäkyvyyttä. Myös validiuden lajina erotettavan sisäisen validiuden kriteerit on pyritty täyttämään huomioimalla haastatteluissa tutkielmassa asetetut tutkimuskysymykset mahdollisimman hyvin. Myös teemahaastatteluiden kysymysrunko on laadittu siten, että haastatteluissa saadut tulokset kuvaavat tutkittavaa ilmiötä mahdollisimman monipuolisesti. Sen sijaan ulkoisen validiuden ei voida nähdä tässä tutkielmassa toteutuvan siten, että tutkimustulokset voitaisiin yleistää koskemaan suurta joukkoa johtuen haastatteluvien pienestä lukumäärästä.

3.2 Empiirisen aineiston esittely

Tutkielman empiirisen aineiston keräämiseksi suoritettiin viisi teemahaastattelua. Kaikille haastateltaville esitettiin haastattelurungon (liite 1) mukaiset kysymykset, ja haastattelut olivat kestoaltaan noin 35–50 minuuttia. Haastattelut suoritettiin videopuhelun välityksellä huhtikuussa ja kesäkuussa 2021. Kaikki haastattelut nauhoitettiin haastateltavien luvalla, mikä mahdollisti aineiston käsittelyn myös jälkikäteen ja siten mahdollisten vääristymien välttämisen. Ennen empiirisen aineiston analyysiä teemahaastattelut litteroitiin tutkimuskysymysten asettamat tarkkuusvaatimukset huomioiden. Kun tutkitavan aiheen kannalta keskeistä on haastatteluiden sisältö, eikä esitystapa ole erityisen olennaista, litteroinnissa ei ole otettu huomioon esimerkiksi puheen taukoja tai äänenpainoja (Hyvärinen, Nikander, Ruusuvuori & Aho, 2017, 367). Tästä syystä tällaisia seikkoja ei huomioitu myöskään tämän tutkielman aineiston litteroinnissa. Litteroinnin jälkeen aineisto järjestettiin tutkielman kannalta sopiviin teemoihin. Lisäksi analyysissä huomioitiin teemojen väliset suhteet ja eri tasot.

Haastateltava	Lyhenne tutkielmassa	Haastattelupäivä	Haastattelun kesto
Tilintarkastaja 1	T1	13.4.2021	45 min
Tilintarkastaja 2	T2	13.4.2021	37 min
Tilintarkastaja 3	T3	16.4.2021	39 min
Tilintarkastaja 4	T4	22.6.2021	48 min
Tilintarkastaja 5	T5	30.6.2021	50 min

Taulukko 1. Haastattelut

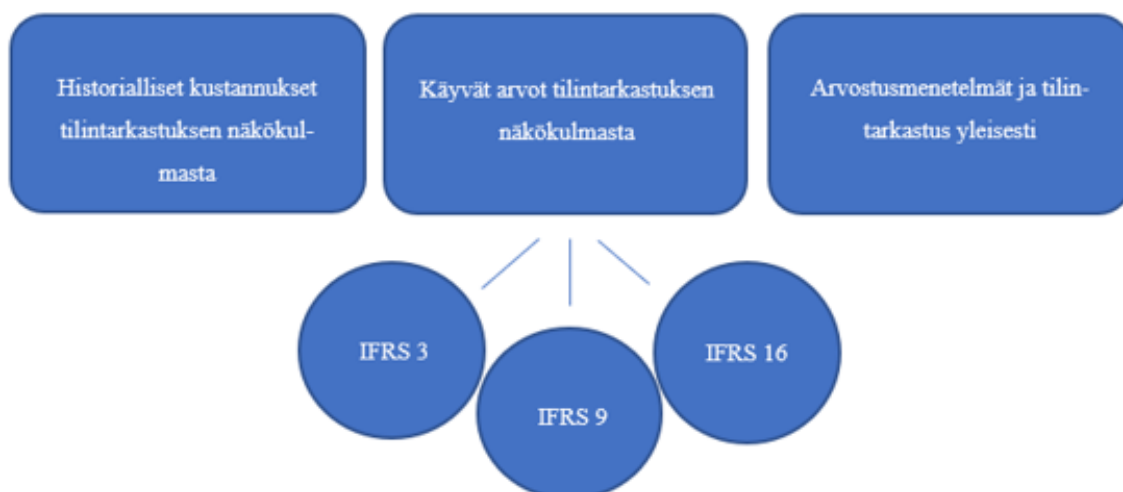
Haastateltavat ja haastattelut ovat kootusti esitettynä yllä olevassa taulukossa (taulukko 1). Tilintarkastaja 1 on aloittanut avustavana tilintarkastajana vuonna 2006 ja toiminut KHT-tarkastajana vuodesta 2013 lähtien. Tarkastuskohteina hänellä on ollut muun muassa start up -yrityksiä. Tällä hetkellä hän toimii suomalaisen pörssiyrityksen taloustiimin esimiehenä, joten hänellä on kokemusta eri arvostusmenetelmien ja IFRS-standardien soveltamisesta myös toisesta näkökulmasta. Tilintarkastaja 2 on aloittanut tilintarkastustehtävissä vuonna 2006 avustavana tilintarkastajana ja toiminut vuodesta 2010 lähtien KHT-tilintarkastajana. Hän on toiminut 15 vuoden urallaan erilaissa rooleissa tilintar-

kastajana, ja viimeisimpinä vuosina hänen tarkastettaviin kohteisiinsa on kuulunut pääasiassa vakuutus- ja rahoitusyhtiöitä.

Tilintarkastaja 3 on puolestaan toiminut pian 30 vuotta KHT-tilintarkastajana ja tätä ennen viisi vuotta tilintarkastusassistenttina. Tilintarkastuskohteita hänellä on vuodessa noin 500, joista osa on myös pörssiyhtiöitä, joten myös IFRS-standardit ovat niiden myötä tulleet tutuiksi. Tilintarkastaja 4 on työskennellyt tilintarkastajana 23 vuotta, joista viiden ensimmäisen vuoden jälkeen auktorisoituna tilintarkastajana. Asiakkaina hänellä on eri toimialojen, kuten teollisuus-, terveydenhuolto- ja IT-alan, pörssiyhtiöitä, IFRS-raportoivia ei-listattuja yhtiöitä sekä pienempiä yhtiöitä, jotka eivät raportoi IFRS-standardien mukaan. Tilintarkastaja 5 on toiminut tilintarkastajan tehtävissä alle kolme vuotta, ja työskentelee tällä hetkellä assistant manager -roolissa. Asiakkaina hänellä on niin pieniä, keskisuuria kuin suuria yhtiöitä.

4 TUTKIELMAN EMPIIRISET TULOKSET

Tässä luvussa esitellään tutkielman empiiriset tulokset. Aineiston analyysissä on käytetty apuna aineistolähtöistä temaattista analyysiä. Empiirisen aineiston analyysissä havaitut teemat noudattavat pitkälti teemahaastatteluissakin käsiteltyjä teemoja. Alla olevassa kuvassa on havainnollistettu tässä luvussa käsiteltäviä ja aineistosta havaittuja keskeisiä teemoja. Alla olevassa kuvassa (kuvio 1) on myös pyritty esittämään teemojen välisiä suhteita ja tasoeroja eli havaittuja ylä- ja alateemoja.

Kuvio 1. Empiirisen aineiston teemat

Empiirisen aineiston esittely etenee siten, että ensin luvussa 4.1 käsitellään historiallisia kustannuksia tilintarkastuksen näkökulmasta; miten hankintamenopohjainen arvostus vaikuttaa erän tilintarkastukseen ja missä tilanteissa se voi työllistää tavallista enemmän. Tämän jälkeen luvussa 4.2 esitellään teemahaastattelutuloksia käyvistä arvoista tilintarkastuksessa. Sitä edeltävän luvun tapaan tarkastellaan, millaisissa tilanteissa käypien arvojen arvostus voi olla vaivatonta tai päinvastaisesti työllistävä. Lisäksi luvun 4.2 alaluvuissa 4.2.1, 4.2.2 ja 4.2.3 esitellään tuloksia kolmen yksittäisen käypään arvoon arvostusta sisältävän IFRS-standardin vaikutuksista tilintarkastukseen tilintarkastajien näkökulmasta. Luvussa 4.3 käsitellään vielä yleisellä tasolla sitä, millaisia vaiku-

tuksia arvostusmenetelmillä ja erityisesti tarkastettavan erän arvionvaraisuudella on tilintarkastukseen.

4.1 Historialliset kustannukset ja tilintarkastus

Historiallisten kustannusten mukaisten eli hankintamenopohjaisten kustannusten ja aktivoidusta omaisuudesta tehtyjen poistojen tilintarkastus on kaikkien haastateltavien mukaan pääsääntöisesti suhteellisen vaivatonta eikä niiden tarkastaminen tavallisesti aiheuta erityistä lisätyötä. T3:n mukaan, koska historiallisten kustannusten mukaiset arvot ovat syntyneet toteutuneista transaktioista ja kirjautuneet tositteiden perusteella kirjanpitoon, niiden voidaan pääsääntöisesti odottaa olevan oikein. Myös poistoista aiheutuva tilikaudelle kuuluva kulu on sen jälkeen matemaattisesti yksinkertaisesti selvittävissä aktivointitihetkellä määritellyn suunnitelmanmukaisen poistoajan avulla, kun hankintameno on pystytty vahvistamaan. Lisäksi T1 korostaa, että kun tilinpäätöksen erä perustuu historialliseen kustannukseen, taustalla oleva arvo on melko vaivatonta vahvistaa, mikä helpottaa tilintarkastusta huomattavasti.

Silloin kun se perustuu näihin historiallisiin hankintamenoihin, niin silloin se on ainakin selvää, kun se on kirjanpitoa. Ne on tositteita ja kuluja tai tuloja, jotka on jossain vaiheessa kirjanpidon kautta syntyneet, ja sitä kautta oikein. (T3)

Näin äkkiseltään ei tule yhtään sellaista tilannetta mieleen, että milloin (historiallisten kustannusten tarkastaminen) olisi ollut vaikeaa. Ainahan niihin tilinpäätöksessä esitettäviin tietoihin sisältyy tietysti johdon arviota, tosiaan kaikki siirtyvät erät ja muut, että onko ne nyt sitten oikeasti tälle tilikaudelle kuuluvia. Mutta siinä pääsee kuitenkin aina siitä arvosta kärryille, niin mun mielestä se on tavallaan siinä mielessä aina helppoa. (T1)

Tutkimuskirjallisuudessa Munteanu ja Zuca (2017, 79) listaavatkin historiallisten kustannusten eduksi sen, että se on ainut arvo, joka perustuu dokumentoituihin todisteisiin ja objektiivisiin markkinatapahtumiin ja joka voidaan siten myös todentaa. Rodríguez-

Pérez ym. (2011,61) toteavat myös, että historiallisiin kustannuksiin perustuvaa kirjantapoa on perinteisesti pidetty objektiivisena ja luotettavana tapana raportoida yrityksen taloutta. Luotettavuus ja objektiivisuus ovat ymmärrettävästi suotuisia piirteitä myös tilintarkastuksen näkökulmasta ja helpottavat tilintarkastusta.

Myös historiallisten kustannusten tilintarkastuksen helppouteen vaikuttavat kuitenkin erilaiset yksityiskohdat tarkastettavassa erässä ja kohdeyrityksessä, ja joissain tilanteissa myös historiallisten kustannusten mukaisten arvojen tilintarkastus voi olla työläämpää. Sekä T2 että T3 nostavat haastatteluissa esille tilanteen, jossa tilintarkastettavaksi tulee uusi yhtiö, eikä vertailuvuoden tase ole siten entuudestaan tuttu. Tällaisessa tilanteessa tilintarkastajalla ei todennäköisesti ole myöskään muuta historiatietoa tarkastettavasta kohteesta, mikä voi ensimmäisenä tarkastusvuotena aiheuttaa lisätyötä tarkastuksessa.

(Historiallisten kustannusten tarkastus voi aiheuttaa haasteita) ehkä sellaisissa tilanteissa, että meille tulee uusi asiakas eikä me olla tarkastettu sitä vertailuvuoden tasetta, ja joudutaan ottamaan kantaa siihen, että onko avaava tase oikein. Sellaisissa tilanteissa arvojen varmentaminen voi olla vähän haastavampaa. (T2)

Sitten jos tulee vielä sellaisia tilanteita, kun tilintarkastaja vaihtuu ja tulee uusi tarkastuskohde, niin sitten ei välttämättä aina ihan ymmärrä, että miten se edellinen on voinut hyväksyä jonkun asian jollain tavalla. Siinä saattaa sitten tulla jokin sellaista hankausta. (T3)

Taseeseen aktivoitua omaisuudesta tehtävät poistot nousivat empiirisessä aineistossa esille sellaisena eränä, joka voi joissain tilanteissa työllistää tilintarkastajaa. Vaikka suunnitelmanmukaiset poistot perustuvat aktivoituun historialliseen hankintamenuun, poistoajan määrittäminen vaatii johdolta kuitenkin harkintaa. Omaisuuserän luonteesta ja suuruudesta riippuen esimerkiksi vain pienellä muutoksella poistoaikaan voi olla huomattavia vaikutuksia tilikaudelle kirjattavaan kuluun. Myös Munteanu ja Zuca (2017, 79–80) esittävät tutkimuksessaan, että historiallisiin kustannuksiin voi liittyä harkinnanvaraisuutta ja subjektiivisuutta tai jopa mahdollisuutta johdon manipulaatioon. Esimerkkinä tällaisesta arvionvaraisuutta sisältävästä historiallisiin kustannuksiin perustuvasta erästä he käyttävät aktivoitua omaisuudesta kirjattavia poistoja.

Haastatteluissa ilmeni myös poistoaikojen ja niihin liittyvän harkinnanvaraisuuden korostunut merkitys tilintarkastuksessa. T2 kertoo huomanneensa suunnitelmanmukaisten poistoaikojen nousseen viimeisten vuosien aikana aiempaa erityisemmin tarkastelun kohteeksi myös tilintarkastuksessa. Erityisesti jos poistoaikaan on tehty joitakin muutoksia tai jos tilikauden aikana tehdään jostain syystä ylimääräisiä poistoja suunnitelmanmukaisten poistojen lisäksi, tilintarkastaja kiinnittää poistoihin usein tavallista tarkemmin huomiota ja pyytää tehdyille muutoksille perusteluita. Vaikka siis historiallisten kustannusten mukainen hankintameno olisi helppoa todentaa, tilintarkastaja voi kuitenkin kyseenalaistaa omaisuuserän pitoajasta tehtyä suunnitelmaa. Myös T4 nostaa esille tilanteet, joissa alkuperäinen poistosuunnitelma ei enää myöhemmin vaikuta perustellulta ja jolloin myös historiallisten kustannusten mukainen arvostus mahdollisesti joudutaan tilintarkastuksessa kyseenalaistamaan.

Sanoisin, että jos alkaa olla viitettä siitä, että se arvostus ei enää ehkä kestä eli joko poistosuunnitelma on liian pitkä tai olosuhteet on muuttuneet ja välttämättä alkuperäinen poistosuunnitelma ei enää olekaan perusteltu. Ja kyllähän siinä ratkaisuna sitten päädytään juuri sitten arvioimaan, että mikä olisi se vaihtoehtoinen tapa määritellä sitten se käypä arvo muuta kuin sitten ihan tämä historiallisiin kustannuksiin perustuva. Voi olla ihan tällaisia liikearvoasioita tai sitten ihan perus käyttöomaisuuseriä tai muita mitä siellä sitten voi olla. Voi olla rakennus, jolle ei olekaan enää käyttöä ja sitten yritetään haarukoida, että mihin hintaan sitä mahdollisesti saadaan myytyä. (T4)

Muina mahdollisina haasteina hankintameno hintaisen erän poistojen tarkastuksessa T2 mainitsee tilanteet, joissa tarkastettavassa kohteessa käytetyt laskentajärjestelmät eivät laske poistoja oikein, vaan poistoja laskettaisiin manuaalisesti jollain muulla tavalla. Voidaan päätellä, että tällaiset tilanteet kasvattavat inhimillisten virheiden riskiä, mikä voi osaltaan aiheuttaa haasteita erän oikeellisuuden varmistamiseen. Lisäksi haastateltava T5 toteaa tarkastettavan kohteen ja asiakkaan käyttämän järjestelmän sekä informaation saatavuuden vaikuttavan huomattavasti historiallisten kustannusten mukaisten arvojen tilintarkastukseen käytännön tasolla. Myös asiakasyrityksen henkilöstön osaamisella on vaikutusta tarkastustyön sujuvuuteen siitä näkökulmasta, että asiakas pystyy toimittamaan pyydetty materiaalit oikein ja ajoissa.

Se riippuu siitä, että miten hyvä seuranta niillä yhtiöillä on, että vähän siitä järjestelmäympäristöstä ja sellaisesta teknisestä tasosta. Että kuinka helppoa on seurata niitä jaksotuksia ja kustannuksia, että pystytään erittelemään, että mikä liittyy mihinkäkin varallisuuserään. (Tarkastusta helpottaa), jos heillä on jonkinlainen käyttöomaisuusrekisteri, jossa on sitten paljon saraketason tietoa, että milloin on hankittu ja millä hintaa. Että jos se on sillä tavalla juoksutettavissa, että se audit trail on kunnossa - ja että pystyy porautumaan siellä järjestelmässä, tai saa raportin siitä, että mitä kaikkia kustannuksia siihen liittyy. (T5)

Historiallisten kustannusten mukaiseen hankintahintaan arvostetun tilinpäätöserän heikkoutena voidaan todeta sen kyvyttömyys heijastaa sen todellista arvoa. Erityisesti jos tilinpäätöserä on kovin vanha, on mahdollista, että jäljellä oleva summa eroaa merkittävästi siitä, mitä erän todellinen arvo on. Monesti hyvin vanhan erän kohdalla tilinpäätöksessä jäljellä oleva arvo on alhaisempi kuin todellinen arvo, mutta toisaalta on myös mahdollista, että omaisuuserää poistetaan liian hitaasti verrattuna sen todelliseen arvonalentumiseen.

Tietysti niihin historiallisiin poistettuihin hankintamenoihinkin pitää arvioida, että pitääkö ne arvot edelleen paikkaansa, että onko arvostus perusteltua. Jos on esimerkiksi kymmenen vuotta sitten tehty joku hankinta ja sitä on vain poistettu, niin onko se siellä alla oleva arvo ikään kuin edelleen olemassa. Että ei sekään autuaaksi tee suoraan sitten se arvostusmenetelmä. (T4)

4.2 Käyvät arvot ja tilintarkastus

Socoliuc (2018, 4) toteaa tutkimuksessaan, että vaikka käypien arvojen käyttö voi parantaa tilinpäätösinformaatiota merkittävästi, informaatio voi tällöin olla myös subjektiivista siihen sisältyvän arvionvaraisuuden vuoksi. Arvionvaraisuus voi heikentää erän luotettavuutta, ja käypien arvojen kohdalla erityisesti johdon arvioita sisältävät erät nousevatkin tilintarkastajien näkökulmasta monesti työläiksi tarkastettaviksi. Monesti arviot ovat esimerkiksi odotuksia tulevaisuuden kassavirtojen suuruudesta ja todennäköisyy-

destä. Tilintarkastajan näkökulmasta tällaisten erien tarkastaminen voi olla haastavaa, sillä usein tilintarkastajalla ei ole samalla tavalla tietämystä tarkastettavan kohteen tulevaisuudennäkymistä kuin yrityksen johdolla. Yrityksen johdolla sen sijaan on ymmärrys ja tuntemus yrityksen toiminnasta, toimialasta ja tulevaisuudensuunnitelmista. Tällainen asetelma voi aiheuttaa yrityksen johdon ja tilintarkastajan välillä näkemuseroja, jolloin informaation jakaminen on tärkeää. Haastateltava T1 toteaaakin, että erityisesti arvionvaraisuutta sisältävien erien kohdalla johdon ja tilintarkastajien välinen kommunikaatio on keskeisessä asemassa, ja käytännössä erän oikeellisuuden perusteena on pidettävä sitä, miten hyvin johto pystyy perustelemaan tehdyt laskelmat.

Haastateltavien mukaan erityisesti arvionvaraisuutta sisältävät käyvät arvot ja niiden tilintarkastus usein työllistävätkin tilintarkastajaa enemmän kuin historiallisten kustannusten mukaisten arvojen tarkastus. Tämä johtuu yhtäältä tarvittavan evidenssin ja toisaalta tilintarkastuksesta tehtävän dokumentaation kasvavasta määrästä. T5:n mukaan tilinpäätöserän arvionvaraisuus kasvattaa epävarmuutta ja tilintarkastusriskiä, joka on katettava riittävällä evidenssillä, mikä voi aiheuttaa haasteita ja siten lisätä työllistävyyttä tilintarkastuksen näkökulmasta. Tilintarkastusriskillä tarkoitetaan riskiä siitä, että tilintarkastaja antaa epäasianmukaisen lausunnon olennaisesti virheellisestä tilinpäätöksestä (Saarinen & Suontausta, 2019).

Tietysti se dokumentaatiovaatimus sieltä ISA 540 -standardin päivityksen kautta (vaikuttaa arvionvaraisten erien tilintarkastukseen). Esimerkiksi meilläkin on sisäisesti ihan uudet pakolliset työpaperit, että miten sitä pitää ikään kuin palastella sitä johdon arviota niihin eri komponentteihin ja elementteihin, ja arvioida sitten niitä erikseen, että siitä saa sen kokonaisuuden. - Se lisää myöskin tietyllä tavalla sitä dokumentaatiota, mitä me asiakkailta pyydetään, ja sitten toisaalta sitä meidän omaa dokumentaatiota, että miten me ollaan sitten otettu kantaa siihen arvionvaraisuuteen. (T4)

Toisaalta T2:n mukaan arvionvaraisuus käyvässä arvossa aiheuttaa myös sen, että tilintarkastukseen käytetyn ajan pidentymisen lisäksi tarkastustehtävään tarvitaan kokeempaa tilintarkastajaa kuin sellaisen arvon tarkastukseen, joka ei sisällä johdon teke-

miä arvioita. Arvionvaraisuuden kasvaessa siis myös erän vaativuus kasvaa tilintarkastusnäkökulmasta tarkasteltuna.

Käypien arvojen sisältämällä arvionvaraisuudella voidaan myös havaita olevan muita vaikutuksia tilintarkastukseen kuin työmäärän tai kokemusvaatimusten kasvaminen. Jos tilinpäätös sisältää käyviä arvoja, jotka sisältävät paljon arvionvaraisuutta, koko tilinpäätöksen olennaisuuden raja laskee eli myös muiden erien tarkastukseen on käytettävä enemmän aikaa ja niitä on käytävä tarkemmin läpi. Tällä tavalla pyritään pitämään huolta siitä, että mikäli arvioita sisältävä käypä arvo sisältäisi virheitä, niin muiden tilinpäätöserien oikeellisuudesta olisi mahdollisimman hyvä varmuus. Siten koko tilinpäätöksen tasolla olennaisen virheen riski on alhaisempi.

(Käypien arvojen arvionvaraisuus) vaikeuttaa (tilintarkastusta), ja sitten se olennaisuuden arvo tietenkin laskee, ja täytyy käydä paljon tarkemmin niitä muitakin eriä läpi, että sitten tavallaan se yhteisvaikutus, jos siinä käyvän arvon tai arvonalennuslaskelmassa esimerkiksi olisi jotakin pielessä, niin kaikki muu olisi suhteellisen oikein. Se vie siis enemmän aikaa tietenkin siltä tilintarkastukselta, ja siten saa tilintarkastajan hyvin epävarmaksi. (T1)

Koska myös johdon arvioita sisältävät käyvät arvot ovat kuitenkin jollain tavalla pystyttävä tarkastamaan, tällaisten erien tilintarkastukseen on olemassa joitain erilaisia keinoja. Näistä tutkielman empiirisen aineiston perusteella olennaisin on johdon kanssa neuvottelu tehdyistä arvioista. T3:n mukaan käypään arvoon arvostus onkin monessa tilanteessa sellaista, että johto ja tilintarkastaja keskustelevat keskenään ja toteuttavat arvostusta yhdessä jo ennen tilinpäätöksen laatimista. Harvassa on hänen mukaansa sellaiset tilanteet, joissa johto valmistelee laskelmat käypään arvoon arvostettavasta erästä itsenäisesti ja tilintarkastaja vain tarkastaa kyseisen arvon.

Haastateltavien T2 ja T4 mukaan erityisesti tilanteissa, joissa tarvitaan erityistä osaamista eri arvostusmenetelmistä, tilintarkastaja voi myös käyttää apunaan esimerkiksi valuaatioasiantuntijoita tai muita erityisasiantuntijoita. T4:n mukaan tulevaisuuden arvioita sisältävän käyvän arvon tarkastuksessa käytetään apuna myös menneisyyttä ja kyseessä olevan erän historiallista kehitystä. Jos esimerkiksi aikaisempi arvio samasta

erästä on osoittautunut oikeaksi tai vastaavasti virheelliseksi, niin tätä tietoa voidaan myös peilata tulevaisuuteen ja siihen, mihin arvoon erä tulisi kuluvan tilikauden tilinpäätöksessä arvostaa. T3 kuitenkin korostaa, että koska tulevaisuuden ennustaminen on aina vaikeaa ja jollain tavalla arvionvaraisen erän arvo on perusteltava, niin silloin tilintarkastuksen näkökulmasta keskeistä on ymmärtää tarkastettavan yrityksen liiketoiminta, kyseinen tase-erä ja tilanteen kehittyminen tulevaisuudessa.

Siinä täytyy sitten käydä läpi sitä historiaa, että miten johonkin on joskus päädytty tai miten jotain asiaa uudistetaan. Jos aloitetaan käypään arvoon arvostamista tai jos on tehty aikaisemmin jollain toisella tavalla käypään arvoon arvostamista ja tulee joku muutos, niin mikä se muutos on. Mutta lähinnä se on se keskustelu ja se ammatillinen harkinta ja johdon arvioiden arvioiminen, mistä sitten saa sen evidenssin. - Niistä täytyy sitten vaan keskustella ja katsoa, että onko se järkevä ja perusteltu. (T3)

T1 toteaa haastattelussa myös, että toisinaan voi olla esimerkiksi sellaisia tilanteita, että johto haluaisi välttää arvonalennuksen tekemisen ja esittää laskelmilla sen vuoksi sellaisia lukuja, joita he eivät välttämättä pysty perustelevaan. Tällaisissa tilanteissa johdon ja tilintarkastajan näkemykset useimmiten eroavat toisistaan, sillä tilintarkastajan näkemyksen mukaan tilinpäätöksessä pitäisi kuitenkin noudattaa varovaisuuden periaatetta. T1 kertoo haastattelussa uraltansa esimerkkitalanteesta, jossa johto ei kyennyt osoittamaan perustelevia todisteita tekemälleen laskelmalle tilintarkastuksessa, ja myöhemmin selvisikin, että johdon bonukset olivat sidottuja muun muassa kyseessä olevaan erään. Tällainen esimerkki kuvastaa hyvin käypään arvoon arvostuksen tuottamia mahdollisuuksia jopa johdon manipulaatiolle. Myös T3 huomauttaa, että arvionvaraisia eriä arvostetaan harvoin liian varovasti eli alhaisiksi, vaan usein tällaiset erät arvostetaan liian suuriksi.

Vaikka empiirisessä aineistossa nousee erityisesti esille tilanteita, joissa käypään arvoon arvostetun tilinpäätöserän tarkastus on työlästä tai mahdollisesti jopa haastavaa, niin käypien arvojen tilintarkastus voi haastateltavien mukaan joissain tilanteissa olla myös melko vaivatonta. Haastateltavien mukaan etenkin, kun käyvälle arvolle on saatavilla vahvistus joltakin ulkoiselta taholta, sen tilintarkastus helpottuu. Tällaisia lähteitä voivat

olla esimerkiksi ulkoiset konsultit ja erityisasiantuntijat sekä pörssikurssit. Tällä tavalla arvion käypään arvoon arvostettavasta erästä voidaan olettaa olevan objektiivinen eli johdon arvioihin oletusarvoisesti liittyvää subjektiivisuutta pystytään minimoimaan, kun vahvistus on mahdollista saada ulkoisesta lähteestä.

Jos on joku kolmas osapuoli, joka pystyy sanomaan, mikä se markkinahinta on, niin silloinhan siinä ei ole sillä lailla mitään. Silloinhan se on helppo vaan todeta. Mitä enemmän joutuu sitä markkinahintaa, ja niitä kustannuksia mitä siihen liittyy, arvioimaan, niin sitä enemmän se arvionvaraisuus taas kasvaa, ja se työmäärä sitten taas lisääntyy. (T5)

(Tilintarkastus on vaivatonta) jos evidenssi, jolla sitä käypää arvoa tuetaan, - jos siinä on sellaista pitkäjänteistä ja johdonmukaista toimintaa. Myös se (vaikuttaa), että mistä käypien arvojen arvostus haetaan ja kuka sen antaa, onko se pelkkä johdon arvio vai onko kyseessä joku ulkopuolisen konsultin arvio esimerkiksi jostain kiinteistön arvosta. Niin kun luotetaan siihen ulkopuoliseen konsulttiin, niin silloinhan se on oikeastaan vain luvun täsmäyttämistä, mutta jos johto alkaa itse arvioimaan omia kiinteistöjään niin se muuttuu jo paljon huonommaksi, eikä (tarkastus) olekaan niin vaivatonta. Jos käypien arvojen arvostus perustuu pörssikursseihin tai vastaaviin, niin sehän on fakta sieltä, niin silloinhan se on aika vaivatonta. (T3)

IFRS-standardit ohjaavat tilinpäätöksiä käypään arvoon arvostuksen suuntaan (ks. esim. Ball ym., 2015, 916), ja tutkielman empiirisen aineiston mukaan muutoksella on huomattu olevan vaikutuksia myös tilintarkastuksen näkökulmasta. KPL 7a:2 §:n mukaan Suomessa konsernitilinpäätöksensä tai vastaavasti oman tilinpäätöksensä kansainvälisten tilinpäätösstandardien mukaiseen muotoon ovat velvollisia laatimaan sellaiset kirjanpitovelvolliset, joiden arvopaperit ovat säännellyillä markkinoilla kaupankäynnin kohteena. KPL 7a:3.2 §:n mukaan muilla kirjanpitovelvollisilla on kuitenkin myös mahdollisuus kansainvälisten tilinpäätösstandardien soveltamiseen tietyin ehdoin. Lähtökohtaisesti IFRS-standardeilla on Suomessa siis ollut erityisesti vaikutusta pörssissä noteerattujen yhtiöiden kirjanpitoon ja sen myötä tilintarkastukseen. Toisaalta on huomioitava, että IFRS-standardeilla voi olla vaikutusta myös kansalliseen lainsäädäntöön,

jolloin niiden vaikutus heijastuu sitä kautta myös sellaisissa yrityksissä, joiden arvopaperit eivät ole julkisen kaupankäynnin kohteena.

Koska käypien, erityisesti arvionvaraisuutta sisältävien, arvojen tarkastus on usein työlämpää ja vie enemmän aikaa kuin historiallisten kustannusten mukaisten arvojen tarkastus, käypään arvoon arvostuksen lisääntyminen IFRS-standardeissa on myös osaltaan luonnollisesti kasvattanut tilintarkastajien työmäärää. T2:n mukaan standardien noudattaminen on muun muassa lisännyt vaatimuksia tilintarkastajan osaamisen näkökulmasta, ja sen vuoksi myös tilintarkastajien kouluttamiseen käytetty aika on kasvanut aiempaan verraten.

(IFRS-standardien lisäämällä käypiin arvoihin arvostuksella) on ollut vaikutusta tilintarkastukseen varmastikin jo tässä mun 14 vuoden työuralla, jonka aikana IFRS-standardit ovat jo olleet koko ajan käytössä. - Kyllä se on tilintarkastuksen näkökulmasta ainakin lisännyt töitä ja vaatimuksia hyvinkin monesta näkökulmasta, myös osaamisen ja kouluttautumisen kannalta. Asiakastyö itsessään vie enemmän aikaa, mutta lisäksi kaikki se aika, mitä joudutaan käyttämään siihen, että ihmiset pysyvät ajan tasalla, niin sekin totta kai vaikuttaa hyvin paljon tässä työssä. (T2)

Käypään arvoon arvostus on eri tilinpäätöserien välillä mahdollisesti jonkin verran erilaista esimerkiksi käytetyn käyvän arvon arvostusmenetelmän näkökulmasta, joten myös eri käypään arvoon arvostusta edellyttävien IFRS-standardien työllistävyyden ja vaatimusten välillä voidaan havaita eroja. Teemahaastatteluisa aineistoa kerättiin erityisesti käypään arvoon arvostuksesta standardeissa IFRS 3, IFRS 9 ja IFRS 16 sekä niiden vaikutuksista tilintarkastukseen. Kolmessa seuraavassa alaluvussa esitellään edellä mainittuihin standardeihin liittyvät tutkielman empiiriset tulokset standardikohtaisesti.

4.2.1 IFRS 3 ja tilintarkastus

IFRS 3:n mukaan yritysten yhteenliittymisessä hankkiva osapuoli mittaa hankinnan kustannuksen käyvässä arvossa eli kohdistaa hankintahinnan erotettavissa oleviin varoihin ja velkoihin niiden käyvän arvon mukaan. Jäljelle jäävä erä aktivoidaan taseeseen liikearvoksi, jonka arvonalentumista tulee testata vähintään vuosittain. Jos arvonalentumista havaitaan, liikearvosta on tehtävä tulosvaikutteinen alaskirjaus. (IFRS Foundation, 2021, A.) Suomen kirjanpitolain mukaan liikearvon hankintameno saadaan aktivoitua taseeseen, mutta aktivointi ei kuitenkaan ole pakollista. Sen sijaan, että liikearvoa arvostettaisiin käypään arvoon tulevissa tilinpäätöksissä, Suomen kirjanpitolain mukaan liikearvo tulee poistaa suunnitelman mukaisena aikana. Jos kirjanpitovelvollinen ei pysty luotettavalla tavalla arvioimaan liikearvon vaikutusaikaa, liikearvo poistetaan enintään kymmenessä vuodessa. (KPL 5:9 §.)

Sovellettu liikearvon käsittelymenetelmä vaikuttaa myös liikearvon tilintarkastukseen. Kun liikearvoa syntyy, hankintamenolaskelmassa käytettävät hankintahetken käyvät arvot on tarkastettava, jotta voidaan määrittää, onko jäljelle jäävä liikearvo määritetty oikein. T2:n mukaan esimerkiksi juuri liikearvon hankintamenolaskelma on sellainen, jonka tarkastukseen käytetään tarvittaessa apuna erityisasiantuntijoita. Hän myös lisää, että koska kirjattava liikearvo on monissa tapauksissa yhtiön näkökulmasta huomattava, se voi myös nousta yhdeksi keskeiseksi eräksi tilintarkastusta suoritettaessa ja jopa tilintarkastuskertomuksessa.

IFRS 3 vaikuttaa hyvin keskeisesti liikearvon tilintarkastukseen. Jos mietitään, että ollaan hankkimassa yhtiötä ja tase-erät arvostetaan hankintahetkellä käypään arvoon, niin siellä on monesti sellaisia arvostusmenetelmiä, joissa tilintarkastajakin joutuu käyttämään valuaatioasiantuntijoita. Ja koska kuitenkin yleensä liikearvo, joka syntyy, ja ylipäättänsä kauppa, joka IFRS 3:n perusteella kirjataan, on hyvin usein merkittävä yhtiön näkökulmasta. Ja se voi olla jopa asia, joka nousee meillä tällaisena key audit matterina tilintarkastuskertomukselle asti, niin siitäkin näkökulmasta nämä IFRS 3:n mukaiset käyvän arvon arvostukset vaikuttavat hyvin merkittävästi näissä liikearvotilanteissa. (T2)

Myös T3 toteaa, että yrityshankinnassa tehtävä hankintamenolaskelma on tarkastettava. On tarkastettava, onko hankintahinta kohdistettu oikein erotettavissa oleville varallisuus- ja velkaerille niiden käyvässä arvossa, ja onko hankintahinnasta kohdistumattomaksi eräksi jäävä liikearvo siten oikein. Sen arviointi, miten kirjanpitovelvollinen jatkossa käsittelee liikearvoa ja sen käypään arvoon arvostamista IFRS 3:a noudattaen on kuitenkin haastatteluista päätellen joissain tapauksissa jopa vielä vaativampaa tilintarkastusnäkökulmasta kuin alkuperäisen hankintamenolaskelman tarkastaminen. Liikearvon arvonalentumista on testattava vähintään kerran vuodessa arvonalentumistestillä, ja laskelma koostuu monesti erilaisista parametreista, joista lähes kaikki itsessään sisältävät arvionvaraisuutta, mikä tilintarkastusnäkökulmasta aiheuttaa mahdollisesti haasteita.

Ensinnäkin, kun on yritys hankittu tai hankitaan, niin pitää tehdä se hankintamenolaskelma eli tällainen PPA (purchase price allocation), ja se on tietysti yksi asia, että mitä siinä yrityshankinnassa kohdistetaan siihen, mille löydetään selvä osoite, että se liikearvohan jää sinne sitten lopuksi jäljelle kohdistamattomana eränä. Se tietysti, että mikä se luku ylipäättänsä on, niin se on aina omalla tavalla mielenkiintoinen asia. Mutta sitten, kun sitä aletaan testaamaan vähintään kerran vuodessa sillä arvonalentumistestillä, niin se, että millaiset laskentakorkokannat siihen valitaan ja minkälaiset tulevaisuuden odotukset siihen laitetaan ja minkälaiset kasvukertoimet sinne laitetaan, niin sehän on omaa tiedettä ja taidetta se laskenta. (T3)

Kun liikearvon arvonalentumista testataan, keskeisenä tekijänä laskelmissa ovat johdon tuotto-odotukset tulevaisuudelle. T3:n mukaan laskelmalle korkokanta saadaan ainakin nykytilanteessa monissa tapauksissa ulkopuolelta, mutta lähtökohtaisesti kaikki muu laskelmassa perustuvat niin ikään tulevaisuuden tuotto-odotuksiin. Tilintarkastajan on puolestaan saatava hyväksyttävät perusteet esitetyille oletuksille ja odotuksille, ja tällöin myös tilintarkastajien ja johdon välisen kommunikaation merkitys korostuu. T4:n mukaan arvonalentumistestauslaskelmia tarkastaessa huomioidaan usein myös johdon aiempi ennustetarkkuus, sillä siten voidaan saada viitteitä siitä, miten hyvin johto on menneisyydessä pystynyt arvioimaan tulevaisuuden tuotto-odotuksia, mistä voi olla apua liikearvon tilintarkastuksessa nykyhetkessä.

Toisaalta T3 nostaa myös esille sen, että erityisesti liikearvon kohdalla tulevaisuuden arviointia ja siten liikearvon arvon määrittämistä hankaloittaa alussa historiatiedon puuttuminen. Kun yrityshankintojen kautta muodostetaan yhteenliittymiä, tavoitteina on usein erilaisten synergiaetujen tai muiden hyötyjen saavuttaminen, mutta hankintahetkellä tällaisten etujen saavuttamisesta ei voi kuitenkaan olla varmuutta. Tulevaisuuden ennustaminen ei lähtökohtaisesti koskaan ole täysin yksinkertaista, mutta esimerkiksi liikearvon kohdalla, jos historiatietoa ei ole vielä ehtinyt kertyä, myöskään tulevaisuuden peilaamista menneisyyteen ei voida käyttää apuna samalla tavalla kuin esimerkiksi liikearvon arvonalentumistestauslaskelmien kohdalla myöhemmin tulevaisuudessa. T1 huomauttaa, että esimerkiksi mahdollisten erilaisten sopimusten olemassaolo helpottaa kuitenkin asetettujen tuotto-odotusten todennäköisyyden arviointia ja liikearvon tilintarkastusta.

Toisaalta se lisää sitten myös sitä tilintarkastajien ja yritysjohdon käymää keskustelua siitä, että mihin ne perustuu ne johdon ennusteet tulevista kassavirroista ja katsotaan takautuvasti analyysia siitä, että mikä johdon ennustetarkkuus on aiempina vuosina ollut. – Ja nimenomaan sitten se, että siinä on se kokonaisnäkemys siitä yhtiön tulevaisuudesta ja tosiaan niistä kassavirtaennusteista, että se ei ole vain yhden henkilön näkemys, vaan että se on myös niiden, jotka tilinpäätöksen laativat eli hallituksenkin näkemys. (T4)

Eli sinänsä se laskentakorkokanta tulee vähän niin kuin ulkoa, kun tämä korkokanta on alhaalla, mutta sitten tämä tulevaisuuden ennustaminen, että minkälaiset tulokset sinne sitten laitetaan, niin se on sitten haastavaa. Sitten varsinkin kun yritys ostetaan, niin silloinhan ei ole vielä historiatietoa tämän uuden omistajan aikana, että saavutetaanko synergiahyötyjä vai ei, niin siinä on omat tällaiset, ehkä eniten tulevaisuuteen katsovat, asiat siitä käypään arvoon arvostamisesta. - Sellainen mielenkiintoinen kohde. (T3)

IFRS 3:n mukainen liikearvon käsittely poikkeaa Suomen tilintarkastuslain mukaisesta käsittelystä keskeisesti siten, että IFRS 3:n mukaan liikearvo arvostetaan käypään arvoon, kun taas Suomen kirjanpitolain mukaan aktivoitu liikearvo poistetaan poistosuunnitelman mukaan. T2:n mukaan liikearvosta tehdyt poistot on yksinkertaisempi tarkas-

taa tilintarkastuksessa kuin käypään arvoon arvostuksen mukainen arvonalentumistesti, sillä poistojen tilintarkastus ei erityisesti vaadi pitkää tilintarkastuskokemusta, kun taas arvonalentumistestin tarkastuksessa kokemus- ja osaamisvaatimukset ovat korkeammat sekä työmäärä on suurempi. T4 lisää myös, että tilintarkastustiimissä on tällöin usein erityisasiantuntijoita mukana. Myös T5 toteaa IFRS 3:n mukaisen liikearvon käsittelyn olevan tilintarkastusnäkökulmasta erilaista verraten tilintarkastuslain mukaiseen käsitte-lyyn.

Siinä kolmosessahan, kun tehdään se impairment -testaus vähintään joka vuosi tai aina, kun on tarvetta, niin onhan sen laskelman läpikäyminen teknisesti erilaista, kun sitten taas se FAS:n mukainen liikearvo on aika suoraviivaista ja manuaalista. – FAS:ssahan (tilintarkastajat) tekee itse sen sellaisen arvioinnin, kun sitten taas tuossa IFRS 3:ssa niin nehän (asiakkaat) tekee itse sen. Sitten vaan käydään se laskelma läpi, että katsotaan, että se laskelma on ok sillä lailla ja että ne on realistisia ne niiden laskelmat, mitä ne tekee ja mihin ne perustuu. (T5)

Kuitenkin T4 huomauttaa, että vaikka tilinpäätöksessä sovellettaisiin Suomen kirjanpitolakia ja taseeseen aktivoitua liikearvosta tehtäisiin poistoja, myös poistojen jälkeen jäljellä olevaa arvoa tulisi joissain tapauksissa testata IFRS 3:n mukaisilla säännöillä ja arvonalentumistesteillä, jotta voitaisiin arvioida, heijastavatko poistot erän todellista arvonalentumista, vai onko taseessa jäljellä oleva arvo liian korkea. Hän kuitenkin toteaa, että monissa yrityksissä, joissa tilinpäätös tehdään Suomen kirjanpitolain mukaisesti, tällainen testaus on melko vähäistä. Toisaalta T3 mainitsee, että joissain tilanteissa on mahdollista, että poistoja pyritään tekemään liian nopeasti todelliseen arvonalenemiseen nähden esimerkiksi verovähennysten saavuttamiseksi, jolloin taseessa jäljellä oleva erä on liian alhainen. Esimerkiksi tällaisissa tilanteissa myös suunnitelmanmukaisiin poistoihin liittyvä arvionvaraisuus voi asettaa mahdollisuuksia johdon manipulaatiolle.

Ehkä silloin, jos ollaan IFRS-maailmassa yleisesti, niin sitten tullaan siihen pakolliseen liikearvotestausdokumentaatioon. FAS:ssa asiakkaat ehkä vähemmän sellaista vuosittaista säännönmukaista testausta tekevät, jos ei siihen jotain erityistä tarvetta ole. Siellä ajatus on enemmänkin sitä, että siitä kirjataan ne vuosipoistot FAS:ssa, ja sitten se on tilintarkastajan tehtävä tietysti arvioida, että mitkä

ne on ne arvostuksen perusteet ja onko ne edelleen olemassa sitten joka vuosi, vai onko viitteitä ja pitäisikö edellyttää, että asiakas tekee testauslaskelmia sitten. Sanoisin, että tilintarkastus riippuu siitä, että FAS:ssa niitä laskelmia ei säännönmukaisesti näy. – Kyllähän lähtökohtaisesti liikearvon arvostukseen tilintarkastaja ottaa kantaa työsssänsä, oli standardi mikä tahansa. Mutta sitten se, että millä tasolla se tarkastus tehdään, niin sanoisin, että se tulee juuri näiden testauslaskelmavaatimusten kautta, että toisessa on pakko tehdä vuosittain ja toisessa ei ole. (T4)

4.2.2 IFRS 9 ja tilintarkastus

Kirjanpitolain mukaan rahoitusomaisuuteen kuuluvat arvopaperit merkitään taseeseen hankintamenon suuruisina tai vaihtoehtoisesti todennäköiseen käypään markkinahintaan, mikäli se on hankintahintaa alhaisempi (KPL 5:2.2 §). Kirjanpitolaki mahdollistaa kuitenkin kansainvälisten tilinpäätösstandardien vapaaehtoisen soveltamisen johdannaisopimusten ja muiden rahoitusvälineiden kohdalla, jolloin ne merkitään niiden käypään arvoon. Kuitenkin tästä poiketen, kirjanpitovelvollinen, joka on mikroyritys, ei saa soveltaa KPL 5:2a §:n mukaista menettelyä rahoitusvälineiden arvostamisessa, jos se noudattaa kirjanpitolaissa annettuja säännöksiä mikroyrityksistä. IFRS 9:n, joka kansainvälisistä tilinpäätösstandardeista säätelee rahoitusinstrumenttien arvostusta, mukaan rahoitusomaisuuden tai -velan alkuperäinen kirjaus tehdään käypään arvoon. Sen sijaan rahoitusvaran käsittely alkuperäisen kirjauksen jälkeen riippuu siitä, mihin kolmesta vaihtoehtoisesta luokasta se sijoittuu. Kolme vaihtoehtoista kirjanpitovelvollisen liiketoimintamallista riippuvaa käsittelytapaa ovat jaksotettu hankintameno, käypä arvo muiden laajan tuloksen erien kautta ja käypä arvo tulosvaikutteisesti. (IFRS Foundation, 2021, B.)

Tilintarkastuksen näkökulmasta rahoitusinstrumentteihin voi sisältyä sellaisia eriä, joiden tarkastus on vaivatonta suorittaa, kun sovelletaan kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja ja IFRS 9:ää. Mikäli instrumentin käypä arvo on saatavilla suoraan markkinoilta kuten säännellyiltä arvopaperimarkkinoilta, tilintarkastus on T5:n mukaan helppoa eikä

se aiheuta erityistä työtä. Sen sijaan sellaisten instrumenttien kohdalla, joiden käyvät arvot sisältävät johdon arvioita ja odotuksia, tilintarkastus muuttuu oletusarvoisesti monimutkaisemmaksi ja työläemmäksi, minkä seurauksena tilintarkastustyöhön vaaditaan myös kokeneempaa tilintarkastajaa ja enemmän aikaa.

Kyllä IFRS 9 soveltamisella on hyvin merkittäviä vaikutuksia tilintarkastuksen näkökulmasta jälleen kerran siitä näkökulmasta, että onko siellä sitä arvionvaraisuutta, että kuinka helposti ne käyvät arvot on saatavissa markkinoilta. Se vaikuttaa totta kai siihen minkälaisen kokemuksen henkilöä tarkastukseen tarvitaan ja minkä verran siihen käypien arvojen läpikäyntiin menee aikaa. (T2)

IFRS 9:n myötä uutena arvonalentumismallina käyttöön otettiin jo odotettavissa olevien luottotappioiden kirjaaminen sen sijaan, että luottotappio kirjattaisiin vasta sen realisoitua. IFRS 9:ä sovellettaessa tappio tunnistetaan siis jo ennen sen toteutumista. Kirjanpitovelvollisen on siis arvioitava tulevien luottotappioiden riskiä ja suuruutta nykyhetken ja erilaisten tulevaisuuden odotusten perusteella. (Deloitte, 2019.) Odotettavissa olevien luottotappioiden tilintarkastus eroaa luonnollisesti toteutuneiden luottotappioiden tarkastuksesta, mikä johtuu ensisijaisesti odotettuihin luottotappioihin sisältyvästä harkinnanvaraisuudesta ja tulevaisuuden arviointiin liittyvistä haasteista.

Toisaalta (IFRS 9:n soveltaminen vaikuttaa) myös siitä näkökulmasta, kun IFRS 9:ssä on tämä luottotappiovaraus, mitä kirjanpitolaki ei taas käsittele ihan samalla tavalla. Totta kai sielläkin ajatellaan saamisten todennäköistä arvoa, mutta se on sitten taas hyvin paljon yksinkertaisempi menetelmä verrattuna IFRS 9:n mukaiseen, missä on taas hyvin tarkat säännöt siihen, että minkälaisista saamisista näitä arvioita ja luottotappioita tulee kirjata. (T2)

T3:n mukaan rahoitussektorilla toimivien kirjanpitovelvollisten IFRS 9:n mukaisten odotettujen luottotappioiden tilintarkastuksessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota erilaisten antolainauksen taustalla olevien tietojen oikeellisuuteen. Arviointia odotetuista luottotappioista ei voida tehdä tarkasti asiakaskohtaisella tasolla, mutta annettujen luottojen taustalle on määriteltävä tietoja muun muassa asiakkaiden vakuuksista ja luotto-
luokituksesta. Odotettujen luottotappioiden taustalla olevia tietoja ja niiden oikeellisuut-

ta on arvioitava tilintarkastuksessa, ja lisäksi on tarkasteltava, miten edellä mainitut tiedot ja muuttujat on luottotappiovarauksen laskennassa huomioitu.

Mutta sitten kun IFRS 9 koskee vaikka pankeissa antolainausta eli asiakkaille annettuja luottoja, niin sittenhän sinne taustalle laitetaan suuri määrä kaikkia parametreja, ja niistä parametreista saadaan sitten jostain erillinen lausunto, ja täytyy katsoa, että niiden parametrien taustana olevat tiedot on oikein. Koska se, että onko joku asiakas luottotappio vai ei pankissa, niin sitä ei välttämättä katsota niinkään asiakaskohtaisesti, vaan se, että sen asiakkaan parametrit, vakuudet, maksukyvyt ja tämäntyyppiset luottoluokitukset on siellä kohdallaan, niin se on ihan oma maailmansa tehdä sitä arviointia. (T3)

Muun kuin rahoitussektorilla toimivan yrityksen odotettujen luottotappioiden tilintarkastus on puolestaan hieman erilaista johtuen jo annettujen luottojen erilaisuudesta ja sitä myötä erilaisesta odotettujen luottotappioiden laskentatavasta ja määräyksestä. Muiden kuin rahoitussektorin yritysten kohdalla IFRS 9:n mukainen varaus odotetuista luottotappioista koskee merkittävässä määrin myyntisaamisia, joista voidaan T3:n mukaan laskea kirjattavaa varausta esimerkiksi myyntisaamisten erääntymistaulukon ja määritettyjen prosenttien avulla. Tällä tavalla kiinnitetään siis huomiota ainoastaan saatavan erääntyneisyyteen eikä asiakkaan tai saatavan muihin ominaisuuksiin. T4 toteaa haastattelussa, että IFRS 9:n mukaisen luottotappiovarauksen tilintarkastuksessa on erään sisältyvän arvionvarisuuden vuoksi jälleen pyrittävä löytämään tehdyille laskelmille tukea esimerkiksi historiasta.

Ja sitten tavallisissa liiketoimintaa harjoittavissa yrityksissä myyntisaamisista pitäisi sitten pystyä aina arvioimaan, että onko ne luottotappiot tai riskit, mitä sinne laitetaan esimerkiksi tietyllä erääntymistaulukolla (oikein). Jos ajatellaan, että myyntisaamiset on erääntyneet yli 90 päivää tai yli 180 tai yli 360 päivää, että minkälaisella prosentilla sitä sitten kirjataan kuluksi riippumatta siitä, minkälaisia ne saamiset ovat. (T3)

Kun puhutaan näistä teollisuusyrityksistä ja sen tyyppisistä, niin (IFRS 9) näkyy oikeastaan miltei yksinomaan myyntisaamisten arvostuksessa. Sitä kautta siihen

on tullut se ajatus, että nyt pitää ikään kuin se ECL, estimated credit loss, huomioida koko myyntisaamispotille. Siitäkin huolimatta, että ei ole edes myyntisaamiset vielä eräänntyneet, niin pitää sitten sen luottotappiohistorian perusteella laskea sitä odotettavissa olevaa luottotappioiden määrää. (T4)

T4 toteaa haastattelussa, että kuitenkin esimerkiksi teollisuuden alan yrityksissä IFRS 9:n arvioitujen luottotappiovarausten vaikutukset ovat ainakin hänen asiakkaidensa osalta jääneet melko pieneksi kokonaisuuteen nähden, sillä toteutuneita luottotappioita on historiassa ollut melko vähän. Tällöin myös historiatiedon perusteella tehty varaus arvioiduista luottotappioista jää suhteellisen vähäarvoiseksi. Luottotappiovarauksen kirjaamisen ja myyntisaamisten tilintarkastuksen kannalta hän kertoo, että sekä asiakas että tilintarkastaja usein tarkastelevat myyntireskontran todellisia riskisaamisia, joista luottotappio olisi kirjattava, ja sen jälkeen lisäksi tehdään myös varaus arvioiduista luottotappioista.

Kun mietitään myyntisaamisia, niin kyllähän me ensin katsotaan sitä ikäkaumaa, että onko siellä niitä vanhoja avoimia saamisia, mikä voi kieliä siitä, että ne jää saamattakin. Ja käydään kyllä ensin läpi, on se sitten FAS- tai IFRS-tilinpäätös, että mikä se on aidosti se reskontra, että näyttääkö siltä, että siellä tosiaan saamisia jää tulematta sen perusteella, että ne on jo pitkään ollut eräänntyneitä. Ja sitten IFRS-maailmassa tämä tulee sitten siihen päälle tällaisena lisävaatimuksena. (T4)

Myös T2 nostaa haastattelussa esille toimialan vaikutuksen siihen, miten paljon IFRS-standardilla on vaikutusta yksittäiseen kirjanpitovelvolliseen, mikä puolestaan vaikuttaa suorasti kyseisen yrityksen tilintarkastukseen. Hänen mukaansa IFRS 9:llä on ollut erittäin suuri vaikutus erityisesti rahoitusalan yhtiöiden kirjanpitoon ja tilinpäätöksiin, ja muutos standardin käyttöönottoa edeltäneeseen aikaan verraten on huomattava. T2 lisäksi huomauttaa, että uuden standardin, kuten IFRS 9:n, käyttöönottovuotena standardia soveltavien kirjanpitovelvollisten tilinpäätösten tilintarkastus on työllistävämpää kuin käyttöönottovuoden jälkeisinä tilikausina. Uuden standardin soveltaminen ja tarkastus vaativat perehtymistä ja kouluttautumista luonnollisesti myös tilintarkastajilta.

Kyllä siis IFRS 9:llä on kirjanpitolakiin verrattuna hyvinkin dramaattinen vaikutus, ja jo verrattuna aiempaan standardiin, niin se (IFRS 9) on tilintarkastuksen näkökulmasta erityisesti standardin käyttöönottovaiheessa työläämpi ja vaatii osaamista sekä tilintarkastusta suorittavalta henkilöltä, että myös asiakkaan puolelta. Tässäkin vaikuttaa hyvin paljon tietenkin se toimiala, eihän esimerkiksi teollisuuden toimialalla se muutos ole välttämättä ollut niin dramaattinen, mutta jos puhutaan pankeista, niin sehän on ollut aivan hurja muutos ja se on kääntänyt taheet ympäri. Eli totta kai myös toimiala vaikuttaa siihen, minkälaisia vaikutuksia standardin soveltamisella on tilintarkastuksen näkökulmasta. (T2)

4.2.3 IFRS 16 ja tilintarkastus

IFRS 16 säätelee leasingsopimuksella hankitun omaisuuden käsittelyä kirjanpidossa. Sen mukaan vuokralaisen tulee merkitä yli 12 kuukauden pituiset sopimukset tulevien kassavirtojen nykyarvon mukaisessa arvossa omaisuus- ja velkaeräksi taseeseen. Syntyvä omaisuuserä (*right-of-use asset*) heijastaa vuokralaisen oikeutta vuokrattuun omaisuuteen, ja velkaerä eli leasingvelka puolestaan kuvastaa vuokralaisen velvollisuutta vuokranmaksuun. (IFRS Foundation, 2021 D.) Suomen kirjanpitolaki mahdollistaa IFRS-standardien mukaisen rahoitusleasingsopimusten käsittelyn kirjanpidossa, jolloin vuokralle antaja saa merkitä vuokrasopimuksen kohteena olevan hyödykkeen siten kuin se olisi myyty ja vuokralle ottaja siten kuin hyödyke olisi ostettu. Kirjanpitolain mukaan tällainen merkintätapa on kuitenkin vapaaehtoinen. (KPL 5:5b §.) Jos tällaista menettelyä ei sovelleta, kirjanpitovelvollinen kirjaa maksetut vuokrat tavallisesti kuluksi suoriteperiaatteen mukaisesti.

Käyvän arvon näkökulmasta IFRS 16 ei T2:n mukaan tuonut erityisiä muutoksia, sillä samoilla menetelmillä käypään arvoon arvostusta toteutetaan myös muiden IFRS-standardien kohdalla. Tilintarkastuksen näkökulmasta IFRS 16:n mukainen käypään arvoon arvostaminen ei siis välttämättä aiheuta käytettävän menetelmän tarkastuksen osalta erityisiä koulutustarpeita. Kuitenkin myös IFRS 16:n käyttöönoton T2 toteaa haastattelussa olleen työllistävä, sillä kaikki asiakkaan leasingsopimukset oli in-

ventoitava ja lisättävä mukaan laskentaan. Lisäksi on tärkeää huomioida, että asiakkaan tiedoista ja osaamisesta riippuen, aikaa tilintarkastuksessa uuden standardin käyttöönoton kohdalla on mahdollisesti käytettävä myös siihen, että käydään läpi, miten standardia kuuluu soveltaa ja tullaan jatkossa soveltamaan. T3 toteaaakin, että standardin käyttöönotovuoden jälkeen IFRS 16:n mukaiset erät kirjanpitovelvollisen kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä 'rullaavat' eteenpäin monilta osin itsestään, mikä haastattelun perusteella heijastuu siten, että IFRS 16:n tarkastaminen ei jatkossa ole yhtä työlästä. Erilaisilla muutoksilla ja uusien sopimusten lisäyksillä on kuitenkin vaikutuksia laskelmiin, ja tällaiset muutokset tai lisäykset voivat myös vaatia tarkempaa läpikäymistä tilintarkastuksessa.

Oman kokemuksen perusteella niissä yhtiöissä, jotka jo soveltavat IFRS-standardeja, niin IFRS 16:n puolesta itse käyvän arvon käsite ei ehkä ole niin merkittävä, se tulee siinä samassa ajatuksenjuoksussa kuin IFRS-standardeissa ajatellaan muutenkin. Mutta muuten erityisesti silloin standardin käyttöönotto-vuonna IFRS 16 oli hyvinkin työllistävä, kun piti käydä asiakkaiden kanssa kaikki sopimukset läpi ja että mitenkä niiden kirjaukset tulee jatkossa menemään, niin erityisesti silloin se oli aikamoinen puserrus. (T2)

Tilintarkastuksen näkökulmasta IFRS 16:n mukaisen erän tarkastusta T1:n mukaan helpottavat olemassa olevat sopimukset, jolloin parhaassa tapauksessa osa arvostuslaskelman muuttujista saadaan suoraan sopimuksesta, kuten kuukausittainen kulu ja määrääikaisessa sopimuksessa sopimuksen kesto. Sen sijaan toistaiseksi voimassa olevien sopimusten kohdalla on arvioitava sopimuksen todennäköistä kestoja. Myös laskelmissa käytetty korkoprosentti on perusteltava ja toisaalta tarkastettava kuten muiden nykyarvoon arvostettavien erien kohdalla.

(IFRS 16:n mukaisen erän tarkastus) on ehkä jollain tavalla helpompi, kun siinä on ne sopimukset olemassa ja tavallaan se sopimuksen arvokin jollain tavalla määritettävissä. Tietysti ne korkoprosentit siinä on sellaiset, joita pitää aina arvioida. - Tietysti toistaiseksi voimassa olevissa sopimuksissa, ja kun sen voi irtisanoa milloin vaan, niin sehän on se epävarmuustekijä. Jos on siis merkittäviä so-

pimuksia, niin silloinhan aina sitä johdon kanssa keskustelua se vaatii, että onko mitään aikomuksia tiedossa tai muutoksia tiedossa tulevaisuudessa. (T1)

Myös T3 toteaa haastattelussa, että toistaiseksi voimassa olevat leasing sopimukset voivat IFRS 16:n soveltamisen kannalta aiheuttaa enemmän haasteita kuin määräaikaisten sopimukset. Toistaiseksi voimassa olevien sopimusten kohdalla johdon on pyrittävä tekemään arvioita ja oletuksia sopimuksen todennäköisestä pitoajasta, mikä kasvattaa erän arviointiepävarmuutta. T2:n mukaan IFRS 16:n mukainen tilinpäätöksen erä sisältää joissain määrin arvionvaraisuutta, mikä tilintarkastajan näkökulmasta lisää työtä, kun on arvioitava johdon tekemiä oletuksia. Myös T3 nostaa esille erityisesti leasing sopimuksen pitoaikaan liittyvän arvionvaraisuuden ja sen vaikutukset tilintarkastukseen.

Näissä sitten sellaiset vuokrasopimukset ovat hankalia, jotka on toistaiseksi voimassa olevia, kun sanotaanko vaikka vuokrasopimus, joka on 6 kuukauden irtisanomisajalla koko ajan voimassa, niin sehän tehdään periaatteessa joka päivä 6 kuukaudeksi uudelleen. Eli se rullaa sillä tavalla eteenpäin, että miten se halutaan käsitellä ja mitä siitä halutaan esittää, niin se on vähän sellaista vaikeata. (T3)

Ollaan taas siinä arvionvaraisuudessa, että sitten tullaan siihen, että jos ne sopimukset on niitä toistaiseksi voimassa olevia, niin sillä on todella iso merkitys, että arvioiko yhtiön johto, että tässä ollaan kaksi vuotta vai kymmenen vuotta vai vielä pidempi aika. Että sitä kauttahan se taseeseen kirjattava määrä, sen haarukka voi olla aika hurja, vaikka puhuttaisiin samasta sopimuksesta monessa yhtiössä, niin sitten se johdon näkemys tulee niissä toistaiseksi voimassa olevissa sopimuksissa kyllä näkyviin. (T4)

Myös T5 tuo haastattelussa esille määräaikaisten ja toistaiseksi voimassa olevien leasing sopimusten väliset erot IFRS 16:n soveltamisessa ja sen myötä tilintarkastuksessa. Hänen mukaansa IFRS 16:een sisältyvästä arvionvaraisuudesta johtuen IFRS-standardien mukainen leasing sopimusten käsittely on tilintarkastuksen näkökulmasta haasteellisempaa ja työläämpää kuin se, että standardia ei sovelleta.

Sitten se, että miten pystytään se tuleva rahavirta määrittämään, että jos on määräaikainen sopimus, niin sehän on helpompi. Mutta tokihan siinäkin on taas se, että jatkuuko se sen jälkeen, että jos sulla on viisi kuukautta määräaikaista jäljellä, niin miten se lasketaan sen viiden kuukauden jälkeen, että se on haasteellista. Versus sitten se, että katsotaan se poisto aika ja sitten vuokrat tuloiksi ja menoiksi, niin onhan se aika paljon suoraviivaisempaa. (T5)

Haastatteluista kävi ilmi, että myös sopimuksen pitoaikaan liittyvissä oletuksissa johdon kanssa keskustelu on keskeisessä asemassa, kun IFRS 16:n mukaista tilinpäätöserää tarkastetaan. Lisäksi T1:n mukaan johdon kanssa käydyn kommunikation lisäksi tilintarkastajan on tehtävä myös omia arvioita esimerkiksi yleisen tai toimialan markkinatilanteen perusteella. Tällaisiin arvioihin peilaten voidaan muun muassa huomata, jos johdon tekemät arviot vaikuttavat liian optimistisilta, jos esimerkiksi havaitaan epävarmuustekijöitä, joita johto ei ole laskelmissaan ottanut huomioon. Joissain tilanteissa myös tarkastettavan yrityksen muista tilinpäätöksen eristä on mahdollista päätellä, että johdon odotusten toteutuminen on epätodennäköistä. Tilintarkastajan on siis myös käytettävä ammatillista harkintaa ja huomioida muu saatavilla oleva informaatio erän tarkastuksessa, kuten monen muun arvionvaraisuutta sisältävän tilinpäätöserän kohdalla.

Ja sitten ehkä sen markkinatilanteenkin perusteella siinä täytyy tehdä sellaisia omiakin arvioita, että mitä itse ajattelisi, että jos johdon näkemys on sama, niin olenko samaa mieltä vai liittyykö tähän vielä jotakin epävarmaa. Vai onko yrityksen muista luvuista tullut tietoon jotakin sellaista, mikä ehkä vaikuttaisi, että tätä sopimusta ei ehkä aiotakaan pitää kovin montaa vuotta. (T1)

Myös IFRS 16:n soveltamisessa käytetty diskonttokorko on tarkastettava tilintarkastuksessa, sillä T1:n mukaan korko on yksi epävarmuustekijä nykyarvolaskelmissa. Käytettyyn laskentakorkokantaan vaikuttavat muun muassa yleinen korkotilanne, toimiala ja mahdolliset johdon tekemät arviot. Myös käytetyn koron on oltava perusteltavissa, sillä jo pienilläkin muutoksilla korossa voi olla huomattavia vaikutuksia lopputulokseen laskelman muiden muuttujien kokoluokasta riippuen.

Se korkohan on niissä nykyarvolaskelmissakin se yksi sellainen epävarmuustekijä. Sekin riippuu paljon siitä, missä se yritys toimii ja minkälaisilla tuotteilla, ja kaikki vaikuttaa siihen, niin se on yksi sellainen arvioitava ero kyllä. Johdon pitää tietenkin perustella, että miksi ovat käyttäneet tätä korkoa. (T1)

4.3 Arvostusmenetelmät ja tilintarkastus yleisesti

Tutkielman teemahaastatteluihin keskeisesti esille mahdollisena haasteena tai työllistäjänä tekijänä tilintarkastuksessa nousee sekä käypiin arvoihin että historiallisiin kustannuksiin liittyvä arvionvaraisuus. Haastatteluiden perusteella johdon arvioita sisältyy kuitenkin olennaisesti enemmän käypiin arvoihin kuin historiallisiin kustannuksiin. IFRS-standardien lisäämä käypiin arvoihin arvostus on siten myös näkynyt tilintarkastajan työssä haastateltavien mukaan erilaisina haasteina, tilintarkastusriskin kasvuna, lisätyönä sekä myös tilintarkastuksen dokumentaation näkökulmasta joissain määrin ongelmallisena. Samalla, kun IFRS-standardeihin sisältyvä käypiin arvoihin arvostus on lisääntynyt, myös tilintarkastusta säätelevät ISA-standardit ja niiden vaatimukset ovat kiristyneet muun muassa juuri arvionvaraisten erien tilintarkastuksen osalta. T2:n mukaan työllistävyttä lisäävätkin sekä käypiin arvoihin liittyvät kysymykset ja käypään arvoon arvostettavien erien määrän kasvu, sekä niiden tarkastuksen dokumentaatioon liittyvät vaatimukset.

Jos tilintarkastusnäkökulmaa miettii, niin onhan IFRS-standardien muutosten kautta sekä ihan tilintarkastusta ohjaavien ISA-standardien vaatimusten kiristymisen ja tilintarkastuksen laadunvalvonnan myötä kaikki tämä käypiin arvoihin liittyvä problematiikka ja käypien arvojen tarkastamisen osuus meidän työmäärässä kyllä kasvanut huomattavasti. Työllistää kyllä hyvin paljon enemmän kuin vaikka kymmenen vuotta sitten puhumattakaan, että mentäisiin vielä sitä kauemmas. Jos verrataan nimenomaan sitä, että puhutaan tällaisesta hankintamenopohjaisesta kirjanpidosta tai sitten IFRS-standardien käyvistä arvoista, niin se on tilintarkastuksen työmäärän ja riskin kannalta hyvin erilainen se työkenttä. (T2)

T1 kuvasi tilinpäätöksen erään sisältyvän arvionvaraisuuden aiheuttamia haasteita ja vaikutuksia tilintarkastuksen dokumentaatioon esimerkin avulla. Hänen kertoi haastattelussa, että erään asiakasyrityksen johto esitti käypään arvoon arvostettavan erän perusteena olevasta laskelmasta useita eri versioita tilintarkastuksen aikana erästä käydyin keskustelun myötä. T1 ei kuitenkaan kokenut olevansa tyytyväinen yhteenkään laskelmasta esitettyyn versioon, ei myöskään lopulliseen laskelmaan, mutta jotenkin luvusta oli päädyttävä johdon kanssa keskustelemalla yhteisymmärrykseen. Toisena vaihtoehtona T1:n mukaan tilanteessa olisi ollut vaatia arvonalennusta, ja sen seurauksena tarkastettava yhtiö olisi voinut ajautua jopa konkurssiin. Tällaisissa tilanteissa T1:n mukaan käypään arvoon arvostettavan erän tarkastus on haastavaa, mutta myös epävarmuuden ja tulkinnanvaraisuuden riittävä dokumentaatio on tällöin ongelmallista.

Jos yksittäisen tilintarkastajan kannalta katsoo, niin tavallaan se, että miten sen dokumentaation saa tehtyä sellaiseksi riittäväksi. Miten dokumentoi sen epävarmuustekijän ja sen tulkinnanvaraisuuden, mikä siihen aina jää. - Että jos on kaksi vaihtoehtoa (laskelman hyväksyminen tai arvonalennuksen vaatiminen), niin että mitä siinä tilanteessa sitten tehdään. Ei se auta muuta kuin saada itselleen se varmuus siitä, että jollain tavalla tämä yritys ehkä selviää eteenpäin ja saa niitä sopimuksia, mutta sitten se, että miten perustella sen hyväksytyin johdon laskelman, että miksi olen hyväksynyt tämän tällaisena. (T1)

Tilintarkastusta säätelevät maailmanlaajuisesti IAASB:n laatimat ISA-standardit, joista ISA 540 säätelee tilinpäätöksen arvionvaraisten erien tilintarkastusta. ISA 540:n päivitetty versio astui voimaan tilinpäätösten tilintarkastuksissa 15.12.2019 (IAASB, 2018, 4). Standardi kattaa myös käyvät arvot ja niiden tarkastuksen sääntelyn niihin liittyvän arvionvaraisuuden vuoksi (IAASB, 2018, 16–17). Haastatteluissa ilmeni, että myös ISA 540:n päivitys on osaltaan lisännyt käypiin arvoihin liittyvän tarkastustyön määrää ja siihen kuluva aikaa. Muun muassa T4 ja T5 toteavat standardin päivityksen tuoneen mukanaan sisäisesti käytettyjä erityisiä työpapereita ja muita dokumentaatiovaatimuksia, mikä on myös osaltaan lisännyt työmäärää arvionvaraisten erien tarkastuksessa.

Nyhtän tuli vuoden 2020 tilintarkastusstandardeihin muutos tähän ISA 540 – arvionvaraisten erien tilintarkastukseen, että pitäisi pystyä sitä evidenssiä hake-

maan jostain. Tavallaan, että miten siihen asiaan ja lukuun on päästy, niin se täytyy ainakin itselleen pystyä kirjoittamaan hyvin jos ei sitä ulkopuolista arviota löydy. Nimenomaan tämä uudistettu ISA 540 standardi, se teki tälle vuodelle vielä vähän enemmän vaikeutta kuin ehkä aikaisemmin. Miten sen pystyy sitten dokumentoimaan. (T3)

Tilintarkastusvalvonta on vuodesta 2016 kuulunut Patentti- ja rekisterihallituksen (PRH) tehtäviin. Tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt, jotka tarkastavat yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä, määrätään laaduntarkastukseen vähintään joka kolmas vuosi. Muiden yhteisöjen tilintarkastajat ovat laaduntarkastuksen kohteina vähintään kuuden vuoden välein. (PRH, 2019.) T1:n mukaan arvionvaraisuuden tuomat haasteet voivat olla yksittäisen tilintarkastajan osalta ongelmallisia myös tilintarkastusvalvonnan näkökulmasta, sillä riittävän evidenssin ja dokumentaation osoittaminen on sitä haastavampaa, mitä enemmän erään sisältyy epävarmuutta ja arvioita.

(Kun arvionvaraisuuden lisääntymisestä seuraava arviointiepävarmuus kasvaa), niin siinä jää vähän sellaiseen väliin, kun yrittää parhaansa, mutta sitten kuitenkin ei pysty olemaan ihan täysin varma siitä laskelmasta. Ja vaikka antaisikin sellaisen lausunnon, että johdon laskelmiin sisältyy erittäin suurta epävarmuutta, niin ei sekään välttämättä poista sitä. Ja sellainenhan varmasti lisääntyy tilintarkastuskertomuksissa, jos arvionvaraisetkin erät lisääntyvät. (T1)

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO

Eri arvostusmenetelmistä on tehty viimeisten vuosikymmenten aikana paljon tutkimusta. Tutkimukset ovat huomattavissa määrin keskittyneet eri arvostusmenetelmien tuottaman informaation arvorelevanttiuden tarkasteluun. Tilinpäätösinformaation arvorelevanttius on tärkeässä roolissa esimerkiksi sijoittajien päätöksenteon näkökulmasta, mutta myös muiden sidosryhmien näkökulmasta. Tilintarkastajat tarkastelevat tilinpäätösinformaatiota kuitenkin hieman eri perspektiivistä, sillä tilintarkastajan keskeinen tehtävä on pyrkiä varmistumaan tarkastettavan kohteen taloudellista asemaa kuvaavan informaation oikeellisuudesta (Aho & Vänskä 1996, 1–2). Informaation on siis kuitenkin oltava luotettavasti mitattua ollakseen arvorelevanttia (ks. Barth ym., 2001), ja vaikka tilinpäätösinformaation havaittaisiin olevan yhdellä arvostusmenetelmällä arvorelevantimpaa kuin toisella, luotettavuuden arviointi voi puolestaan muuttua käytetyn arvostusmenetelmän myötä työläämmäksi tai haastavammaksi.

Tutkimuskirjallisuudessa historiallisia kustannuksia ja käypiä arvoja on käsitelty vaihtoehtoisina tapoina arvostaa kirjanpidon ja tilinpäätöksen eriä. Historiallisten kustannusten mukaiseen arvostusmenetelmään on usein viitattu perinteisenä arvostusmenetelmänä (ks. esim. Biondi, 2011). Sillä on katsottu myös olevan yhteys tuloslaskelmalähtöiseen, dynaamisen kirjanpitoteorian mukaiseen ajatteluun. Tuloslaskelmalähtöisessä kirjanpidossa omaisuudesta kirjataan kuluja poistojen myötä ajan kuluessa kuten historiallisten kustannusten mukaisessa arvostuksessa. (Hommel & Schmitz, 2013, 331; ks. Baker, 2019, 7.) Käypään arvoon arvostus sen sijaan edustaa taselähtöistä staattista lähestymistapaa ja näkökulmaa. Sen mukaan tase on keskeisessä asemassa relevantin informaation tarjoamisessa nykyisille ja tuleville sijoittajille, ja sen tulisi heijastaa omaisuus- ja velkaerien käypiä arvoja mahdollisimman tarkasti. Arvorelevantin ja käyttökelpoisen informaation tuottaminen on taselähtöisen ajattelun mukaan myös taloudellisen raportoinnin tärkein tehtävä. (Braun, 2019, 7.)

IFRS-standardit ovat viimeisten vuosien aikana painottaneet sääntelyssään käypään arvoon arvostusta (Ball ym., 2015, 916). Esimerkiksi Laux ja Luez (2009, 832) ovat kuvailleet standardien asettajien tekemää valintaa historiallisten kustannusten ja käypien arvojen välillä informaation luotettavuuden ja relevanttiuden väliseksi kaupaksi. Käypien arvojen painotus tämän hetken standardien laatimisessa voi siis kertoa siitä, että taloudellisessa raportoinnissa painotetaan informaation relevanttiutta. Koska käypiin arvoihin arvostaminen on lisääntynyt IFRS-standardien kautta, myös tässä tutkielmassa käypien arvojen ja historiallisten kustannusten välisiä eroja tilintarkastuksen näkökulmasta käsiteltiin muun muassa käypään arvoon arvostusta sisältävien IFRS-standardien avulla.

Tämän tutkielman tavoitteena oli selvittää käytetyn arvostusmenetelmän vaikutuksia tilinpäätöserän tilintarkastukseen empiirisen teemahaastatteluaineiston avulla. Haastatteluissa selvitettiin, miten historialliset kustannukset ja käyvät arvot heijastuvat tilintarkastustyössä ja miten IFRS-standardien mukainen käypään arvoon arvostus on vaikuttanut tilintarkastukseen. Tutkielman empiirinen aineisto on kerätty haastattelemalla viittä tilintarkastajaa ja se on esitelty tämän tutkielman neljännessä luvussa. Tutkielman haastateltavat olivat kaikki tilintarkastajia, mutta keskenään heillä oli kuitenkin eroavaisuuksia muun muassa asiakasryhmissään; tarkastettavat kohteet vaihtelivat esimerkiksi suuruudessa, toimialassa ja maantieteellisessä sijainnissa. Lisäksi haastateltavilla oli keskenään eri määrä kokemusta tilintarkastustyöstä. Käsitellyt IFRS-standardit olivat myös haastateltaville tuttuja, mutta eroja oli siinä, kuinka paljon eri standardeja oli kohdannut käytännön tarkastustyössä.

Tutkielman empiiriset tulokset ja tutkielmassa tehdyt teemahaastattelut osoittavat, että käytetyllä arvostusmenetelmällä on erilaisia vaikutuksia tilintarkastuksen suorittamiseen. Kuitenkin sekä tutkielman teoreettisesta viitekehyksestä että empiriasta käy ilmi, että jopa arvostusmenetelmää enemmän niin tilinpäätöksen informaation arvorelevanttiteen (ks. esim. Munteanu & Zuca, 2017, 79–80) kuin tilinpäätöserän tilintarkastukseenkin vaikutusta on erän sisältämällä arvionvaraisuudella. Arvionvaraisuudella voidaan mahdollisesti havaita olevan heikentäviä vaikutuksia erän luotettavuuteen, sillä arvostusmenetelmästä riippuen mahdollisuus esimerkiksi johdon manipulaatiolle kasvaa (Munteanu & Zuca, 2017, 79–80). Tilinpäätöksen tai tilinpäätöserän luotettavuuden

heikkeneminen puolestaan heijastuu sijoittajan näkökulmasta tilinpäätösinformaation käyttökelpoisuuden vähenemisenä ja tilintarkastajan näkökulmasta tilintarkastusriskin kasvuna. Myös informaation arvorelevanttius laskee luotettavuuden heikentymisen myötä, sillä vain luotettavasti laskettu informaatio voi olla arvorelevanttia (Barth ym., 2001, 80).

Tutkielman haastatteluiden perusteella voidaan kuitenkin tulkita, että arvionvaraisuus on olennaisesti useammin ominaista käyvälle arvolle kuin historialliselle kustannukselle. Tämä johtuu siitä, että käyvät arvot sisältävät hyvin usein arvioita tulevaisuudesta; kassavirroista, niiden ajallisesta toteutumisesta, yleisestä liiketoimintaympäristöstä ja monista muista tekijöistä. Tulevaisuuden ennustaminen puolestaan on T3:nkin toteaman mukaan aina haastavaa, mikä tekee myös arvionvaraisuutta sisältävän erän tilintarkastuksesta jonkin verran haasteellisempaa kuin vastaavasti sellaisen erän, joka perustuu puhtaasti historiallisiin kustannuksiin, joille on olemassa varmentavat tositteet. Näin ollen myös historiallisten kustannusten ja käypien arvojen tilintarkastuksessa voidaan havaita joitakin eroja.

Tilintarkastuksen näkökulmasta käypien arvojen ja historiallisten kustannusten tilintarkastus on siis monissa tilanteissa hyvin erilaista. Myös käypään arvoon arvostuksella on erilaisia vaikutuksia riippuen käytetystä arvostusmenetelmästä. Empiirisen aineiston perusteella historiallisten kustannusten tilintarkastuksen voidaan monissa tilanteissa kuvailla olevan suoraviivaista, mekaanista, matematiikkaa ja vaivatonta. Kuitenkin myös historiallisten kustannusten tilintarkastuksessa voi tulla vastaan joitain tarkastustyötä hankaloittavia tekijöitä. Esimerkiksi T5:n haastattelun mukaan tilintarkastusasiakkaan laskentajärjestelmällä on vaikutusta tilintarkastuksen vaivattomuuteen, ja niissä voikin olla huomattavia eroja asiakkaiden välillä. Jos asiakkaan laskentajärjestelmästä on helposti saatavilla tilintarkastukseen vaadittavat materiaalit, historiallisten kustannusten tilintarkastus on T5:n mukaan vaivatonta eikä vie erityisen paljon aikaa. Toisaalta materiaalien saatavuuteen vaikuttaa myös asiakkaan taloushallinnon tieto- ja taitotasoo, jotta oikeanlaisia materiaaleja osataan toimittaa. Myös T2 nostaa esille asiakkaan käyttämän laskentajärjestelmän vaikutukset, sillä inhimillisen virheen riski monesti kasvaa, jos esimerkiksi poistoja lasketaan manuaalisesti vaikkapa Excelin avulla sen sijaan, että laskentajärjestelmä kirjaisi poistot automaattisesti.

Historiallisten kustannusten mukaisten arvojen tilintarkastuksessa voi siis esiintyä haasteita pääasiassa siitä näkökulmasta, miten hyvin dokumentaatio ja tilintarkastusmateriaali ovat saatavilla. Sen sijaan tilinpäätöksen erän arvo on vaivattomasti laskettavissa ja todettavissa, kun tositteet on saatu. Toisaalta T4 myös huomauttaa, että joissain tilanteissa erän historiallisten kustannusten mukaista arvostusta on tarpeen kyseenalaistaa, jolloin on pohdittava kyseisen erän käypää arvoa, mutta tällöin siirrytään myös käypään arvoon arvostuksen maailmaan ja siihen liittyviin haasteisiin.

Käypään arvoon arvostetun erän arvoa ei sen sijaan voida vahvistaa historiallisten tositteiden avulla samalla tavalla kuin historiallisten kustannusten mukaisen arvostuksen kohdalla. Käypien arvojen tilintarkastuksessa voidaan käyttää apuna myös erilaisia arvostusasiantuntijoita, joita ei empiirisen aineiston mukaan historiallisten kustannusten mukaisten erien tilintarkastuksessa samalla tavalla käytetä. Tilinpäätöserän käypä arvo voi perustua esimerkiksi johdon laskelmiin tulevaisuuden odotuksista ja kassavirroista, jolloin muun muassa T1:n mukaan johdon ja tilintarkastajan välinen kommunikaatio nousevat avainasemaan, sillä johdon on jollain tavalla pystyttävä perustelemaan tekemänsä laskelmat ja ennusteet tulevaisuudesta. Jos johdolla on esimerkiksi joitain olemassa olevia sopimuksia tai kommunikaatiota tulevista sopimuksista, tällaisia dokumentteja voidaan mahdollisesti käyttää apuna kassavirtojen määrittämisessä.

Johdon kanssa keskustelun lisäksi tilintarkastaja voi johdon arvioita sisältävien erien kohdalla hakea vahvistusta historiasta ja johdon aiemmasta ennustetarkkuudesta eli siitä, miten hyvin tulevaisuuden odotuksiin perustuvien erien arvostus on menneisyydessä täsmännyt toteumaan. Mahdollisesti myös tilinpäätöksen muista eristä ja tiedoista voidaan pyrkiä hakemaan vahvistusta johdon tekemille laskelmille eli käykö yhtiön muista tiedoista mitään sellaista ilmi, että johdon laskelma vaikuttaisi esimerkiksi epärealistiselta. Lisäksi tilintarkastajan on käytettävä erityisesti tällaisten erien kohdalla ammatillista harkintaa, ja pääsääntöisesti tällaisissa tilanteissa tarvitaan myös kokenutta tilintarkastajaa tekemään tarkastustyötä. Johdon arvioita sisältävän erän kohdalla kerätty evidenssi ja tilintarkastajan dokumentaatio voikin koostua monista eri seikoista, jotta arviointivirheiden aiheuttama kasvanut tilintarkastusriski voidaan kattaa ja laskea sallitulle tasolle.

Haastatteluaineistosta ilmeni kuitenkin myös, että mikäli käypään arvoon saadaan vahvistus suoraan markkinoilta, kuten julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhtiön osakkeen arvon osalta pörssikurssista, tai muulta kolmannelta osapuolelta, esimerkiksi asiantuntijalta tai konsultilta, käyvän arvon tilintarkastus on huomattavasti vaivattomampaa verraten siihen, että arvo perustuu puhtaasti johdon tekemiin arvioihin ja laskelmiin. Voidaan siis todeta, että käyvän arvon osalta arvionvaraisuudella ja sen aiheuttamalla tilintarkastusriskin kasvulla on merkittävä vaikutus tilintarkastuksen suorittamiseen, tilintarkastajan kokemusvaatimuksesta alkaen. T2:n mukaan käyvän arvon, joka perustuu kolmannelta osapuolelta saatuun informaatioon, voi tarkistaa ja täsmäyttää myös melko kokematon tilintarkastaja, toisin kuin arvionvaraisuutta sisältävän arvon kohdalla, jolloin tarkastustehtävään tarvitaan kokeneempi henkilö.

IFRS-standardit ovat lisänneet käypiin arvoihin arvostusta, mikä on haastatteluaineiston mukaan lisännyt tilintarkastajien työmäärää yleisellä tasolla. Käyvän arvon haasteet riippuvat kuitenkin muun muassa käytetystä arvostusmenetelmästä, ja sitä kautta arvionvaraisuuden tasosta, sekä kyseessä olevasta erästä. Eri IFRS-standardien mukaisten käypään arvoon arvostettavien erien välillä empiirisessä aineistossa nousikin esiin erilaisia seikkoja, jotka koettiin haastaviksi tai toisaalta helpottaviksi tekijöiksi tilintarkastuksen näkökulmasta. Esimerkiksi IFRS 3:n ja liikearvon kohdalla T3 nosti haasteena esille yrityshankinnalla saavutetun kokonaisuuden historiatiedon puuttumisen. Koska liikearvo perustuu merkittävässä määrin johdon arvioihin tulevaisuuden kassavirroista, myös arvionvaraisuus on erän kohdalla melko korkea. Liikearvosta tehtävän arvonalentumistestauslaskelman tarkastuksessa johdon perustelut laskelmalle ovat siis avainasemassa.

Sen sijaan IFRS 9:n vaikutukset tilintarkastukseen riippuvat suureksi osaksi yhtiön toimialasta. T4:n mukaan esimerkiksi teollisuusyritysten tilinpäätöksissä standardin vaikutukset näkyvät pääasiassa arvioitujen tulevaisuuden luottotappioiden kirjausten kautta, jotka eivät T4:n kokemuksen mukaan muodosta kokonaisuuteen nähden merkittäviä summia eivätkä myöskään sen seurauksena aiheuta erityistä riskiä tilintarkastuksen näkökulmasta. Rahoitusalan yhtiöiden tilinpäätöksiin IFRS 9:n soveltamisella puolestaan on ollut huomattava vaikutus, kun taseeseen sisältyy paljon rahoitusinstrumentteja, jotka IFRS 9:n myötä arvostetaan käypään arvoon. Tilintarkastuksen vaivattomuuteen T2:n

mukaan vaikuttaa se, miten hyvin rahoitusinstrumentin arvo on vahvistettavissa markkinoilta saatavan tiedon avulla. Arvionvaraisuuden kasvaessa arvostuksessa, myös tilintarkastuksesta tulee työläämpää, kun perusteita arvostukselle on saatava muuta kautta.

IFRS 16:n vaikutukset vaihtelevat kirjanpitovelvollisten välillä luonnollisesti sen mukaan, kuinka paljon yksittäisellä yhtiöllä on olemassa olevia leasingsopimuksia ja kuinka merkittäviä ne ovat arvoltaan. T1:n mukaan leasingsopimusten arvostuksen näkökulmasta helpottavana tekijänä voidaan pitää tehtyjä sopimuksia, sillä yksittäisen kassavirran suuruus on käytännössä täsmäytettävissä sen avulla. Myös määräaikaisten sopimusten kohdalla, kun tiedetään, että sopimus ei tule jatkumaan määräaikaisuuden jälkeen, kassavirtojen määräkin on yksinkertaista todentaa. Sen sijaan kaikki haastateltavat pitivät toistaiseksi voimassa olevien sopimusten kohdalla niiden keston määrittämistä sellaisena arvionvaraisena tekijänä, joka voi olla hankalaa tilintarkastuksen näkökulmasta. Tällaisissa tilanteissa johdon on jälleen osoitettava, mihin tehtyt arviot perustuvat. Lisäksi tilintarkastaja voi T1:n mukaan esimerkiksi arvioida, antavatko yhtiön tilinpäätöksessä muut tiedot merkkejä siitä, että johdon arvio sopimuksen kestosta olisi epärealistinen.

Myös ISA-standardeihin on 2019 alkaen tullut päivitys vastaamaan tilinpäätöseriin enenevässä määrin sisältyvän arvionvaraisuuden aiheuttamaan tilintarkastusrisktiin (IAASB, 2018, 4). Päivitetty ISA 540 on tuonut arvionvaraisten erien tilintarkastukseen lisää dokumentaatiovaatimuksia, mikä T4:n mukaan näkyy työssä muun muassa uusina sisäisinä työpapereina ja sekä tilintarkastajan että asiakkailta pyydetyn dokumentaation määrän kasvuna. Sen lisäksi, että IFRS-standardien mukainen käypään arvoon arvostus on jo itsessään yleisesti lisännyt tilintarkastajien työmäärää, myös ISA-standardeista seuraava dokumentaatiovaatimusten lisääntyminen on osaltaan kasvattanut arvionvaraisten erien tilintarkastukseen käytettävää työaikaa. Kehitys siis sekä kansainvälisissä tilinpäätösstandardeissa että tilintarkastusstandardeissa voidaan nähdä tilintarkastajan työtä lisäävänä.

Tämän tutkielman tavoitteen mukaisesti empiirisen aineiston avulla pyrittiin ymmärtämään käytettyjen arvostusmenetelmien vaikutuksia tilintarkastukseen tilintarkastajan näkökulmasta; miten historiallisten kustannusten mukainen tai käypään arvoon arvostus

vaikuttavat tilinpäätöserän tilintarkastukseen. Lisäksi empiirisessä aineistossa käsiteltiin käypään arvoon arvostusta kolmen eri IFRS-standardin näkökulmasta ja näiden standardien soveltamista tilintarkastuksen näkökulmasta. Tutkielman kvalitatiivinen toteutus mahdollisti tutkittavien näkökulmien havainnoinnin sekä sittemmin aineiston yksityiskohtaisen tarkastelun, sillä kvalitatiivisessa tutkimuksessa lähtökohtana pidetään todellisen elämän kuvaamista ja keskeisenä tavoitteena niin ikään ymmärryksen lisäämistä (Hirsjärvi ym., 2009, 161–164). Tutkielman toteutustavasta ja tutkimuskohteiden vähäisestä määrästä johtuen tässä tutkielmassa tehdyistä tulkinnoista ei voida kuitenkaan tehdä laajoja yleistyksiä. Empiirinen aineisto, johon tutkielman tulokset perustuvat, rajoittuu yksittäisten tilintarkastajien subjektiivisiin kokemuksiin ja ajatuksiin arvostusmenetelmien vaikutuksista tilintarkastukseen.

Tutkielmasta ja tehdyistä johtopäätöksistä voidaan kuitenkin nostaa esille aiheita jatkotutkimusten toteuttamiselle. Tässä tutkielmassa pyrittiin ymmärtämään eri arvostusmenetelmien vaikutuksia tilintarkastukseen, mutta erityisesti tutkielman empiirisestä aineistosta on havaittavissa aiheita, joiden syvempi tarkastelu mahdollisesti tuottaisi mielenkiintoista informaatiota. Tässä tutkielmassa arvostusmenetelmien vaikutusta tilintarkastusprosessiin tutkittiin tilintarkastajien näkökulmasta, mutta samaa aihetta voisi käsitellä myös tarkastettavan kohteen, asiakkaan, näkökulmasta. Tutkielman tulosten mukaan erityisesti arvionvaraisuus eri arvostusmenetelmissä on tilintarkastuksen näkökulmasta merkittävä seikka. Arvionvaraisten erien tilintarkastuksesta olisikin hyödyllistä tehdä myös tätä tutkielmaa monipuolisempaa ja yksityiskohtaisempaa tutkimusta. Lisäksi erityisesti ISA 540 -standardin päivityksestä johtuen arvionvaraisten erien tilintarkastuksen dokumentaatiota ja standardin mukaisten dokumentaatiovaatimusten täyttymistä olisi ajankohtaista tutkia tarkemmin. Lopuksi, koska tämän tutkielman empiirinen aineisto rajautuu yksittäisten tilintarkastajien kokemuksiin, myös uusintatutkimus tehdylle tutkielmalle olisi perusteltua.

LÄHDELUETTELO

- Agostino, M., Drago, D., & Silipo, D. (2011). The value relevance of IFRS in the European banking industry. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 36(3), 437–457. doi:10.1007/s11156-010-0184-1
- Aho, T., & Vänskä, H. (1996). *Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa* (2. uud. p.). Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Alhola, K., Koivikko, A., Räty, P. & Tuominen, O. (1999). *Tilinpäätös ja yritysverotus*. Porvoo: WSOY.
- Arto, E., & Koskela, M. (1988). *Tilinpäätös, tuloslaskenta, rahoitus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Baker, C. R. (2019). Commentary on Braun’s “The ecological rationality of historical costs and conservatism”. *Accounting, Economics, and Law: A Convivium*, 9(1). doi:10.1515/ael-2016-0061
- Ball, R. & Brown, P. (1968). An Empirical Examination of Accounting Income Numbers. *Journal of Accounting Research*, Vol. 6, No. 2, 159–178.
- Ball, R., Li, X. I., & Shivakumar, L. (2015). Contractibility and transparency of financial statement information prepared under IFRS: Evidence from debt contracts around IFRS adoption. *Journal of Accounting Research*, 53(5), 915–963. doi:10.1111/1475-679x.12095
- Barth, M., Beaver, W., & Landsman, W. (2001). “The Relevance of the Value Relevance Literature for Financial Accounting Standard Setting: Another View.” *Journal of accounting & economics* 31(1), 77–104.
- Barth, M., Landsman, W. & Lang, M. (2008). International Accounting Standards and Accounting Quality. *Journal of Accounting Research*, 46(3), 467–498. doi:10.1111/j.1475-679X.2008.00287.x
- Biondi, Y. (2011). The pure logic of accounting: A critique of the fair value revolution. *Accounting, Economics, and Law*, 1(1). doi:10.2202/2152-2820.1018
- Blecher, C. (2018). The influence of uncertainty on the standard-setting decision between fair value and historical cost accounting under asymmetric information. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 53(1), 47–72. doi:10.1007/s11156-018-0742-5
- Braun, E. (2019). The ecological rationality of historical costs and conservatism. *Accounting, Economics, and Law: A Convivium*, 9(1). doi:10.1515/ael-2015-0013

- Clarkson, P., Hanna, J., Richardson, G., & Thompson, R. (2011). The impact of IFRS adoption on the value relevance of book value and earnings. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 7(1), 1–17. doi:10.1016/j.jcae.2011.03.001
- Cordazzo, M., & Rossi, P. (2020). The influence of IFRS mandatory adoption on value relevance of intangible assets in Italy. *Journal of Applied Accounting Research*, 21(3), 415–436. doi:10.1108/JAAR-05-2018-0069
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative & mixed methods approaches (5th ed.)*. Los Angeles: SAGE.
- Davis, S. W., Menon, K., & Morgan, G. (1982). The images that have shaped accounting theory. *Accounting, Organizations and Society*, 7(4), 307–318. doi:10.1016/0361-3682(82)90007-1
- Dickhaut, J., Basu, S., McCabe, K., & Waymire, G. (2010). Neuroaccounting: Consilience between the biologically evolved brain and culturally evolved accounting principles. *Accounting Horizons*, 24(2), 221–255. doi:10.2308/acch.2010.24.2.221
- Frank, E. O. (2019). A comparative analysis of inflation-adjusted and historical cost accounting information: Implications for the value relevance of corporate reports. *Trendy Ekonomiky a Managementu*, 13(33), 35–50. doi:10.13164/trends.2019.33.35
- Giner, B., & Pardo, F. (2018). The Value Relevance of Operating Lease Liabilities: Economic Effects of IFRS 16. *Australian Accounting Review*, 28(4), 496–511. doi:10.1111/auar.12233
- Hadiyanto, A., Puspitasari, E., & Ghani, E. K. (2018). The effect of accounting methods on financial reporting quality. *International Journal of Law and Management*, 60(6), 1401–1411. doi:10.1108/IJLMA-03-2017-0022
- Hamberg, M., & Beisland, L. (2014). Changes in the value relevance of goodwill accounting following the adoption of IFRS 3. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation*, 23(2), 59–73. doi:10.1016/j.intaccaudtax.2014.07.002
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2014). *Tutkimushaastattelu teemahaastattelun teoria ja käyttö*. Tallinna: Gaudeamus Oy.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2009). *Tutki ja kirjoita (15. uud. p.)*. Helsinki: Tammi.
- Hitz, J. (2007). The decision usefulness of fair value accounting – A theoretical perspective. *The European Accounting Review*, 16(2), 323–362. doi:10.1080/09638180701390974
- Hommel, M., & Schmitz, S. (2013). Insights on German accounting theory. In Y. Biondi & S. Zambon (Eds.), *Accounting and business economics: Insights from national traditions (pp. 331–361)*. Lontoo: Routledge.

- Horsmanheimo, P., & Steiner, M.-L. (2017). *Tilintarkastus: asiakkaan opas (5., uudistettu painos)*. Helsinki: Alma Talent.
- Hussey, R. & Ong, A. W. M. (2005). *International financial reporting standards desk reference overview, guide, and dictionary*. Hoboken, N.J: John Wiley & Sons.
- Hyvärinen, M. K., Nikander, P., Ruusuvoori, J., & Aho, A. L. (2017). *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino.
- Kasanen, E., Lukka, K., & Siitonen, A. (1993). "The Constructive Approach in Management Accounting Research." *Journal of management accounting research*, 5, 243–.
- Kihn, L-A., & Ihantola, E-M. (2008). *Tutkimuksen laadun arvioinnista*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kihn, L-A., & Näsi, S. (2011). Tilintarkastusta käsittelevien väitöskirjojen tutkimusstrategiset valinnat – aihepiiri ja tutkimusote. *Teija Laitisen juhlakirja-artikkeli*, 61–87.
- Koskinen, I., Alasuutari, P., & Peltonen, T. (2005). *Laadulliset menetelmät kauppatieteissä*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Laux, C., & Leuz, C. (2009). The crisis of fair-value accounting: making sense of the recent debate. *Accounting, organizations and society*, vol. 34, no. 6-7, 826–834.
- Lukka, K. (1988). *Budjettiharhan luominen organisaatiossa*. Turku: Turun kauppakorkeakoulu.
- McInnis, J. M., Yu, Y., & Yust, C. G. (2018). Does fair value accounting provide more useful financial statements than current GAAP for banks? *The Accounting Review*, 93(6), 257–279. doi:10.2308/accr-52007
- Muhammad, K. & Ghani, E. K. (2014). A Fair Value Model for Bearer Biological Assets in Promoting Corporate Governance: A Proposal. *Journal of Agricultural Studies*, 2:1, 16–26.
- Munteanu, V., & Zuca, M. (2017). Debate regarding measuring accounting value: Historical cost against fair value. *Knowledge Horizons: Economics*, 9(1), 77–84.
- Neilimo, K., & Näsi, J. (1980). *Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede: tutkimus positivismiin soveltamisesta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pratt, J. W., & Zeckhauser, R. J. (1985). *Principals and agents: the structure of business*. Boston: Harvard Business School Press.
- PRH. (2019). Laaduntarkastukset. Viitattu 20.6.2021. <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu.html>
- Rahmawati, E. (2016). Support and against historical cost accounting: Is it value relevance for decision making? *Journal of Accounting and Investment*, 7(1), 113–125.

- Rodríguez-Pérez, G., Slof, J., Solà, M., Torrent, M., & Vilardell, I. (2011). Assessing the impact of Fair-Value accounting on financial statement analysis: A data envelopment analysis approach. *Abacus*, 47(1), 61–84. doi:10.1111/j.1467-6281.2011.00331.x
- Saarinen, T., & Suontausta, S. (2019). Tarkastuksissa on eroja – mutta mitä? Viitattu 2.5.2021. <https://tilisanomat.fi/tilintarkastus/tarkastuksissa-on-eroja>
- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovellutuksiin. *Vaasan yliopiston julkaisuja*. 1–44.
- Schmalenbach, E. ([1919] 1959). *Dynamic accounting, translated from the German by Murphy, G. W., & Most, K. S.* Lontoo: Gee
- Socoliuc, M. (2018). Fair value versus historic cost: Advantages and disadvantages. *EcoForum (Suceava)*, 7(2).
- Tang, V. W. (2017). The Role of Accounting and the Debate between Historical Cost and Fair Value. *Accounting, Economics, and Law*, 9(1). <https://doi.org/10.1515/ael-2016-0066>
- Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (Uudistettu laitos)*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Valentin, G. C. (2018). Historical cost accounting or fair value accounting: A historical perspective. *Challenges of the Knowledge Society*, 12(-), 842–845.
- Williams, P. F., & Ravenscroft, S. P. (2015). Rethinking decision usefulness. *Contemporary Accounting Research*, 32(2), 763–788. doi:10.1111/1911-3846.12083

Lait ja standardit

- Deloitte. (2019). A Closer Look: Applying the Expected Credit Loss Model to Trade Receivables Using a Provision Matrix. Viitattu 22.9.2021. <https://www2.deloitte.com/cy/en/pages/risk/articles/ifrs-9-financial-instruments.html>.
- Direktiivi 2006/43/EY*. Euroopan parlamentin ja neuvoston tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisäätöisestä tilintarkastuksesta, direktiivien 78/660/ETY ja 83/349/ETY muuttamisesta sekä neuvoston direktiivin 84/253/ETY kumoamisesta.
- IAASB. (2018). *ISA 540 (Revised) and Conforming and Consequential Amendments to Other International Standards Arising from ISA 540 (Revised)*. IAASB.

- IFRS Foundation. (2020). IASB consults on possible new accounting requirements for mergers and acquisitions within a group. Viitattu 20.2.2021.
<https://www.ifrs.org/news-and-events/2020/11/iasb-consults-on-possible-new-accounting-requirements-for-mergers-and-acquisitions-within-a-group/>.
- IFRS Foundation. (2021) A. IFRS 3 Business Combinations. Viitattu 20.2.2021.
<https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-3-business-combinations/#about>.
- IFRS Foundation. (2021) B. IFRS 9 Financial Instruments. Viitattu 22.2.2021.
<https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-9-financial-instruments/#about>.
- IFRS Foundation. (2021) C. IFRS 13 Fair Value Measurement. Viitattu 25.2.2021.
<https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-13-fair-value-measurement/#about>.
- IFRS Foundation. (2021) D. IFRS 16 Leases. Viitattu 28.2.2021.
<https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-16-leases/#about>.
- IFRS Foundation. (2021) E. IAS 38 Intangible Assets. Viitattu 21.2.2021.
<https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-38-intangible-assets/>.
- IFRS Foundation. (2021) F. IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement. Viitattu 24.2.2021. <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-39-financial-instruments-recognition-and-measurement/>.
- IFRS Foundation. (2021) G. IAS 17 Leases. Viitattu 28.2.2021.
<https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-17-leases/>.
- Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336.* <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971336>. Viitattu 23.8.2021.
- Pricewaterhouse Coopers. (2004). *IFRS 3 Uusi kansainvälinen tilinpäätösstandardi koskien yritysten yhteenliittymiä*. PWC.
- Tilintarkastuslaki 18.9.2015/1141.* <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20151141>. Viitattu 23.8.2021.

LIITTEET

Liite 1. Tutkielman teemahaastattelujen haastattelurunko

1. Miten kauan ja millaisissa rooleissa olette toimineet tilintarkastajana?
2. Onko teillä kokemusta muista taloushallinnon tehtävistä?
3. Miten käytetty arvostusmenetelmä vaikuttaa yleisesti tilintarkastuksen suorittamiseen tai tilinpäätöserän arviointiepävarmuuteen?
4. Millaisissa tilanteissa käypien arvojen tilintarkastus on vaivatonta?
5. Aiheuttaako käypien arvojen tilintarkastus joissain tilanteissa ongelmia tai haasteita? Jos kyllä, niin millaisissa tilanteissa, ja miten ne voidaan ratkaista?
6. Miten käypien arvojen arvionvaraisuus vaikuttaa tilintarkastukseen?
7. Millaisissa tilanteissa historiallisten kustannusten tilintarkastus on vaivatonta?
8. Aiheuttaako historiallisten kustannusten tilintarkastus joissain tilanteissa ongelmia tai haasteita? Jos kyllä, niin millaisissa tilanteissa, ja miten ne voidaan ratkaista?
9. IFRS-standardit ovat lisänneet käypiin arvoihin arvostusta tilinpäätöksissä, onko tällä ollut vaikutuksia tilintarkastuksen näkökulmasta?
10. IFRS 3:n mukaan liikearvo arvostetaan käypään arvoon, miten tämä vaikuttaa liikearvon tilintarkastukseen?
11. Eroaako liikearvon tilintarkastus riippuen siitä, onko IFRS 3:a sovellettu vai ei? Jos kyllä, niin miten?
12. IFRS 9:ssä säädetään rahoitusinstrumenttien arvostuksesta käypään arvoon, millaisia vaikutuksia standardin soveltamisella on tilintarkastuksen näkökulmasta?
13. Eroaako rahoitusinstrumenttien tilintarkastus riippuen siitä, onko IFRS 9:ä sovellettu vai ei? Jos kyllä, niin miten?
14. IFRS 16:ssa säädetään leasing-sopimusten kirjaamisesta tilinpäätökseen tulevien kassavirtojen avulla määritettyyn nykyarvoon. Millaisia vaikutuksia standardin soveltamisella on tilintarkastuksen näkökulmasta?
15. Eroaako leasing-sopimusten tilintarkastus riippuen siitä, onko IFRS 16:a sovellettu vai ei? Ja jos kyllä, niin miten?
16. Tuleeko mieleenne vielä jotain muuta tämän teeman kannalta merkittävää, josta emme vielä ole keskustelleet?